

T.C.
TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİM -ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

İRAN'IN ORTADOĞU STRATEJİSİNDE Şİİ HİLAL
PROJESİ, IRAK ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan

Parwar Kareem Mahmood DOLAMARI

Danışman

Prof. Dr. Muhittin DEMİRAY

Tokat- 2025

ETİK SÖZLEŞME

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Prof. Dr. Muhittin DEMİRAY danışmanlığında hazırlamış olduğum “*İran'ın Ortadoğu stratejisinde Şii Hilal Projesi, Irak örneği*” adlı Yüksek Lisans tezinin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

27/01/2025

Parwar DOLAMARI

JÜRİ KABUL VE ONAY

İTHAF

- ❖ Bu araştırma, bu yolculuk boyunca sarsılmaz desteği, cesareti ve sevgisi bana sürekli bir güç kaynağı olan aileme ithaf edilmiştir.
- ❖ Bana azim değerlerini ve öğrenme tutkusunu aşılayan anne ve babama en derin şükranlarımı borçluyum.
- ❖ Bilgi ve bilgelikleriyle bana yol gösteren ve ilham veren akıl hocalarıma ve eğitimcilerime, potansiyelime inandıkları için teşekkür ederim.
- ❖ Son olarak, zor zamanlarımda yanımda olan arkadaşlarıma ve meslektaşlarıma, cesaretlendirmeniz benim için dünyalara bedeldi.
- ❖ Bu çalışma paha biçilmez desteğinizin bir yansıması ve hayatım üzerinde yarattığınız kalıcı etkinin bir kanıtıdır.

TEŞEKKÜR

- ❖ Bu araştırmanın başarıyla tamamlanmasında emeği geçen herkese en kalbi duygularıyla şükranlarımı sunuyorum.
- ❖ Öncelikle danışmanım Prof. Dr. Muhittin DEMİRAY'a, bu proje boyunca paha biçilmez rehberlikleri, anlayışlı geri bildirimleri ve sürekli destekleri için teşekkür ederim. Uzmanlıkları ve teşvikleri bu araştırmanın şekillenmesinde etkili olmuştur.
- ❖ Zor zamanlarımda desteklerini, sabırlarını ve cesaretlerini esirgemeyen aileme özellikle teşekkür ederim.
- ❖ Son olarak araştırma sürecine katkıda bulunan tüm katılımcı ve kuruluşlara, burada adı geçmeyen ama bu çalışmanın tamamlanmasında rol oynayan herkese teşekkür etmek isterim.

Değerli katkılarınız için hepinize teşekkür ederim

Parwar Kareem Mahmood DOLAMARI

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
KISALTMALAR	viii
ÖZET	x
ABSTRACT	xi
GİRİŞ	1
Tezin Konusu	2
Tez Amacı	3
Tezin Önemi	3
Tezin Kapsamı Ve Sınırlılıkları	4
Tezin Hipotezleri	5
Tezin Araştırma Soruları	5
BİRİNCİ BÖLÜM: LİTERATÜR İNCELEMESİ	6
1. Tarihsel Arka Plan	6
1.1 İslami Devrimin İran'ın Dış İlişkilerine Yansımaları	13
1.2 İran Devrim İdeolojisinin İhraç Edilmesi	14
1.3 Şii Hilalini İnşa Etme Projesi	19
1.4 Ülkelerdeki Şii Kompozisyonu Ve Dağılımı	24
1.4.1 Irak'ın Nüfusu Ve Dini Kompozisyonu	24
1.4.2 Diğer Ülkelerdeki Şiilerin Oranı	26
İKİNCİ BÖLÜM: İRAN'IN Şİİ HİLALİ STRATEJİSİ	30
2. İran'ın Şii Hilali, Bölgesel Hegemonya Arayışı	30
2.1 Şii Hilali Projesi Planına Giren İçindeki Ülkeler: Irak, Suriye, Lübnan, Yemen, Filistin.	31
2.1.1 Irak: Şii Hilalinin Temel Taşı	31
2.1.2 Suriye: Şii Hilalinde Stratejik Bir Müttefik	44
2.1.3 Lübnan: Hizbullah'ın Kalesi	51
2.1.4 Yemen: Arap Yarımadasında Etkisini Genişletmek	59

2.1.5 Filistinli Gruplara Destek.....	63
2.2 Şii Hilal Projesi'nin Önemi Bölgesel Hegemonya, Amerikan Stratejisine Düşmanlık, İsrail'in Kuşatılması	68
2.2.1 Bölgesel Hegemonya	68
2.2.2 Amerikan Stratejisine Düşmanlık.....	70
2.2.3 İsrail'in Kuşatılması	73
2.3 Şii Hilali Projesinin Ortadoğu Ülkelerinin Güvenlik Sistemine Etkisi: Güvenlik Ve Siyasi İstikrar	74
2.3.1 Güvenlik Etkileri.....	74
2.3.2 Siyasi İstikrarın Etkileri.....	75
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: Şİİ HİLALİ PROJESİ PLANI İÇERİSİNDE IRAK'IN DURUMU VE ÖNEMİ.....	77
3. İran Ve Şii Hilali, Irak'ın Stratejik Önemi	77
3.1 İran'ın 2003 Öncesinde Irak'a Yönelik Stratejisi: Şiileri Siyasi / Askeri Örgütlemek.....	78
3.2 İran'ın 2003 Sonrası Irak'a Yönelik Stratejisi: Irak'ı Hakimiyet Altına Almak	81
3.3 İran'ın Irak'taki Rolünü Güçlendirmeye Yönelik Araçlar Ve Mekanizmalar: Mezhepçilik, Ekonomik Faktör, Silahlı Milisler, Siyasi	84
3.4 İran'ın Irak'taki Projesinin Karşılaştığı Zorluklar	88
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: İRAN'A KARŞI BÖLGESEL VE ULUSLARARASI DÜŞMANLIĞIN BÜYÜMESİ VE ORTAYA ÇIKMASI IŞIĞINDA Şİİ HİLALİ PROJESİNİN GELECEĞİ.....	93
4. Şii Hilali'nin Geleceği, Baskılar, Zorluklar Ve Dönüşümler	93
4.1 Artan Bölgesel Gerilimler.....	93
4.2 Uluslararası Baskı Ve Yaptırımlar.....	95
4.3 İç Mücadeleler Ve Ekonomik Zorluklar	96
4.4 Şii Hilali Stratejisini Zayıflatan Diğer Faktörler	99
4.5 Şii Hilali Projesinin Beklentileri.....	102
4.6 Düşmanca Çetin Siyasal Rekabet Ortamında Şii Hilalinin Yaşayabilmesi.....	104

4.7 Bölgesel Çatışmaların İran Ve Şii Hilali Üzerindeki Etkileri.....	109
SONUÇ.....	115
KAYNAKÇA.....	119

KISALTMALAR

Abbreviation	English Full Extension	Tam Açıklama (Türkçe)
1. IRGC	Iranian Revolutionary Guard Corps	İran Devrim Muhafızları Kolordusu
2. PMF	Popular Mobilization Forces	Popüler Seferberlik Kuvvetleri
3. U.S	United States	Amerika Birleşik Devletleri
4. ISIS	Islamic State of Iraq and Syria	Irak ve Suriye İslam Devleti
5. PIJ	Palestinian Islamic Jihad	Filistin İslami Cihadı
6. GCC	Gulf Cooperation Council	Körfez İşbirliği Konseyi
7. PMF	Popular Mobilization Forces	Popüler Seferberlik Kuvvetleri
8. IRGC	Islamic Revolutionary Guard Corps	İslam Devrim Muhafızları Birliği
9. SCIRI	Supreme Council for Islamic Revolution in Iraq	Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi
10. PIJ	Palestinian Islamic Jihad	Filistin İslami Cihadı
11. UNAMI	United Nations Assistance Mission for Iraq	Birleşmiş Milletler Irak Yardım Misyonu
12. KRG	Kurdistan Regional Government	Kürdistan Bölgesel Hükümeti
13. PLO	Palestine Liberation Organization	Filistin Kurtuluş Örgütü
14. Houthi	Ansar Allah (the official name of the Houthi movement in Yemen)	Ensar Allah (Yemen'deki Husi hareketinin resmi adı)
15. NATO	North Atlantic Treaty Organization	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
16. OPEC	Organization of the Petroleum Exporting Countries	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
17. Ba'ath Party	Arab Socialist Ba'ath Party	Arap Sosyalist Baas Partisi
18. Alawite	A sect of Shiite Islam predominant in Syria	Suriye'de Şii İslam'ın bir mezhebi hakim
19. Hezbollah	Party of God (Shiite militant group and political party in Lebanon)	Allah'ın Partisi (Lübnan'daki Şii militan grubu ve siyasi parti)
20. Shia/Sunni	Two main branches of Islam	İslam'ın iki ana kolu
21. UN	United Nations	Birleşmiş Milletler

22. Quds Force	A unit of the IRGC specializing in unconventional warfare and military intelligence operations	Geleneksel olmayan savaş ve askeri istihbarat operasyonlarında uzmanlaşmış IRGC'nin bir birimi
23. SNC	Syrian National Council	Suriye Ulusal Konseyi
24. IAEA	International Atomic Energy Agency	Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı
25. JCPOA	Joint Comprehensive Plan of Action (Iran nuclear deal)	Ortak Kapsamlı Eylem Planı (İran nükleer anlaşması)
26. UK	United Kingdom	Birleşik Krallık
27. EU	European Union	Avrupa Birliği
28. UAE	United Arab Emirates	Birleşik Arap Emirlikleri
29. KDP	Kurdistan Democratic Party	Kürdistan Demokrat Partisi
30. PUK	Patriotic Union of Kurdistan	Kürdistan Yurtseverler Birliği
31. KRI	Kurdistan Region of Iraq	Irak Kürdistan Bölgesi
32. SDF	Syrian Democratic Forces	Suriye Demokratik Güçleri
33. IDP	Internally Displaced Person	Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişi
34. NGO	Non-Governmental Organization	Sivil Toplum Kuruluşu
35. GDP	Gross Domestic Product	Gayri safı yurtiçi Hasıla
36. IMF	International Monetary Fund	Uluslararası Para Fonu

ÖZET

İran'ın Ortadoğu Stratejisinde Şii Hilal Projesi, Irak Örneği

Parwar Kareem Mahmood DOLAMARI

Yüksek Lisans Tezi

Siyaset Bilim -Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Prof. Dr. Muhittin DEMİRAY

Şubat 2025, 143 sayfa

İran'dan Irak, Suriye, Lübnan ve Yemen'e uzanan şii çoğunluklu ülkeler ve milislerden oluşan bir ağı ifade eden jeopolitik bir terim olan Şii Hilali, Ortadoğu'nun siyasi ve güvenlik dinamiklerinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. İran, nüfuzunu genişletmek ve ideolojik ve stratejik hedeflerini güçlendirmek amacıyla bu hilalin oluşumuna öncülük etmiştir. Hizbullah, Husiler ve çeşitli Iraklı milis grupları da dahil olmak üzere şii gruplardan oluşan bu ağ, İran'a gücünü yansıtmaya ve bölgesel düşmanlara, özellikle de Suudi Arabistan gibi sünni çoğunluklu devletlere meydan okuma platformu sağlamıştır. Şii Hilalinin kurulması mezhepsel bölünmeleri şiddetlendirmiştir ve bölgedeki güç dengesinin değişmesine katkıda bulunmuştur. Bu ittifaklar İran'ın etkisini artırırken aynı zamanda önemli bölgesel gerilimlere de yol açarak İsrail, Suudi Arabistan ve ABD gibi ülkeleri karmaşık bir jeopolitik mücadelenin içine çekmiştir. Suriye iç savaşı, Yemen savaşı ve İsrail-Hamas çatışması da dahil olmak üzere devam eden çatışmalar, Şii Hilal'in istikrarına meydan okumuş, ancak İran'ın şii gruplarla ittifakları güçlü bir güç olmaya devam etmiştir. Bu çalışma, Şii Hilalinin Ortadoğu'nun jeopolitik manzarası üzerindeki etkisini değerlendirmekte ve bunun hem bölgesel güç dinamikleri hem de daha geniş güvenlik ortamı üzerindeki etkilerini incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Şii Hilali, İran, Irak, Hizbullah, Ortadoğu, Bölgesel Nüfuz.

ABSTRACT

Shiite Crescent Project in Iran's Middle East Strategy, Iraq Example

Parwar Kareem Mahmood DOLAMARI

Master's Thesis

Department of Political Science - International Relations

Prof. Dr. Muhittin DEMİRAY

February 2025, 143 pages

The Shiite Crescent, a geopolitical term that refers to a network of Shiite-majority countries and militias stretching from Iran to Iraq, Syria, Lebanon, and Yemen, has played an important role in shaping the political and security dynamics of the Middle East. Iran pioneered the formation of this crescent in order to expand its influence and strengthen its ideological and strategic goals. This network of Shiite groups, including Hezbollah, the Houthis, and various Iraqi militia groups, has provided Iran with a platform to project its power and challenge regional foes, especially Sunni-majority states such as Saudi Arabia. The establishment of the Shiite Crescent exacerbated sectarian divisions and contributed to changing the balance of power in the region. While these alliances have increased Iran's influence, they have also led to significant regional tensions, drawing countries such as Israel, Saudi Arabia and the United States into a complex geopolitical struggle. Ongoing conflicts, including the Syrian Civil War, the Yemen war, and the Israel-Hamas conflict, have challenged the stability of the Shiite Crescent, but Iran's alliances with Shiite groups remain a powerful force. This study assesses the impact of the Shiite Crescent on the geopolitical landscape of the Middle East and examines its implications for both regional power dynamics and the broader security environment.

Keywords: Shiite Crescent, Iran, Iraq, Hezbollah, Middle East, regional influence.

GİRİŞ

Son yıllarda Ortadoğu, bölgesel rekabetler, mezhepsel gerilimler ve bölgesel hegemonyaya yönelik rakip vizyonların damgasını vurduğu karmaşık jeopolitik dinamiklerle karakterize edilmiştir. Bu dinamiklerin kalbinde, hem tarihsel faktörler hem de çağdaş stratejik zorunluluklar tarafından şekillendirilen farklı bir dış politika gündemine sahip, büyük bir bölgesel güç olan İran yer almaktadır. İran'ın bölgesel stratejisinin merkezinde, İran'ın Basra Körfezi'nden Akdeniz'e uzanan ve bölgedeki şii toplulukları ve müttefiklerini birbirine bağlayan bir nüfuz ağı kurma yönündeki algılanan çabalarını tanımlamak için türetilen bir terim olan “Şii Hilali” kavramı yer alıyor.¹

Şii Hilali kavramı, 2003'te Irak'ın işgal edilmesi ve ardından ülkede şii siyasi güçlerin yükselişinin ardından önem kazanmıştır. İran'ın Irak'taki şii milislere ve siyasi gruplara verdiği destek, ayrıca Suriye'deki Beşar Esad rejimi ve Lübnan Hizbullah'ıyla olan yakın bağları, pek çok gözlemci tarafından Tahran'ın tüm süreç boyunca etkisini ve gücünü gösterme arzusunun kanıtı olarak yorumlanmıştır. Ancak İran'ın Şii Hilali stratejisinin kesin doğası ve hedefleri, özellikle de Irak'taki angajmanı bağlamında, tartışma ve bilimsel araştırma konuları olmaya devam etmektedir.²

Bu araştırma, Şii Hilal Projesi'ni, İran'ın daha geniş Ortadoğu stratejisi çerçevesinde, özellikle de Irak'a yönelik etkilerine özel olarak odaklanarak incelemeyi amaçlamaktadır. İran'ın Irak'taki siyasi, askeri ve ekonomik faaliyetlerinin yanı sıra Iraklı aktörlerin ve dış güçlerin tepkilerini inceleyen bu çalışma, İran'ın bölgesel katılımının motivasyonlarına, mekanizmalarına ve sonuçlarına ışık tutmayı amaçlamaktadır. Teorik analiz ve ampirik incelemelerin birleşimi yoluyla bu araştırma, İran'ın dış politika davranışına ve bunun bölgesel dinamikler üzerindeki etkisine ilişkin anlayışımıza katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.³

¹ Paunic, 2016.

² Felter, Fishman, 2008, s. 17.

³ Posch, 2017.

Bu araştırmanın önemi, İran'ın Ortadoğu'daki rolünü ve bölgenin daha geniş jeopolitiğini çevreleyen politika tartışmalarına ve akademik tartışmalara bilgi sağlama potansiyeline sahip olmasıdır. Ortadoğu'daki istikrarsızlık, çatışma ve jeopolitik yeniden yapılanmalarla boğuşmaya devam ederken, İran'ın stratejik hesabının ve komşu devletlerle etkileşimlerinin incelikli bir şekilde anlaşılması politika yapıcılar, analistler ve benzer akademisyenler için hayati öneme sahiptir. Şii Hilal Projesi'nin karmaşıklığını ve Irak'taki tezahürlerini derinlemesine inceleyen bu araştırma, çağdaş Ortadoğu'yu şekillendiren en önemli dinamiklerden birine dair değerli bilgiler sunmayı amaçlamaktadır.

Tezin Konusu

Bu tezin konusu, İran'ın Ortadoğu'da İran'dan Irak, Suriye ve Lübnan üzerinden Akdeniz'e uzanan bitişik bir nüfuz alanı oluşturma yönündeki iddialı hedefini özetleyen bir terim olan “Şii Hilali”nin jeopolitik stratejisi etrafında dönmektedir. Bu çalışma, İran'ın bu hilali yaratma ve sürdürme çabalarının ardındaki kökenleri, ideolojik temelleri ve pratik mekanizmaları araştırmaktadır; bunun dini, siyasi ve stratejik boyutlarına vurgu yapmaktadır.

Tez, İran'ın Lübnan'daki Hizbullah, Irak'taki şii milisler ve Suriye ve Filistin'deki destekleyici gruplar gibi önemli şii gruplarla olan ittifaklarını incelemektedir. İran'ın bu gruplar arasında sadakati ve işbirliğini geliştirmek için Velayet-i Fakih çerçevesindeki ideolojik liderliğini askeri ve Mali destekle birlikte nasıl kullandığını incelemektedir. Bu uyum, İran'ın, başta ABD olmak üzere batı etkisine karşı koyma ve İsrail'in bölgedeki eylemlerine direnme hedeflerine hizmet etmektedir.

Ayrıca çalışma, mezhepsel bölünmeler, Suudi Arabistan gibi sünni çoğunluklu ülkelerle jeopolitik rekabetler ve Irak ve Lübnan'daki iç siyasi dinamikler de dahil olmak üzere Şii Hilal'in karşılaştığı zorlukları araştırmaktadır. Tez aynı zamanda Suriye İç Savaşı, İsrail-Hizbullah çatışmaları ve Yemen'de devam eden istikrarsızlık gibi son zamanlardaki çatışmaların Şii Hilalinin yaşayabilirliği üzerindeki etkisini de değerlendirmektedir. Kapsamlı bir analiz sunan bu araştırma, Şii Hilalinin sürdürülebilirliğine ve bunun bölgesel istikrar ve küresel jeopolitik üzerindeki daha geniş etkilerine dair daha derin bilgiler sunmayı amaçlamaktadır.

Tez Amacı

Bu tezin amacı, İran'ın Ortadoğu'daki bölgesel emellerinin merkezinde yer alan bir kavram olan Şii Hilalinin oluşumu ve devamlılığının altında yatan stratejik, ideolojik ve jeopolitik çerçeveyi analiz etmektir. Bu projenin tarihsel ortaya çıkışını, hedeflerini ve operasyonel mekanizmalarını araştıran çalışma, İran'ın sınırlarından Akdeniz'e kadar uzanan bitişik bir kontrol alanı oluşturmak için dini ve siyasi nüfuzunu nasıl kullandığına dair incelikli bir anlayış sağlamayı amaçlamaktadır.

Tez, Şii Hilalini ilerletmede siyasi liderler, dini ideologlar ve militan gruplar da dahil olmak üzere kilit oyuncuların çok yönlü rolünü keşfetmeyi amaçlamaktadır. Aynı zamanda İran ile Hizbullah, Iraklı Şii milisler ve Suriye ve Filistinli gruplar gibi bölgesel müttefikleri arasındaki stratejik hakimiyet elde etmek için yapılan etkileşimi de incelemektedir. Ayrıca çalışma, mezhepsel gerginlikler, bölgesel rekabetler ve değişen siyasi ortamlar dahil olmak üzere Şii Hilali'nin karşılaştığı dış ve iç zorlukları değerlendirmektedir.

Tez, Suriye, Irak, Lübnan ve Filistin'deki çatışmalar gibi güncel jeopolitik olayların etkisini ele alarak Şii Hilali'nin sürdürülebilirliğini ve bölgesel istikrar açısından daha geniş etkilerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Sonuçta bu araştırma, İran'ın bölgesel hedeflerini çevreleyen karmaşıklıkların ve bunların uzun vadeli sonuçlarının daha derinlemesine anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır.

Tezin önemi

Bu tez birkaç nedenden dolayı önemlidir. İran'ın Ortadoğu'daki etkisinin merkezinde yer alan jeopolitik ve ideolojik bir proje olan Şii Hilali'nin derinlemesine bir analizini sunmaktadır ve bunun bölgesel istikrar ve uluslararası ilişkiler üzerindeki etkilerini araştırmaktadır. Şii Hilali'nin mekanizmalarını ve hedeflerini anlamak, özellikle Suriye, Irak, Lübnan ve Filistin'deki çatışmalara etkisi göz önüne alındığında, bölgedeki güç dinamiklerini anlamak açısından kritik önem taşımaktadır.

Çalışma, İran'ın dış politikasını şekillendirmede din ve siyaset arasındaki etkileşimi vurgulamakta ve ideolojik anlatıların ittifaklar oluşturmak ve gücü yansıtmak için nasıl kullanıldığına dair içgörüler sunmaktadır. Aynı zamanda kilit aktörlerin

rollerine ve bu stratejinin geliştirilmesindeki katkılarına ışık tutarak, Ortadoğu jeopolitiğini inceleyen politika yapıcılar, akademisyenler ve analistler için değerli bir bağlam sağlamaktadır. Mezhepsel bölünmeler, bölgesel rekabetler ve uluslararası baskı da dahil olmak üzere Şii Hilali'nin karşı karşıya olduğu zorlukları inceleyerek tez, İran'ın küresel güvenlik konusundaki hırslarının daha geniş sonuçlarını ele almaktadır. Ayrıca İran'ın bölgesel etkisinin fizibilitesini ve sürdürülebilirliğini değerlendirmek için Suriye, Lübnan ve Filistin'deki savaşlar gibi son gelişmeleri bağlamsallaştırmaktadır. Sonuçta tez, Şii Hilali hakkındaki bilgi boşluklarını kapatarak ve İran'ın stratejik hedeflerini değerlendirmek için kapsamlı bir çerçeve sunarak akademik söyleme katkıda bulunmaktadır.

Tezin Kapsamı Ve Sınırlılıkları

Bu tezin kapsamı, özellikle Irak, Suriye, Lübnan, Yemen ve Filistin gibi kilit bölgelerdeki gelişimine odaklanarak Şii Hilalinin oluşumu, hedefleri ve gelişiminin ayrıntılı bir incelemesini içermektedir. İran'ın jeopolitik stratejilerini, çeşitli militan ve siyasi örgütlerin rollerini ve bu hilali ayakta tutan sosyo-dini boyutları analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışma ayrıca Suriye, Yemen ve İsrail-Hamas savaşı gibi bölgesel çatışmaların etkisinin yanı sıra Hizbullah'ın zayıflaması ve Esad rejiminin düşmesi gibi siyasi değişimlerin potansiyel sonuçlarını da araştırmaktadır.

Ancak tez çeşitli sınırlamalarla sınırlıdır. Jeopolitik dinamiklerin büyük karmaşıklığı ve birçok askeri ve siyasi manevranın gizli doğası nedeniyle, birincil kaynaklara ve ilk elden anlatımlara erişim sınırlıdır. Çalışma büyük ölçüde bilimsel makaleler, BM raporları ve güvenilir medya analizleri dahil olmak üzere, bir yorum veya önyargı katmanı oluşturabilecek ikincil kaynaklara dayanmaktadır. Ek olarak, Ortadoğu siyasetinin hızla gelişen doğası, araştırmada çağdaşlığın sürdürülmesinde zorluk teşkil etmektedir. Tez, Şii Hilali bağlamı dışındaki şii olmayan perspektiflere veya daha geniş sünni-şii ilişkilerine derinlemesine girmemekte, bunun yerine İran'ın tanımlanan bölgeler içindeki doğrudan ve dolaylı etkisine odaklanmaktadır. Bu kısıtlamalara rağmen çalışma, konunun kapsamlı ve dengeli bir analizini sunmaya çalışmaktadır.

Tezin Hipotezleri

1. İran'ın Şii Hilalini yaratması, İran yanlısı bir aktörler ağı oluşturmak için ideolojik, askeri ve ekonomik araçları kullanarak Ortadoğu'daki nüfuzunu pekiştirmeyi amaçlayan kasıtlı bir jeopolitik stratejidir.
2. İran'ın şii çoğunluklu veya şii bağlantılı gruplarla yaptığı ittifaklar tarafından körüklenen mezhepçilik, bölgesel istikrarsızlığı yoğunlaştırdı ve sünni çoğunluklu ülkelerle ve diğer rakip güçlerle gerginlikleri artırmıştır.
3. Şii Hilali, Hizbullah, Hamas ve Husiler gibi vekil gruplara büyük ölçüde güvenir; bu gruplar, İran'ın İsrail ve Suudi Arabistan gibi düşmanlara karşı operasyonlarında makul inkar edilebilirliği sürdürürken dolaylı olarak güç göstermesine olanak tanır.
4. Liderlik değişiklikleri veya Suriye İç Savaşı gibi çatışmalar veya İran destekli gruplarda potansiyel bir düşüş de dahil olmak üzere bölgesel politikadaki değişimler, Şii Hilal'in bütünlüğünü önemli ölçüde bozabilir ve İran'ın daha geniş emellerine meydan okuyabilir.

Tezin Araştırma Soruları

1. İran'ın Şii Hilalini yaratması Ortadoğu'nun, özellikle de Irak, Suriye, Lübnan ve Yemen gibi ülkelerin siyasi ve güvenlik dinamiklerini nasıl etkiledi?
2. Hizbullah, Husiler ve çeşitli Iraklı milisler gibi İran'ın vekil grupları Şii Hilal'in hedeflerini ilerletmede nasıl bir rol oynar ve bu gruplar İran'ın bölgesel nüfuzuna nasıl katkıda bulunur?
3. İran'ın bölgedeki şii gruplar ve siyasi hareketlerle ittifakları, Suudi Arabistan da dahil olmak üzere sünni çoğunluklu devletler ile Ortadoğu'nun daha geniş jeopolitik manzarası arasındaki güç dengesini nasıl etkiledi?
4. Suriye İç Savaşı, Yemen Savaşı ve İsrail-Hamas çatışması gibi devam eden çatışmalar ışığında Şii Hilali ne gibi zorluklarla karşı karşıyadır ve bu zorluklar İran'ın uzun vadeli stratejisini nasıl etkileyebilir?
5. Kasım Süleymani ve diğerleri de dahil olmak üzere şii grupların liderleri Şii Hilali'nin gelişimine ne ölçüde doğrudan katkıda bulunuyor ve eylemleri bölgenin siyasi ve ideolojik dinamiklerini nasıl şekillendiriyor?

BİRİNCİ BÖLÜM: LİTERATÜR İNCELEMESİ

1. Tarihsel Arka Plan

İran'ın İslam Devrimi'ne giden tarihi karmaşık ve çok yönlüdür. İran'ın anayasal monarşi ve parlamenter sistem kurma yönündeki ilk girişimi olan 1905-1911 Anayasa Devrimi 1925'te iktidara gelen Şah Rıza Pehlevi'nin batı değerlerinin desteklenmesi de dahil olmak üzere bir dizi modernleşme çabası İran toplumunda istenilen desteği bulamamıştır. Ancak Rıza Şah'ın yönetimi döneminde otoriterlik ve siyasi muhalefeti baskı ile susturmaya çalışmıştır. İran'da siyasal baskının artması İran toplumunun çeşitli kesimleri arasında öfkenin artmasına yol açmıştır. Rejimin baskıcı politikaları ve yabancı güçlere, özellikle de ABD'ye itaat algısı nedeniyle artan muhalefetle ekonomik ve sosyal faktörlerin de etkisi ile 1979'da Ayetullah Khomeyni önerliğinde İran'da Şah yönetimi yıkılarak İslam Devrimi gerçekleştirilmiştir.⁴

Genel olarak sosyal olayların nedenleri arasında sosyo-ekonomik şikayetler, aşırı zenginlik, kaynaklara erişim ve ekonomik fırsatlardaki eşitsizliklerden kaynaklanan ve genellikle daha geniş toplumsal hareketlere yol açan toplumsal huzursuzluk önemli bir role sahiptir. Ortadoğu gibi siyasi istikrarsızlıktan etkilenen bölgelerde sosyo-ekonomik sıkıntılar halkın hoşnutsuzluğunu şekillendirmede ve değişim hareketlerini körüklemeye önemli bir rol oynar.

Eşitsizliğin yüksek düzeyde olduğu ülkelerde, nüfusun büyük kesimleri eğitime, sağlık hizmetlerine, istihdama ve temel hizmetlere sınırlı erişim nedeniyle sıklıkla kendilerini dışlanmış hissederler. Kentsel ve kırsal alanlar ile farklı sosyal ve etnik gruplar arasındaki ekonomik eşitsizlikler bu şikâyetleri daha da derinleştirmektedir. Örneğin Şii Hilal bölgesi örneğinde, bu şikâyetler genellikle yozlaşmış yönetim, siyasi temsil eksikliği ve belirli grupları diğerlerine göre önceliklendiren bir sistem nedeniyle daha da kötüleşir.

⁴ Milani, 2018, s. 33.

Ek olarak, hükümetlerin artan işsizliği, enflasyonu ve kötü yaşam koşullarını ele almadaki başarısızlığı protestolara ve reform çağrılarına yol açmıştır. Irak, Lübnan ve Suriye'de vatandaşlar, hükümete olan güveni zayıflatan ve değişim taleplerini artıran yaygın yolsuzluk, altyapı eksikliği ve yetersiz ekonomik kalkınma konusundaki hayal kırıklıklarını dile getirmiştir. Sonuç olarak sosyo-ekonomik sıkıntılar hem yerel hem de bölgesel istikrarsızlığın itici gücü haline gelmiştir.⁵

İran'daki siyasi baskı ve otoriter yönetim özellikle Pehlevi monarşisi döneminde ülkenin sosyo-politik manzarasını önemli ölçüde şekillendirmiştir. Şah rejimi, özellikle de Muhammed Rıza Şah, kontrolü sürdürmek, siyasi muhalefeti ve muhalifleri bastırmak için otoriter taktikler kullanmıştır. Rejim, her türlü direnişi ezmek için, kötü şöhretli SAVAK (gizli polis) dahil olmak üzere güvenlik aygıtlarına büyük ölçüde geniş yetkiler vermiştir. Bu baskı sivil topluma da sıçramış ve ifade özgürlüğünü, siyasi aktivizmi ve entelektüel yaşamı ciddi şekilde kısıtlamıştır.⁶ Basın sıkı bir şekilde kontrol edilmiş ve entelektüellerden, öğrencilerden veya siyasi muhaliflerden gelen her türlü eleştirel ses sansür, hapis veya sürgün yoluyla susturulmuştur. Bu ortam, açık siyasi söylemin neredeyse imkansız olduğu bir korku ve baskı ortamı yaratarak demokratik gelişmeyi engellemiştir.⁷

Bu dönemde İran'daki sivil toplum, devletin çoğulculuk ve düşünce çeşitliliğine karşı hoşgörüsüzlüğü nedeniyle boğulmuşmuştur. Hükümeti eleştirmede ve reformu savunmada sıklıkla önemli bir rol oynayan aydınlar zulümle karşı karşıya kalmıştır.⁸ Üniversiteler devlet gözetiminin merkezleri haline gelmiş ve siyasi tartışmalara katılan öğrenciler veya profesörler tutuklanma riskiyle karşı karşıya kalmıştır. İfade özgürlüğü ciddi şekilde sınırlandırılarak; toplumsal eleştiri, hoşnutsuzluk veya muhalefetin halka açık gösterileri sıklıkla şiddetli baskılarla karşı karşıya kalmıştır. Baskıcı atmosfer, Şah'ın

⁵ Milani, 2018, s. 36.

⁶ Abrahamian, 2018, s. 12.

⁷ Amanat, 2017, s. 17.

⁸ Amanat, 2017.

giderek otokratikleşen yönetimi altında anlamlı bir değişimi imkansız gören aydınlar da dahil olmak üzere çeşitli toplumsal gruplar arasında artan hayal kırıklığını körüklemiştir.⁹

Bu siyasi baskıya tepki olarak muhalefet hareketler Şah rejimine karşı direnişi örgütlemeye başlamıştır. Tudeh Partisi ve diğer Marksist örgütler gibi sol gruplar, işçileri ve aydınları monarşinin baskıcı politikalarına karşı harekete geçirmeye çalışmıştır. Daha önce İran petrolünün millileştirilmesini savunarak Şah'ın otoritesine meydan okuyan Muhammed Musaddık gibi isimlerin önderlik ettiği milliyetçi hareketler, ciddi devlet baskısıyla karşı karşıya kalmalarına rağmen muhalefetini dile getirmeye devam etmiştir. Bu süre içinde dini aktivistler, özellikle de şii din adamları, önemli bir direniş gücü olarak ortaya çıkmış; Ayetullah Humeyni, Şah'ın laik politikalarına, yolsuzluğa ve Batılı güçlerle ittifakına karşı muhalefetin toplanmasında merkezi bir rol oynamıştır.¹⁰

Devlet baskısı yoğunlaştıkça muhalefet hareketleri daha organize hale gelmiş ve giderek radikalleşmiştir. Sol ve milliyetçi gruplar sistemsel değişiklikler çağrısında bulunurken, dini muhalefet ise İran'ın daha İslami odaklı bir yönetim yapısına dönmesine odaklanmıştır. Bu çeşitli hareketler, ideolojik olarak farklı olmalarına rağmen ortak bir hedefi paylaşıyorlardı: Şah'ın devrilmesi ve otoriter yönetime son verilmesi. İşkence ve infaz da dahil olmak üzere sert baskılara rağmen muhalefetin ısrarlı tavrı kitlesel protestolara ve grevlere yol açtı ve bu da 1979 İran Devrimi'yle sonuçlandı. Bu devrim sonuçta Şah rejimini devirdi ve yerine Humeyni liderliğindeki bir İslam Cumhuriyeti getirdi; bu cumhuriyetin iktidara yükselişi büyük ölçüde yıllar süren siyasi baskı nedeniyle yüzeyin altında kaynayan ve baskılar karşısında giderek huzursuz olan dip dalga tarafından körüklenmiştir.¹¹

İran'da dini uyanış ve İslami canlanma kavramı, ülkenin tarihine, kültürüne ve sosyo-politik dönüşümlerine derinden kök salmıştır. Bu uyanış yalnızca dini uygulamalara bir geri dönüş değil, aynı zamanda ulusal kimliğin ve yönetimin İslami ilkeler aracılığıyla yeniden tanımlanmasına yönelik daha geniş bir hareketi yansıtır.

⁹ Dabashi, 2017.

¹⁰ Abrahamian, 2018, s. 15.

¹¹ Ansari, 2019, s. 23-25.

İran'daki İslami Uyanış, 20. Yüzyılda, özellikle Batı'dan gelen dünya görüşüne ve laik yönetime karşı koyma çabalarına öncülük eden Ayetullah Ruhullah Humeyni'nin liderliği döneminde ivme kazanmıştır. Bu canlanmanın kökenleri Pehlevi hanedanlığı döneminde batılılaşma çabalarına duyulan memnuniyetsizliğin dışavurumu olarak tezahür etmiştir.¹² Rıza Şah ve daha sonra Muhammed Rıza Şah döneminde İran, başta din adamları ve kırsal topluluklar olmak üzere nüfusun birçok kesimini yabancılaştıran hızlı bir modernleşme ve laikleşme sürecinden geçmiştir. Şah'ın İslami kurumları ve değerleri marjinalleştirmeyi de içeren politikaları, İran'ın kültürel ve dini mirasına yönelik bir tehdit olarak algılandı ve hem gelenekçiler hem de entelektüeller arasındaki direnişi körüklemiştir.¹³

1979 İslam Devrimi, İran'ı Velayet-i Fakih (Hukukçuların Velayeti) ilkeleriyle yönetilen bir İslam Cumhuriyeti'ne dönüştürerek bu uyanışın doruk noktasına işaret etmektedir. Bu ideolojik değişim ülke içi yönetimle sınırlı değildi, aynı zamanda müslüman dünyasında benzer hareketlere ilham verme isteklerini de içermiştir. Devrim, İslam toplumunu anti-emperyalizm ve algılanan Batı egemenliğine karşı direniş bayrağı altında birleştirmeyi amaçlıyordu. İslami canlanmanın kritik bir unsuru, ayrıcalıklı olmayanların güçlendirilmesine ve sosyal adaletin savunulmasına vurgulaması olmuştur. Dini liderler, İslami metinlerden yararlanarak kendilerini ezilenlerin koruyucusu olarak konumlandılar ve söylemlerini İran halkının daha geniş şikayetleriyle uyumlu hale getirdiler. Bu yaklaşım hem kırsal hem de kentsel topluluklarda yankı buldu ve harekete yönelik yaygın desteği pekiştirdi. İslami ilkelerin eğitim müfredatına, medyaya ve kamusal hayata entegre edilmesi ve toplumsal yaşamın temel dinamizmi haline getirilmesi ile yeni bir toplumsal yaşam şeklinin temelden değişmesinin yolunu açmıştır. Ulusun dini kimliğini güçlendiren İslami bayramlar, değerler ve kıyafet kuralları vurgulanmıştır. Bu kültürel değişim, İran'ı Batı etkilerinden uzaklaştırırken uyumlu bir İslami toplum yaratmayı amaçlıyormuştur.¹⁴

¹² Karimkhan, A., 2023, s. 168.

¹³ Mohseni, 2013, s. 5.

¹⁴ Sanam-Zadeh, M. R., Parsa, N.

Uluslararası düzeyde, İran'daki İslami canlanmanın komşu ülkeler ve daha geniş anlamda müslüman dünyası üzerinde derin bir etkisi olmuştur. İran, Irak, Lübnan ve Bahreyn gibi ülkelerdeki hareketlere ilham vererek devrimci ideolojisini ihraç etmeye çalışmıştır. Lübnan'daki Hizbullah gibi örgütler, İran'ın ideolojik ve maddi desteğinden doğrudan etkilenecek bölgesel ölçekte İslami canlanmanın temel araçları haline gelmiştir. Ancak yeniden canlanma hem içeriden hem de dışarıdan zorluklarla da karşılaşmıştır. Dahili olarak geleneksel İslami değerlerin modern yönetimle dengelenmesi önemli pratikte yeni zorlukları ve sorunları beraberinde getirmiştir. Dışarıdan bakıldığında, İran'ın devrimci ideolojisini desteklemesi sıklıkla bölgesel güçlerin ve Batılı ulusların jeopolitik çıkarlarıyla çatışıyor, bu da siyasi izolasyona ve ekonomik yaptırımlara yol açıyordu.¹⁵

Sonuç olarak, İran'daki dini uyanış ve İslami canlanma, ülke tarihinde, kimliğini ve küresel arenadaki konumunu yeniden şekillendiren dönüştürücü bir dönemi temsil etmektedir. Kökleri İslami ilkelere dayanan ve sosyo-politik hoşnutsuzlukların yönlendirdiği bu hareket, İran'ın politikalarını ve onun daha geniş müslüman dünyası ile etkileşimlerini etkilemeye devam etmektedir.

İslam Devrimi olarak da bilinen 1979 İran Devrimi, ülkenin siyasi, sosyal ve ekonomik dokusunu temelden değiştiren sismik bir olay olmuştur. Muhammed Rıza Şah liderliğindeki Pehlevi hanedanının devrilmesi ile İran'da yüzyıllardır süren Şahlık sistemi son bulmuş ve Ayetullah Ruhollah Humeyni'nin¹⁶ liderliğinde bir İslam Cumhuriyeti kurulmuştur. Bu devrimin en temel özelliklerinden biri dini ideolojiyi siyasi aktivizmle benzersiz bir şekilde birleştirmiş ve devrimin bu karakteri diğer 20. Yüzyıl Batı'dan ithal edilen seküler ve laik ideolojik söyleme sahip devrimlerden farklı kılmıştır.¹⁷ Şah rıza

¹⁵ Mohseni, s. 2013.

¹⁶ Ayetullah Humeyni devrimin sembolik ve ideolojik lideri olarak ortaya çıkmıştır. Onun vizyonu İslami ilkeleri emperyalizm, yolsuzluk ve toplumsal eşitsizliğin eleştirisiyle birleştirmiştir. Humeyni, Şah hükümetini İslam dışı ve yabancı çıkarlara hizmet eden bir hükümet olarak kınamıştır. Onun İslami bir hükümete yönelik çağrıları, özellikle haklarından mahrum olan kentsel ve kırsal yoksullar arasında geniş yankı bulmuştur. Sürgünden itibaren Humeyni, devrimci fikirlerini yaymak ve çeşitli toplumsal gruplar arasında halk desteğini harekete geçirmek için kasetler de dahil olmak üzere modern iletişim araçlarını kullanmıştır.

¹⁷ Daneshvar, 2016, s. 29.

Prhlevi zamanında gerçekleştirilmeye çalışılan “Beyaz Devrim” de dahil olmak üzere modernizasyon politikaları, İran'ı hızla modern, sanayileşmiş bir devlete dönüştürmeyi amaçlıyordu. Ancak bu politikalar genellikle geleneksel kurumları, özellikle de din adamlarını marjinalleştirdi ve ekonomik eşitsizliklere yol açtı. Şah'ın Batılı güçlerle, özellikle ABD'yle güçlü bir ittifakla desteklenen otoriter yönetimi, İran toplumunun büyük kesimlerini daha da yabancılaştırdı. Şah'a yönelik muhalefet, dini liderler, aydınlar, öğrenciler ve işçi sınıfı vatandaşları da dahil olmak üzere toplumun hemen hemen bütün yelpazesini içine almıştır. Devrimin tohumları Şah'ın modernleşme ve Batılılaşma politikalarına karşı artan memnuniyetsizlikte ekilmiştir. 1960'ların başında başlatılan Beyaz Devrim, toprak reformlarını, kadınların oy hakkını ve sanayileşme programlarını başlattı. Ancak bu reformlar İran toplumunun büyük bir kısmını yabancılaştırmıştır. Geleneksel toprak sahipleri güçsüzleştirildi, din adamları nüfuzlarının azaldığını gördü ve hızlı değişim ekonomik eşitsizlikler yarattı. Bu arada, Şah'ın ABD ile yakın ittifakıyla simgelenen Batı etkisi, kültürel kimliklerinin aşındığını hisseden İranlılar arasındaki kırgınlığı derinleştirmiştir. Şah'ın otoriter yönetimi bu sorunları daha da artırmıştır. Rejimi, muhalefeti bastırmak için korkulan bir istihbarat ve güvenlik örgütü olan SAVAK'a güveniyordu. Siyasi baskı muhalefet seslerini susturarak aydınlar, öğrenciler ve toplumun diğer kesimleri arasında yaygın bir öfkeye yol açmıştır. Ayetullah Humeyni, İslami ilkeleri anti-emperyalizm ve sosyal adaletle harmanlayan bir vizyonu dile getiren birleştirici bir figür olarak tarih sahnene çıktı. Kasetler ve yer altı ağları aracılığıyla yayılan mesajları geniş çapta destek sağladı ve kitleleri rejime karşı harekete geçirdi.¹⁸

Devrimdeki kritik bir dönüm noktası, Şah'ın kontrolü sürdürmek için acımasız baskılara giderek daha fazla bel bağlaması olmuştur. İran'ın gizli polisi SAVAK'ın muhalifleri bastırmak için kullanılması korku ve kızgınlık atmosferi yaratmıştır. Bu arada, 1970'lerde enflasyon ve işsizlik de dahil olmak üzere ekonomik zorluklar halkın hoşnutsuzluğunu artırmış ve büyük ölçekli protestolara ve grevlere yol açtı. 1978'in sonlarında muhalefet geri dönülemez bir ivme kazanmıştır. Ülke çapındaki kitlesel gösteriler, Şah'ın yönetimi ve ordusundaki ayrılıklarla birleşince, rejimin yakında

¹⁸ Bashiriyeh, H. 2011, s. 125.

çökeceğinin sinyali vermiştir. Toplumsal muhalefetin şiddetine daha fazla dayanamayan Şah Rıza Pehlevi, Ocak 1979'da İran'dan kaçmış ve Ayetullah Humeyni'nin Şubat ayında sürgünden dönmesinin yolunu açmıştır.¹⁹ Onun gelişi, devrimin zaferini simgeleyen bir coşkuyla karşılanmıştır. İslam Cumhuriyeti'nin kurulması İran'ın yönetiminde radikal bir değişimi temsil ediyordu. Mart 1979'da yapılan referandum, ülkenin İslam devletine geçişini doğruladı ve Velayet-i Fakih (Hukukçuların Velayeti) ilkelerini vurgulayan yeni bir anayasa kabul edildi. Bu çerçevede, ilk olarak Humeyni'nin sahip olduğu bir pozisyon olan Dini Lider'de otoriteyi merkezileştirmiş ve İslam hukukunu yönetim sistemine entegre etmiştir.

Devrimin aynı zamanda önemli bölgesel ve küresel sonuçları da olmuştur. Devrim, Ortadoğu'daki İslami hareketlere cesaretlendirdi ve Batılı güçleri, özellikle de yeni rejimi stratejik bir tehdit olarak gören ABD'yi alarma geçirdi. İran'ın Batı karşıtlığı ve devrimci hareketlere verdiği destekle karakterize edilen dış politikası, bölgenin jeopolitik manzarasını yeniden şekillendirdi. Dönüştürücü etkisine rağmen devrim, kazanımlarını pekiştirmede zorluklarla karşılaştı. Dahili olarak devrim sonrası döneme, siyasi tasfiyeler, ekonomik zorluklar ve yeni rejimin dayanıklılığını sınavan İran-Irak Savaşı (1980-1988) damgasını vurmuştur.²⁰ Dışarıdan İran'ın devrimci gündemi, izolasyona ve komşu devletlerle ve küresel güçlerle çatışmalara yol açtı. Devrimin tohumları Şah'ın modernleşme ve Batılılaşma politikalarına karşı artan memnuniyetsizlikte ekilmiştir.

Son olarak İran Devrimi modern tarihte bir dönüm noktasıdır. Bu sadece İran'ın iç politikalarını ve toplumsal yapısını yeniden şekillendirmekle kalmadı, aynı zamanda Ortadoğu ve küresel düzen üzerinde de geniş kapsamlı sonuçlar doğurmuştur. Mirası İran'ın siyasi dinamiklerini ve uluslararası ilişkilerdeki rolünü etkilemeye devam etmektedir.

¹⁹ Daneshvar, 2016, s. 30-31.

²⁰ Kurzman, C. 2004, s. 55.

1.1 İslami Devrimin İran'ın Dış İlişkilerine Yansımaları

Muhammed Rıza Şah Pehlevi yönetimi altında İran hızlı bir modernleşme ve ekonomik büyüme yaşadı, ancak bu faydalar eşitsiz bir şekilde dağıtılmıştır. Şah'ın ekonomi politikaları şehirli elitlerin ve yabancı yatırımcıların lehineydi, bu da kırsal ve kentsel yoksullar arasında zenginlik açığının artmasına ve yoksulluğun yaygınlaşmasına yol açmıştır.

Beyaz Devrim'in bir parçası olarak uygulanan toprak reformları, küçük çiftçiler ve köylüler pahasına büyük toprak sahiplerine fayda sağladığı için toplumsal eşitsizlikleri daha da artırmıştır. Bu durum, kendini dışlanmış ve haklarından mahrum hisseden kırsal nüfus arasında kızgınlığı ve huzursuzluğu artırmıştır. Buna ek olarak, Şah'ın altyapı inşası ve sanayileşme gibi iddialı kalkınma projeleri birçok geleneksel topluluğu yerinden etti ve sosyal yapıları bozdu, bu da sosyal bozulma ve hoşnutsuzluğa yol açtı.²¹

Diğer taraftan, Şah'ın rejimi otoriterlik, sansür ve siyasi muhalefetin bastırılmasıyla karakterize edilmiştir. Şah'ın gizli polisi SAVAK'ın kurulması, yaygın gözetime, keyfi tutuklamalara ve siyasi aktivistlere, aydınlara ve rejimin muhalifleri olarak algılananlara yönelik işkenceye olanak sağlamıştır.²²

Siyasi partiler, sendikalar ve sivil toplum örgütleri sıkı bir şekilde kontrol edildi veya doğrudan yasaklandı; barışçıl muhalefet veya muhalefete çok az yer bırakılmıştır. Şah rejiminin iktidarı sürdürmek için büyük ölçüde baskıya ve korkuya dayanması halk arasında korku ve güvensizlik ortamına yol açtı.²³

Dahası, Şah'ın Batılı güçlerle, özellikle de Amerika Birleşik Devletleri ile yakın bağları ve onun yabancı çıkarlara hizmet ettiği algısı, ülkelerinin işlerine dış müdahaleye kızan İranlılar arasında anti-emperyalist duyguları ve milliyetçi coşkuyu körüklemiştir.

²¹ Ghadbeigy, 2017.

²² Ghadbeigy, 2017.

²³ Dabashi, 2017, s. 37.

Dini canlanma ve laikliğin eleştirisi açısından, Ayetullah Ruhullah Humeyni'nin Şah rejiminin önde gelen eleştirmenlerinden biri olarak yükselişi, muhalefet güçleri için güçlü bir toplanma noktası sağlamıştır. Humeyni'nin teolojik öğretileri İslami yönetimin önceliğini ve laikliğin ve Batı etkisinin reddini vurguluyordu.

Humeyni'nin Şah rejimini İslam dışı ve yozlaşmış olarak eleştirmesi, geleneksel değerlere ve dini ilkelere dönüş arayışında olan birçok İranlıda yankı uyandırmıştır. Onun adalet, toplumsal eşitlik ve zulme karşı direniş çağrıları, dindar muhafazakarlar, öğrenciler ve entelektüeller de dahil olmak üzere İran toplumunun çeşitli kesimlerinde ilgi uyandırmıştır.²⁴

Şah rejiminin eğitimin Batılılaştırılması, dini ifadeye kısıtlamalar getirilmesi ve laik bir hukuk sisteminin teşvik edilmesi gibi sekülerleşme politikaları, İslam'a ve İran kimliğine bir saldırı olarak gören dindar muhafazakarları ve din adamlarını yabancılaştırmıştır. Şah rejiminin Batılı anlamda modernleşme çabaları Humeyni'nin şeriat hukukuna ve din alimlerinin otoritesine dayalı bir İslam devleti vizyonuna verilen desteği artırmıştır.²⁵

1.2 İran Devrim İdeolojisinin İhraç Edilmesi

İran, 1979 Devrimi'ni “*İslam'ın evrensel mesajını yayma*” ve “*mazlum halklara destek verme*” gerekçesiyle ihraç etmeye çalışmaktadır. Bu devrimin ithal edilmesi, İran'ın ideolojik liderliği çerçevesinde şii nüfusun bulunduğu coğrafyalarda siyasi etkinlik kurma amacını taşımaktadır. Devrim ihraç politikaları, İran'ın bölgedeki siyasi hedefleriyle doğrudan bağlantılıdır ve komşu ülkelerde şii topluluklar üzerinde siyasi ve dini nüfuz oluşturarak İran'ın bölgedeki gücünü artırmaya yönelik bir strateji olarak görülmektedir.²⁶

“Velayet-i Fakih” kavramı, İran İslam Cumhuriyeti'nin kurucusu Ayetullah Humeyni tarafından geliştirilen, dini liderin (Fakih) toplumun en üst otoritesi olarak

²⁴ Dabashi, 2017, s. 38.

²⁵ Ghadbeigy, 2017.

²⁶ Ram, 2013, s. 17.

devletin her kademesinde söz sahibi olması gerektiğini savunan bir yönetim modelidir. Bu teoriye göre, toplumda İslami yasaların uygulanmasını sağlayacak en yüksek yetkili, aynı zamanda halkın koruyucusu olarak kabul edilmektedir. Velayet-i Fakih, Şii Hilali'nin temel yapı taşlarından biridir; çünkü İran, bu doktrini benimseyen şii toplulukları organize ederek bölgedeki gücünü konsolide etmeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda, İran, Irak, Suriye, Lübnan ve Yemen gibi ülkelerdeki şii gruplar aracılığıyla nüfuzunu artırmaya çalışmakta ve Velayet-i Fakih doktrini ile bu grupları ideolojik olarak birleştirmektedir.²⁷

Bu doktrin, İran'ın sadece İran içindeki şii müslümanlar üzerinde değil, bölgedeki tüm şii topluluklar üzerinde bir liderlik kurma çabasının bir parçasıdır ve Şii Hilali projesinin temel taşı olarak kabul edilmektedir. Velayet-i Fakih sayesinde İran, şii nüfusun bulunduğu bölgelerdeki gruplarla işbirliği kurarak hem ideolojik bir dayanışma sağlamış olur hem de bölgedeki stratejik etkisini artırmaktadır. İran, Irak'ta, özellikle Saddam Hüseyin rejiminin 2003'te devrilmesinden sonra, şii siyasi grupları besleyerek ve destekleyerek ideolojik nüfuzunu genişletmeye çalışmıştır. 2003 sonrası ortam, İran'a yalnızca siyasi nüfuzunu genişletmekle kalmayıp aynı zamanda nüfuzunu da artırma fırsatı yaratmıştır. İslami yönetime ilişkin ideolojik vizyon, Batı karşıtı direniş ve laikliğe karşı muhalefet.. İran devrimci ideolojisinin ihracat etmek istemesindeki motivasyon ve nedenlerini üç alt başlık altında incelemek mümkündür:

İran, Ortadoğu'da kendi devrimci ideolojisini ve Batı karşıtı duruşunu paylaşan çeşitli militan gruplara ve devlet dışı aktörlere geniş destek sağlamıştır. İran'ın desteğinden en çok yararlananlardan biri Lübnan merkezli şii militan grubu Hizbullah'tır. 1980'lerin başlarındaki kuruluşundan bu yana Hizbullah, İran'dan mali, askeri ve lojistik yardım alarak kendisini Lübnan'da ve daha geniş bölgede güçlü bir siyasi ve askeri güç haline getirmesine olanak sağlamıştır.²⁸

İran, Hizbullah'ın yanı sıra Irak, Suriye ve Yemen'deki diğer şii milisleri ve paramiliter grupları da destek vererek; stratejik hedeflerini ilerletmek ve nüfuzunu

²⁷ Navazeni, 2010, s. 24-25.

²⁸ Bar, 2009.

genişletmek için eğitim, silah ve finansman sağlamıştır. Genellikle “vekil gler” olarak anılan bu gruplar, bölgesel çatışmaların şekillenmesinde ve İran'ın düşmanlarının, özellikle de Suudi Arabistan ve ABD'nin nüfuzuna meydan okunmasında önemli bir rol oynamıştır.

İran'ın militan gruplara verdiği destek Ortadoğu'nun ötesine uzanmakta; Hamas ve İslami Cihad da dahil olmak üzere çeşitli Filistinli gruplara da destek sağlamaktadır. İran'ın bu gruplara verdiği destek öncelikle ideolojik ve stratejik kaygılardan kaynaklanıyor olsa da, aynı zamanda İsrail'in güvenliğini baltalamaya ve bölgedeki hakimiyetine meydan okumaya da hizmet etmektedir.²⁹

Diğer taraftan, İran devrimci ideolojisini ve anlatılarını hem yurt içinde hem de yurt dışında yaymak için Press TV, Al-Alam ve İran İslam Cumhuriyeti Yayıncılığı (IRIB) gibi devlet kontrolündeki medya kuruluşlarını kullanmaktadır. Bu medya platformları sıklıkla Batı karşıtı söylemlerin, komplo teorilerinin ve İran'ı adaletin ve emperyalizme karşı direnişin savunucusu olarak gösteren anlatıların propagandasını yapmaktadır.³⁰

İran hükümeti aynı zamanda devrimci ideolojisini ve İslami değerleri yurt dışında tanıtmayı amaçlayan kültürel ve eğitimsel girişimlere de sponsorluk yapmaktadır. Bu, çeşitli ülkelerde, özellikle şii nüfusun yoğun olduğu bölgelerde, kültür merkezleri, dini okullar (medreseler) ve İslami derneklerin kurulmasını da içermektedir.³¹

İran, devrimci ideolojisini desteklemek ve etkisini Ortadoğu ve ötesine yaymak için gelişmiş bir medya ve propaganda aygıtı geliştirmiştir. Bu sistem hem yumuşak güç aracı hem de bölgedeki siyasi ve askeri stratejilerini güçlendirme aracı olarak işlev görmektedir. İran'ın medya ve propaganda kullanımı, devrimci ideolojisini ihraç etme, bölgesel hegemonyasını güçlendirme ve şii halklar ile diğer sempatizan gruplar arasında destek oluşturma şeklindeki daha geniş hedefleriyle yakından bağlantılı. Bu çabaların anahtarı, İran'ın hem devlet hem de müttefik medya kuruluşları üzerindeki kontrolü ve

²⁹ Bar, 2009.

³⁰ Paunic, 2016.

³¹ Ram, H. 2013, s. 19.

siyasi ve askeri hedeflerini gerçekleştirmek için Kudüs Gücü ve Haşdi Şabi gibi vekil grupları stratejik olarak kullanmasıdır.³²

İran, devrimci ideolojisini desteklemek ve etkisini Ortadoğu ve ötesine yaymak için gelişmiş bir medya ve propaganda aygıtı geliştirmiştir. Bu sistem hem yumuşak güç aracı hem de bölgedeki siyasi ve askeri stratejilerini güçlendirme aracı olarak işlev görmektedir. İran'ın medya ve propaganda kullanımı, devrimci ideolojisini ihraç etme, bölgesel hegemonyasını güçlendirme ve şii halklar ile diğer sempatic gruplar arasında destek oluşturma şeklindeki daha geniş hedefleriyle yakından bağlantılı.³³ Bu çabaların anahtarı, İran'ın hem devlet hem de müttefik medya kuruluşları üzerindeki kontrolü ve siyasi ve askeri hedeflerini gerçekleştirmek için Kudüs Gücü ve Haşdi Şabi gibi vekil grupları stratejik olarak kullanmasıdır.

Kasım Süleymani, İran'ın Irak, Suriye, Lübnan ve Yemen gibi çatışma bölgelerindeki stratejisinin şekillenmesinde merkezi bir rol oynamıştır. Süleymani, İran'ın yurtdışındaki askeri operasyonlarını koordine etmiş ve Irak'ta Haşdi Şabi (Halk Seferberlik Kuvvetleri), Lübnan'da Hizbullah ve Yemen'de Husi isyancıları da dahil olmak üzere şii milisler ve paramiliter gruplardan oluşan bir ağın mimarı olmuştur. Bu gruplar yalnızca askeri güç olarak değil, aynı zamanda İran'ın devrimci söyleminin ideolojik uzantıları olarak da hizmet etmiştir. Örneğin Haşdi Şabi, İran'ın Irak'ta IŞİD'in yükselişine karşı koyma ve daha sonra ülkedeki İran etkisini pekiştirme stratejisinde etkili olmuştur. Süleymani'nin liderliğindeki Kudüs Gücü, bu milislere eğitim, finansman ve lojistik destek sağlayarak onların Tahran'ın daha geniş bölgesel hedeflerine bağlılıklarını güvence altına almıştır.³⁴

Haşdi Şabi, Irak'ın resmi güvenlik güçlerine entegre edilmiş ancak İran'la yakın bağlarını sürdürmeye devam eden ağırlıklı olarak şii milislerden oluşan bir koalisyondan oluşmaktadır. Grup, IŞİD'e karşı mücadelede çok önemli bir rol oynadı ancak o zamandan beri Irak'ta güçlü bir siyasi ve askeri güç haline geldi; liderlerinin birçoğu Irak

³² Mousa.

³³ Navazeni, B. 2010.

³⁴ Fanani, A. F. 2012, s. 35.

hükümetinde görev yapıyordu. Haşdi Şabi, yalnızca önemli askeri varlıkları kontrol etmekle kalmayıp aynı zamanda kayda değer bir siyasi güce de sahip olduğu için İran'ın Irak'taki nüfuzunun önemli bir aracıdır. İran, bu tür grupları destekleyerek, devrimci gündemini ilerletebilecek ve Irak ve diğer stratejik bölgelerde nüfuzunu koruyabilecek sadık güçlere sahip olmasını sağlamaktadır.

İran, Beşşar Esad yönetimindeki Suriye, Yemen'deki Husiler ve Irak hükümeti ile silahlı kuvvetler içindeki bazı gruplar da dahil olmak üzere Ortadoğu'daki benzer düşüncelere sahip rejimler ve hareketlerle ittifaklar ve stratejik ortaklıklar geliştirmiştir. Bu ittifaklar çoğunlukla Batı emperyalizmine, sünni aşırıcılığa ve İsrail yayılmacılığına karşı ortak muhalefete dayanmaktadır.

Örneğin İran'ın Suriye'deki Esad rejimine verdiği destek, rejimin dayanıklılığını artırmada ve Suriye iç savaşının uzamasında etkili olmuştur. İran, Esad hükümetini desteklemek ve muhalefet güçlerine karşı koymak için mali yardım, askeri danışmanlar ve aralarında Irak ve Afganistan'dan Hizbullah ve şii milislerin de bulunduğu vekil güçler sağlamıştır.³⁵

Benzer şekilde, İran'ın Yemen'deki Husilere verdiği destek, Suudi Arabistan ve müttefikleriyle arasında vekâlet çatışmasını alevlendirerek bölgesel gerilimleri ve insani krizleri şiddetlendirmiştir. İran, Husilere silah, eğitim ve diplomatik destek sağlayarak onların Suudi liderliğindeki koalisyona meydan okumalarına ve Yemen'in bazı kısımları üzerinde kontrol sahibi olmalarına olanak sağlamaktadır.³⁶

Bu üç husus, İran'ın militan gruplara destek, propaganda ve medya kampanyaları ve benzer düşüncelere sahip aktörlerle stratejik ittifaklar içeren devrimci ideolojisini ihraç etme konusundaki çok yönlü yaklaşımını vurgulamaktadır. Bu devrimci ideoloji ihracatı, İran'ın gücünü yansıtmaya, rakiplerine meydan okuma ve bölgesel dinamikleri devrimci ilkelerine uygun olarak şekillendirme çabalarına katkıda bulunmuştur.³⁷

³⁵ Ram, 2013.

³⁶ Goodarzi, J. M. 2013, s. 50-51

³⁷ Posch, 2017.

1.3 Şii Hilalini İnşa Etme Projesi

Şii Hilali kavramı, İran'ın Ortadoğu'da şii çoğunluklu bölgeleri İran'dan Lübnan'a bağlayan bitişik bir nüfuz alanı oluşturma yönündeki stratejik arzusunu ifade etmektedir. Bu proje, İran'ın jeopolitik çıkarlarını ilerletmek için şii toplulukları ve müttefiklerini kullanarak İran'ın bölgesel gücünü ve nüfuzunu güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Şii Hilali, İran, Irak, Suriye ve Lübnan'ı kapsayan, şii halkları birbirine bağlayan ve İran'ın bölgedeki siyasi, askeri ve ideolojik etkisini yansıtmaya olanak tanıyan stratejik bir koridor olarak tasavvur edilir. Şii Hilal Projesinin temel hedefleri arasında Arap dünyasındaki sünni egemenliğine karşı çıkmak, İsrail'in güvenliğine ve bölgesel hegemonyasına meydan okumak ve algılanan Batı emperyalizmi ve Ortadoğu'ya müdahaleyle yüzleşmek yer almaktadır.³⁸

“Şii Hilali” kavramı ilk kez Ürdün Kralı II. Abdullah tarafından 2004 yılında Washington Post'a verilen bir röportaj sırasında dile getirilmiştir. Özellikle bölgesel güç dengesini önemli ölçüde değiştiren ABD'nin Irak'ı işgalinin ardından İran'ın Ortadoğu'da artan etkisine ilişkin endişelerini dile getirmiştir. Kral Abdullah, İran'dan Irak, Suriye ve Lübnan'a uzanan şii ağırlıklı veya nüfuzlu devletlerden oluşan bir “hilal”in jeopolitik manzarayı yeniden şekillendirebileceği ve sünni çoğunluklu devletlere ve Batılı çıkarlara düşman bir güç bloğu yaratabileceği konusunda uyarmıştır. Terim dış gözlemlerden kaynaklansa da İran'ın kendisi “Şii Hilali” adlı bir projeyi açıkça kabul etmemiştir. Bunun yerine Tahran, eylemlerini Batı hegemonyasına karşı direniş, ezilen müslüman toplulukları savunma ve “Direniş Ekseni” müttefiklerini destekleme çerçevesinde şekillenmiştir.³⁹

İran İslam Cumhuriyeti'nin kurucusu Ayetullah Ruhullah Humeyni, öncelikle İran'da şii ilkelerine dayanan İslami bir hükümetin kurulması ve desteklenmesine odaklanmıştır. Humeyni, Müslümanların birliğini ve dünya çapında mazlum toplumlara verilen desteği vurgularken, şii çoğunluklu bölgelerin kuşağını veya İran'dan Irak'a uzanan nüfuz alanını ifade eden daha çağdaş bir jeopolitik kavram olan “Şii Hilali”

³⁸ Posch, 2017.

³⁹ Byman, D. 2020, s. 11.

terimini özel olarak kullanmamıştır. Humeyni'nin yazıları ve konuşmaları genellikle İslami birlik, anti-emperyalizm ve İslam Devrimi'nin ihracı üzerinde yoğunlaşıyordu, ancak modern “Şii Hilali” kavramına açıkça değinmemiştir. İslami Hükümet: Hukukçuların Yönetişimi (Farsça: Hokumat-e İslami: Velayat-e Fakih) gibi başlıca çalışmaları, jeopolitik stratejilerden ziyade İslam hukukunun yönetimdeki rolüne odaklanmaktadır.

Şii Hilali ile ilgili hedefleri benimseyen ve teşvik eden önde gelen liderler arasında Kasım Süleymani, Hasan Nasrullah ve Halk Seferberlik Güçleri (PMF) ile diğer milislerdeki önemli isimler yer almaktadır. İran'ın İslam Devrim Muhafızları Birliği'ndeki (IRGC) Kudüs Gücü'nün komutanı olan Kasım Süleymani, İran'ın bölgedeki müttefiklerine askeri, mali ve ideolojik desteğin koordine edilmesinde etkili olmuştur. Süleymani'nin stratejik dehası, özellikle Suriye İç Savaşı ve IŞİD'e karşı mücadele sırasında İran'ın Irak, Suriye ve Lübnan'daki nüfuzunu garantilemiştir. Süleymani, “Direniş Eksenini” birliğini sık sık vurgulamış ve bunu İslami değerleri korumaya ve şii toplulukları dış tehditlerden korumaya yönelik ilahi bir görev olarak tasvir etmiştir.⁴⁰

İran Kudüs Gücü'nün eski komutanı Kasım Süleymani, kamuoyuna yaptığı açıklamalarda hiçbir zaman açıkça “Şii Hilali” terimini kullanmamış, ancak eylemleri ve söylemleri ile kavramın ifade ettiği stratejik hedeflere yönelik çabaları güçlü bir şekilde desteklemiştir. Süleymani, Irak, Suriye, Lübnan ve Yemen'deki şii milisleri ve siyasi grupları destekleyerek İran'ın bölgesel nüfuzunun şekillenmesinde ve genişletilmesinde kilit rol oynamıştır. Kendisi sık sık Şii Hilalinin hedefleriyle örtüşen “Direniş Eksenini”nin birliğinden söz etmiştir. Süleymani'nin dikkate değer açıklamalarından birinde İran'ın bölgesel nüfuzuna ilişkin vizyonunu yansıtıyordu: “*İslam Cumhuriyeti ideolojisinin bölgede zaferine tanık oluyoruz. Lübnan'dan Suriye'ye, Irak'a ve ötesine kadar Direniş her zamankinden daha güçlü.*” Bu açıklama onun Ortadoğu'daki İran destekli ağırları sürdürme ve genişletme konusundaki kararlılığının altını çizmiştir. Ayrıca Süleymani, Suriye'deki Esad rejimini savunmanın önemine vurgu yaparak, “*Suriye direnişinin ön cephesidir ve onun düşmesi direniş ekseninin de düşmesi anlamına gelecektir*” demiştir.

⁴⁰ Filkins, D. 2013.

O'nun Suriye'deki stratejik katılımı, İran'ın Hizbullah ve diğer müttefik gruplara giden tedarik rotalarının sürdürülmesi açısından hayati önem taşıyordu. Kasım Süleymani her ne kadar “Şii Hilali” ifadesini tam olarak kullanmasa da sözleri ve eylemleri ile bu hilalin oluşumuna ve genişlemesine doğrudan katkıda bulunarak İran'ın bölge genelinde şii ağırlıklı bir koridor oluşturma hedefini güçlendirmiştir.⁴¹

Kasım Süleymani, açıklamalarında ve eylemlerinde Şii Hilali'nin hedeflerini daha büyük bir direniş hareketinin parçası olarak sık sık dile getirmiştir. İran müdahalelerini ezilen müslüman topluluklarla dayanışma eylemleri olarak çerçeveledi ve ulusal sınırların ötesinde şii gruplar arasındaki birliği vurgulamıştır. Süleymani'nin vizyonu askeri ittifaklarla sınırlı değildi; aynı zamanda bu gruplar arasında kültürel, dini ve politik entegrasyonu da teşvik etmiştir. Konuşmalarında sıklıkla ittifakın manevi ve devrimci önemi vurgulandı ve adaletsizliğe karşı çıkmanın ve şiilerin güçlenmesini sağlamanın ilahi bir görev olduğu vurgulanmıştır. Onun sadakati teşvik etme ve birçok ülkede karmaşık operasyonları koordine etme yeteneği, Şii Hilalinin gidişatını şekillendirmede oynadığı önemli rolün altını çizmektedir.

Şii Hilali stratejisinin merkezinde yer alan Kasım Süleymani'nin 2020 yılında Irak'ta ABD'nin insansız hava aracı saldırısıyla öldürülmüştür. Süleymani'nin Şii Hilaline yönelik söylem ve eylemleri bu yolda bir suikast sonucu öldürülmesi, Süleymani'nin İran yanlısı gruplar arasında şehit statüsünü daha da yükseltmiştir.

Lübnan'daki Hizbullah'ın lideri Hasan Nasrullah, Şii Hilal'inin ilerlemesinde bir diğer önemli isim olmuştur. 1980'lerin başında İran'ın yardımıyla kurulan Hizbullah, İran'ın Levant'taki stratejisinin temel taşı haline gelmiştir. Nasrullah, grubunun İran'a ve onun Dini Lideri Ayetullah Hamaney'e olan bağlılığını sürekli olarak vurgulamıştır. Hizbullah'ı yalnızca Lübnanlı bir örgüt olarak değil, İsrail'e direnmeye ve Batılı güçlerle ittifak halindeki sünni çoğunluklu Arap devletlerine karşı koymaya kararlı daha geniş bir bölgesel ağın parçası olarak görmektedir. Nasrullah, konuşmalarında sıklıkla Şii Hilal'inin birbirine bağlı eylem bütünlüğünü övmüş ve onu baskıya karşı stratejik ve manevi bir ittifak olarak tasvir etmiştir. Ancak onun eylemleri ve açıklamaları çoğu

⁴¹ Mehr, 2024.

zaman, İran'ın Ortadoğu'daki müttefik şii gruplar aracılığıyla nüfuzunu genişletme stratejisine atıfta bulunan kavramla uyumluydu. Nasrullah, İran, Hizbullah ve diğer müttefik hareketlerin yer aldığı bir koalisyon olan “Direniş Ekseni”nin birliğini ve gücünü vurgulamıştır. Bu ittifakı bölgedeki Batı ve İsrail nüfuzuna karşı birleşik bir cephe olarak tasvir etmiştir. Örneğin Nasrullah, çeşitli konuşmalarında bu grupların birbirine bağlılığını ve ortak hedeflerini vurgulayarak Şii Hilali stratejisinin altında yatan ilkeleri yansıtıyordu.⁴²

Irak'ta Ebu Mehdi el-Mühendis, Hadi el-Amiri ve Kays el-Haz'ali gibi isimler, İran'ın 2003 sonrası nüfuzunun sağlamlaştırılmasında önemli roller oynadılar. Çoğunlukla şii milislerden oluşan bir koalisyon olan Halk Seferberlik Güçleri (PMF), İran'ın Irak'taki nüfuz alanını genişletmek için hayati bir araç haline gelmiştir. Bu liderler, Tahran'ın stratejilerini sahada uygulayarak Kasım Süleymani ve Devrim Muhafızları ile doğrudan bağlarını sürdürmüştürler. Örneğin Süleymani'nin IŞİD'e karşı mücadele sırasında Haşdi Şabi'nin koordinasyonuna dahil olması, yalnızca İran'ın Irak'taki şii çoğunluğun savunucusu imajını güçlendirmekle kalmadı, aynı zamanda Haşdi Şabi'yi İran çıkarlarıyla uyumlu uzun vadeli bir güç merkezi olarak ön plana çıkmasına yardımcı oldu. İran'a ve onun liderliğine olan bağlılıklarını açıkça beyan etmeleri, Şii Hilalinin ideolojik bütünlüğünü daha da sağlamlaştırmıştır.

Çeşitli konuşmalarında Mukteda Es Sadr, Irak'ın Şii Hilali'nin kilit aktörlerinden biri olan İran'a aşırı derecede bağımlı hale gelmesinden duyduğu endişeyi dile getirmiştir. Irak'ın İran da dahil olmak üzere herhangi bir yabancı güç tarafından kontrol edilmesinden kaçınması çağrısında bulunmuştur. Sadr, Irak'ın özellikle mezhep ayrılıklarını içeren bölgesel çatışmalarda tarafsız bir duruş sergilemenmesini savunmuş ve Irak'ın dış müdahalelerden bağımsız olmasının önemini sık sık vurgulamıştır. Örneğin Sadr 2018'de şöyle demişti: “*Irak, hiçbir yabancı ülkenin elinde piyon ya da araç olmamalıdır. İster ABD ister İran olsun, egemenliğimizi korumalı ve Irak'ın çıkarlarının ön planda olmasını sağlamalıyız. Şii Hilali fikri Irak'ın bağımsızlığına zarar vermemelidir.*” Bu sözler, Sadr'ın İran'ın Irak'taki etkisine karşı temkinli yaklaştığını ve

⁴² Nasr, V. 2006, s. 14-15.

Irak'ın İran liderliğindeki Şii Hilal'in ayrılmaz bir parçası olması gerektiği fikrini reddettiğini vurgulamaktadır.⁴³

Dikkate değer açıklamalarından bir diğerinde Es-Sadr, Şii Hilali fikrini eleştirerek, Irak'ın egemenliğine vurgu yapmış ve İran dahil olmak üzere dış müdahaleyi reddetmiştir. *“Irak, Iraklılar içindir ve biz, ister İran'dan ister başkalarından olsun, hiçbir dış müdahaleyi kabul etmiyoruz. Sözde Şii Hilali denilen proje, Irak halkının çıkarlarına veya bölgenin birliğine hizmet etmeyen siyasi bir projedir.”*⁴⁴ Bu açıklama, Sadr'ın mezhepçi veya ulusötesi ittifaklar yerine Irak milliyetçiliğine öncelik veren daha geniş tutumunu yansıtmaktadır. Sık sık şii kimliğini Irak'ın bağımsızlığına güçlü bir vurgu yaparak dengelemeye çalıştı ve bu da onu bazen İran'ın bölgesel hırslarıyla karşı karşıya getirmiştir.

İran, Şii Hilali projesini hayata geçirmek için nüfuzunu genişletmek ve bölgedeki şii müttefiklerini desteklemek amacıyla askeri, siyasi ve ekonomik taktiklerin bir kombinasyonunu kullanmıştır. İran, stratejik hedeflerini ilerletmek ve düşmanlarıyla mücadele etmek için askeri açıdan Irak, Suriye ve Lübnan'daki şii milislere ve paramiliter gruplara eğitim, silah ve finansman dahil olmak üzere destek sağlamıştır. İran'ın İslam Devrim Muhafızları Birliği (IRGC), bölgesel ve uluslararası rakiplerle doğrudan çatışmayı önlemek için genellikle gizli kanallar aracılığıyla faaliyet gösteren bu vekil güçlerin koordinasyonunda ve desteklenmesinde merkezi bir rol oynamıştır.⁴⁵ Siyasi açıdan İran, kendi gündemine destek toplamak için dini, kültürel ve ekonomik bağlarından yararlanarak ittifaklar geliştirmeyi ve şii çoğunluklu ülkelerdeki kilit karar vericileri etkilemeyi amaçlamaktadır. Ekonomik açıdan İran, ticaret anlaşmaları, yatırım projeleri ve altyapı geliştirme yoluyla komşu ülkelerle ekonomik bütünleşmesini derinleştirmeye, rakiplerinin etkisini zayıflatırken müttefikleri arasındaki bağımlılığı ve sadakati artırmaya çalışmıştır.⁴⁶

⁴³ Sadr: Al-Arabiyan News, 2018.

⁴⁴ Al-Sadr's, 2018.

⁴⁵ Balanche, 2018.

⁴⁶ Paunic, 2016.

Şii Hilali projesinin bölgesel istikrar, mezhepsel dinamikler ve Ortadoğu'daki güç dengesi açısından önemli sonuçları var. İran'ın Şii Hilalini inşa etme çabaları nüfuzunu güçlendirip etki alanını genişletirken, aynı zamanda mezhepsel gerilimleri de körükledi ve sünni çoğunluklu ülkeler ile devlet dışı aktörlerin tepkisine yol açtı. Proje, bölgesel rekabetleri derinleştirerek ve İran'ın bu çatışmalara katılımını sağlamlaştırarak, Suriye iç savaşı ve Yemen'deki vekalet çatışması gibi mevcut çatışmaları daha da kötüleştirmiştir. Üstelik Şii Hilal Projesi, İran'ın bölgesel emellerini kendi çıkarlarına ve güvenliklerine tehdit olarak gören İsrail ve ABD başta olmak üzere İran'ın düşmanlarıyla çatışma ve tırmanma riskini artırmıştır. İleriye dönük olarak, İran'ın Şii Hilal Projesini sürdürme ve pekiştirme yeteneği, bölgesel rekabetleri yönlendirme, iç muhalefeti yönetme ve Ortadoğu'da gelişen jeopolitik dinamiklere yanıt verme becerisine bağlı olacaktır.

İran'ın bu kapsamlı çabaları, Şii Hilali projesinin kavramsallaştırılması ve hedefleri, taktikleri ve uygulanması ve bölgesel etkileri ve zorlukları da dahil olmak üzere kapsamlı bir genel bakış sağlayan, Ortadoğu'da Şii Hilalini tanıtmak için büyük bir kampanya olmuştur.⁴⁷

1.4 Ülkelerdeki Şii Kompozisyonu Ve Dağılımı

Şii müslüman nüfusu Ortadoğu, Güney Asya ve diğer bölgelerdeki birçok ülkeye, her ülkede değişen oranlarda dağılmış durumda. Aşağıda şii nüfusun farklı ülkelerdeki bileşimi, dağılımı ve eğilimlerine ilişkin bir genel bakış yer almaktadır.

1.1.1 Irak'ın Nüfusu Ve Dini Kompozisyonu

ABD Dışişleri Bakanlığı'na göre Irak'ın nüfusunun 2022 ortası itibarıyla yaklaşık 40,5 milyon olduğu tahmin edilmektedir.⁴⁸ Iraklıların çoğunluğu Arap olup nüfusun yaklaşık %75-80'ini oluşturmaktadır.⁴⁹ Kürt nüfusu %15-20 civarındadır ve Türkmenler

⁴⁷ Balanche, 2018.

⁴⁸ U.S. Department of State, 2022.

⁴⁹ Minority Rights Group International, (N.D).

üçüncü en büyük etnik gruptur. Dini bileşim açısından müslüman nüfusun yaklaşık %55-60'ı şii müslümanlardan oluşur; ağırlıklı olarak Araplar var ama aynı zamanda buna Türkmenler ve Feyli Kürtler de dahildir.⁵⁰ Geriye kalan yüzde 40'ı sünni müslümanlardan oluşur; yüzde 24'ünü Araplar, yüzde 15'ini Kürtler ve kalan yüzde 1'ini de Türkmenler oluşturur.⁵¹ Sünni azınlık, özellikle Arap sünniler, tarihsel olarak Irak'ta önemli bir siyasi güce sahip olmuşlardır. Ancak 2003 yılında Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesinden sonra siyasi manzara değişmiş ve şii Araplar ve Kürtler Irak hükümetinde temsili ve nüfuzu kabiliyetinin artmasına yol açmıştır.⁵²

Bu değişim, şii Araplar ve Kürtlerin artık önemli siyasi konumlara sahip olmasıyla güç dengesini değiştirmiştir. Başta sünni müslümanlar olmak üzere Kürtler, Irak'ın Kürt Bölgesi olarak bilinen ve kendi özerk yönetimine sahip kuzey bölgesinde yoğunlaşmaktadır. Türk kökenli Türkmenler öncelikle sünni müslümanlardan oluşmaktadır ve çoğunlukla kuzey bölgelerde, özellikle Kerkük ve Musul gibi bölgelerde yaşamaktadırlar. Irak'taki azınlık grupları arasında Süryaniler, Yezidiler, Şabaklar, Mandaeenler ve diğerleri bulunmaktadır. Bu gruplar, özellikle IŞİD'in yükselişi gibi çatışmaların ardından, yerinden edilme ve zulüm gibi zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Son nüfus sayımı verilerinin bulunmaması ve çatışmaların nüfus üzerindeki etkisi nedeniyle bu azınlıkların kesin sayısını belirlemek zordur. Irak'ta son ulusal nüfus sayımı 1987 yılında tüm Irak'ı kapsayacak şekilde yapılmış, Ancak son nüfus sayımı 1997'de önceki rejim döneminde yapılmış ve Irak'ın Kürdistan Bölgesi (Erbil, Süleymaniye ve Duhok) hariç tutulmuşmuştur.⁵³

Irak'ta iki gün üst üste (20-21 Kasım 2024) gerçekleştirilen nüfus sayımı, nüfus ve konut araştırması yapmakla görevli 120.000 gezici araştırmacının eğitilmesini de içeren hazırlıklar gerektirmiştir. Güvenlik yetkilileri de bu dönemde sokağa çıkma yasağı

⁵⁰ Refworld. (N.D.).

⁵¹ U.S. Department of State, 2023.

⁵² Razaq, Mohammad, 2022, s. 4.

⁵³ Reuters, 2024.

uygulayarak yalnızca sağlık ekiplerinin, medya personelinin ve bazı insani yardım vakalarının hareketine izin vermiştir.

Planlama Bakanlığı, nüfus sayımının ayrıntılı nihai sonuçlarının, verilerin derlenmesi, kategorize edilmesi ve Irak'ın nüfus durumuna ilişkin genel tablo ve göstergeler halinde yayınlanmasının ardından iki ay içinde açıklanacağını duyurdu. 25 Kasım Pazartesi günü açıklanan ön sonuçlar, Irak'ın nüfusunun, yabancılar ve mülteciler de dahil olmak üzere yaklaşık 45,4 milyona ulaştığını ortaya koymuştur. Erkeklerin oranı %50,18, kadınların oranı ise %49,82 olmuştur. Hanehalkı büyüklüğü, yaş dağılımı ve kır-kent nüfus dağılımına ilişkin diğer göstergelerin yanı sıra yıllık büyüme oranı %2,33 olarak ifade edilmiştir. Son Irak nüfus sayımı, etnik köken verilerinin hariç tutulması nedeniyle tartışmalara yol açmıştır. Bazıları bunun demografik doğruluğu tehlikeye attığını savunurken, diğerleri bunun siyasi hassasiyetleri önlediğine inanmaktadır. Ömer Al-Halbousi gibi eleştirmenler, bu ihmalin, yabancıları siyasi kazanç için vatandaşlığa kabul etmek gibi demografik manipülasyona olanak sağlayarak İran yanlısı gruplara fayda sağladığını öne sürmektedir. Nüfus sayımı aynı zamanda yurtdışındaki Iraklıları da kapsam dışı bırakmış, bu da gözden kaçırıldığını hisseden yabancılar arasında hayal kırıklığına neden olmuştur. Son tahlilde nüfus sayımının sağlam ve gerçekçi veriler temelinde değerlendirebilmek için ayrı bir nüfus sayımı yapılmasına yönelik öneriler de bulunmaktadır.⁵⁴

1.1.2 Diğer Ülkelerdeki Şiilerin Oranı

- **İran:** İran, dünyadaki en büyük şiî müslüman nüfusa sahiptir ve nüfusunun yaklaşık %90-95'i şiî müslüman olarak tanımlanmaktadır. Bu onar şiî ilkelerine dayalı bir İslam Cumhuriyeti kuran 1979 İslam Devrimi'nden bu yana nispeten sabit kalmıştır. İran, şiîliğin kalbidir ve devletin politikaları, dini liderliğinden, özellikle de siyasi otoriteyi şiîilerin ellerine bırakan Velayet-i Fakih (İslam Hukukçusunun Velayeti) ilkesinden derinden etkilenmektedir.⁵⁵

⁵⁴ Azhar Al-Rubaie, 2024.

⁵⁵ Motahhari Hamidreza, s. 5.

- **Bahreyn:** Bahreyn'de yönetici aile sünni olmasına rağmen toplam nüfusun yaklaşık %60-70'ini oluşturan önemli bir şii nüfus bulunmaktadır. Bahreyn'deki şiiler, demografik çoğunluklarına rağmen siyasi ve ekonomik ötekileştirmeyle karşı karşıya kalmıştır. Bahreyn'de özellikle 2011'deki ayaklanmadan bu yana devam eden mezhepsel gerginlikler, şii çoğunluk ile sünni ağırlıklı yönetim sistemi arasındaki sürtüşmeyi yansıtmaktadır.⁵⁶
- **Lübnan:** Lübnan'da şii nüfus yaklaşık %30-35'tir ve özellikle İran'la yakın bağları olan şii militan grup ve siyasi parti olan Hizbullah aracılığıyla önemli bir etkiye sahiptir. Lübnan'ın dini bileşimi aynı zamanda sünnileri (%30 civarında) ve Hristiyanları da (%30 civarında) içermektedir ve şii topluluğunun nüfuzu yıllar içinde, özellikle de Hizbullah'ın öne çıktığı Lübnan İç Savaşı'ndan (1975-1990) sonra artmıştır.⁵⁷
- **Yemen:** Yemen'de, ağırlıklı olarak kuzey bölgelerinde yer alan, nüfusun yaklaşık %35-40'ını oluşturan Zeydi mezhebi başta olmak üzere büyük bir şii azınlık bulunmaktadır. Zeydi şii bir grup olan Husi hareketi, 2014'ten beri İran'ın desteklediği sünni çoğunluklu hükümete karşı önemli bir siyasi ve askeri baskıya öncülük eder. Çatışma, Yemen'de şiilerin siyasi gücünün artmasına neden oldu, ancak aynı zamanda ülke içindeki mezhepsel bölünmeleri de şiddetlendirmiştir.⁵⁸
- **Suudi Arabistan:** Suudi Arabistan'ın şii nüfusu yüzde 10-15 civarında olup, ağırlıklı olarak petrol zengini Doğu Eyaleti'nde yoğunlaşır. sünnilerin çoğunlukta olduğu bir ülkede azınlık olmalarına rağmen Suudi şiiler, sayıları nispeten sabit kalsa da siyasi ve sosyal ötekileştirmeyle karşı karşıya kalmıştır. Son yıllarda haklara ve daha fazla siyasi temsile yönelik artan bir talep var.⁵⁹
- **Pakistan:** Pakistan'da şiiler nüfusun yaklaşık %15-20'sini oluşturur ve çoğunluk Karaçi ve Quetta gibi şehir merkezlerinde yaşarlar. Şii toplumu aşırı sünni gruplardan, özellikle de Taliban ve diğer radikal gruplardan gelen mezhepsel şiddete maruz

⁵⁶ Piwko, A., Sawicka, Z, 2024 s. 4.

⁵⁷ Haddad, T, 2020, s. 3.

⁵⁸ Amer, Y. Y. M., Katman, F., 2021, s. 20.

⁵⁹ Neo, R. 2020, s. 203.

kalmıştır. Şii nüfus sabit kalırken, mezhepsel şiddetin artması birçok kişiyi göç etmeye veya daha izole topluluklarda yaşamaya zorlamıştır.⁶⁰

- **Afganistan:** Afganistan'da Hazara etnik grubu başta olmak üzere şii nüfusun yüzde 10-20 civarında olduğu tahmin ediliyor. Hazaralar, hem Taliban dahil sünni aşırılıkçıları hem de diğer etnik gruplar tarafından uzun süredir devam eden zulme maruz kalıyor. Buna rağmen Hazara nüfusu dirençli kalmayı sürdürdü ve özellikle 2001'de Taliban rejiminin devrilmesinden sonra Afganistan'ın siyasi ve sosyal alanlarındaki rolleri artmıştır.⁶¹
- **Kuveyt:** Kuveyt'te şiiler nüfusun yüzde 30-35'ini oluşturur. Azınlık olmalarına rağmen şiiler Kuveyt siyasetinde ve toplumunda önemli bir varlığa sahiptir. Kuveyt'teki şii topluluğu, uzun bir siyasi katılım ve temsil geçmişiyle toplumla iyi bir şekilde bütünleşmiş durumda; ancak özellikle bölgesel çatışmalarla bağlantılı olarak mezhepsel gerilimler zaman zaman artmaktadır.⁶²
- **Diğer Ülkeler:** Hindistan, Suriye, Türkiye ve Afganistan gibi ülkelerde, çoğunlukla küçük azınlıklar da olsa şii nüfus mevcuttur.⁶³ Örneğin Hindistan'da şiiler nüfusun yaklaşık %10-15'ini oluşturuyor ve çoğunlukla Lucknow ve Haydarabad gibi bölgelerde yoğunlaşır. Suriye'de şiiler bir azınlıktır (%13-15 civarında), ancak şiiliğin farklı bir biçimini izleyen Alevi mezhebi Esad rejimi aracılığıyla önemli bir siyasi güce sahiptir.⁶⁴

Çeşitli ülkelerdeki şii nüfus, siyasi, sosyal ve tarihi faktörlerin birleşiminden dolayı dalgalanmıştır. Çoğu durumda, Irak Savaşı, Suriye İç Savaşı ve Yemen'deki savaş gibi çatışmalar ya şii siyasi gücünün artmasına yol açmış (örneğin Irak'ta şii milislerin güçlendirilmesi) ya da şii nüfusları diasporaya zorlamıştır (örneğin, Taliban zulmünden kaçan Afgan Hazara şiileri).⁶⁵ İran'ın Ortadoğu'daki şii grupları desteklemedeki rolü, özellikle Lübnan, Irak, Suriye ve Yemen gibi ülkelerde şii nüfuzunun artmasına da

⁶⁰ Fuchs, M. M, Fuchs, S. W. 2020, s 53.

⁶¹ Khairi, H., Rahimi, M. E. 2024.

⁶² Alabdulhadi, M. M. J. 2019, s. 422.

⁶³ Pew Research Center. 2009.

⁶⁴ U.S. Department of State. 2019.

⁶⁵ Smyth, 2015, s. 7.

katkıda bulunmuştur. İran'ın Hizbullah'a, Irak'taki şii milislere ve Yemen'deki Husilere verdiği destek, bu bölgelerdeki şii siyasi ve askeri gücünü güçlendirmiştir. Ancak şiilerin aşırı sünni grupların zulmüne maruz kaldığı Pakistan gibi şiddetli mezhep çatışmaları nedeniyle şii nüfusunun azaldığı durumlar da yaşanmıştır. Benzer şekilde Bahreyn'deki şii nüfus da çoğunlukta olmasına rağmen sünni iktidar ailesi tarafından siyasi olarak bastırılır. Sonuç olarak, şii nüfusun Ortadoğu ve ötesindeki dağılımı ve bileşimi tarihi, siyasi ve mezhepsel faktörler tarafından şekillenmektedir. Bu ülkelerde şiilerin varlığı bölgesel güç dinamiklerini etkilemeye devam etmektedir; İran, daha geniş jeopolitik hedeflerle uyumlu şii grup ve grupları desteklemede merkezi bir rol oynamaktadır.⁶⁶

⁶⁶ Çakmak, C. 2015, s. 11-12.

İKİNCİ BÖLÜM: İRAN'IN Şİİ HİLALİ STRATEJİSİ

2. İran'ın Şii Hilali, Bölgesel Hegemonya Arayışı

Bu araştırmanın ikinci bölümü, İran'ın Şii Hilal Projesi'ni stratejik olarak uygulamasını ele almakta ve bu planda yer alan kilit ülkelere odaklanmaktadır: Bu ülkeler Irak, Suriye, Lübnan, Yemen ve Filistin'dir. Bu ülkelerin her biri İran'ın Şii Hilali vizyonunda stratejik derinlik, siyasi ittifaklar ve askeri ve ekonomik işbirliği fırsatları sağlayarak kritik bir rol oynar. 1979 İslam devrimi'nin ardından İran'ın dış politikası, devrimci ideolojisini ihraç etme ve Ortadoğu'da etkisini gösterme arzusu tarafından yönlendirilmiştir. Bu stratejik vizyonun merkezinde, Basra Körfezi'nden Akdeniz'e uzanan İran nüfuzunun bitişik bir bölgesini kurmayı amaçlayan jeopolitik bir proje olan Şii Hilali kavramı yer alır. Bu iddialı girişim, İran'ın bölgedeki şii topluluklarla ve sempatizan rejimlerle olan dini, kültürel ve siyasi bağlarını güçlendirmeyi, düşmanlarına karşı bir tampon oluşturmayı ve bölgesel ölçekte güç yansıtmayı amaçlamaktadır.⁶⁷

Şii Hilali projesi'nin önemi salt toprak hedeflerinin ötesine uzanır. Bu, İran'ın bölgesel hegemonyaya ulaşma, Amerikan etkisine karşı koyma ve İsrail'i kuşatma yönündeki daha geniş hedeflerinin temel bir bileşenini temsil etmektedir. İran, bu proje aracılığıyla kendisini Ortadoğu'da bölgenin siyasi ve güvenlik manzarasını kendi lehine şekillendirebilecek lider bir güç olarak konumlandırmayı amaçlamaktadır. Şii Hilali aynı zamanda ABD'nin bölgedeki politikalarını ve varlığını sekteye uğratmak ve bunlara karşı koymak için stratejik bir araç görevi görüyor ve böylece Washington'un bölgesel meseleleri etkileme yeteneğini baltalıyor. Buna ek olarak İran, İsrail çevresinde varlık oluşturarak, bölgedeki başlıca düşmanı üzerindeki baskıyı artırmayı, caydırıcılık yeteneklerini güçlendirmeyi ve İsrail politikalarına karşı çıkmaya kararlı müttefik grupları desteklemeyi amaçlamaktadır.⁶⁸

Şii Hilali projesi'nin Ortadoğu ülkelerinin güvenlik sistemi üzerindeki etkisi derindir. İran'ın bu hilali inşa etme ve sürdürme çabaları, bölgesel güvenlik

⁶⁷ Salihi, 2011, s. 11.

⁶⁸ Salihi, 2011, s. 12.

dinamiklerinde önemli değişimlere yol açarak çoğu zaman mevcut çatışmaları şiddetlendirmekte ve yeni istikrarsızlık kaynakları yaratmaktadır. Militan gruplara destek, bölgesel çatışmalara katılım ve stratejik ittifak arayışı, daha değişken ve öngörülemez bir güvenlik ortamının oluşmasına katkıda bulunmuştur. Bu bölümde Şii Hilal Projesi'nin Ortadoğu'nun siyasi istikrarı ve güvenlik mimarisini nasıl etkilediği incelenecek ve bölge için hem yakın hem de uzun vadeli sonuçlar değerlendirilecektir.⁶⁹ İran'ın bölgesel emellerinin Ortadoğu'nun jeopolitik manzarasını nasıl şekillendirdiğine dair kapsamlı bir anlayış sunulacaktır.

2.1 Şii Hilali Projesi Planına Giren İçindeki Ülkeler: Irak, Suriye, Lübnan, Yemen, Filistin

Şii Hilal Projesi, İran'ın kilit ülkelerle ve devlet dışı aktörlerle bağlarını güçlendirerek Ortadoğu'da nüfuzunu kurma ve pekiştirme yönündeki stratejik girişimidir. Bu planın merkezinde beş ülke var: Irak, Suriye, Lübnan, Yemen ve Filistin. Şii Hilalinin görüldüğü ülkeler aşağıdadır.

2.1.1 Irak: Şii Hilalinin Temel Taşı

İran ve Irak, hem işbirliği hem de çatışma dönemleriyle karakterize edilen uzun ve karmaşık bir tarihi paylaşmaktadır. İran-Irak Savaşı (1980-1988) iki ülke arasında düşmanlıkları derinleştiren önemli ölçüde derinleştirdi; ancak 2003'te ABD öncülüğünde Irak'ın Saddam Hüseyin'i deviren işgali bölgesel dinamikleri değiştirmiştir. Sadık bir sünni Arap milliyetçisi olan Saddam'ın devrilmesi jeopolitik bir güç boşluğu yaratmış ve İran'a komşusu üzerinde nüfuz kurma fırsatı sunmuştur. Tarihsel olarak Saddam rejimi altında marjinalleştirilen Irak'taki çoğunluk şii nüfus, İran'ın nüfuzunu genişletmesi için verimli bir zemin sağladı.⁷⁰ İran ve Irak arasındaki ilişki yüzyıllardır süren kültürel, dini ve jeopolitik bağlantılarla şekillenmiştir. Her iki ülke de önemli dini ve kültürel mirası paylaşmaktadır; Irak'taki Necef ve Kerbela, İran'ın Kum kentiyle birlikte şii müslümanlar için en kutsal yerlerdendir. Siyasi dinamikler çoğu zaman ulusları anlaşmazlığa düşürse

⁶⁹ Vasilenko, 2022.

⁷⁰ Visser, 2010.

de, bu bağlar her iki ülkenin şii nüfusu arasında doğal bir yakınlık oluşturmuştur. Ateşli bir sünni Arap milliyetçisi olan Saddam Hüseyin'in iktidarı sırasında bu dini ve kültürel bağlantılar, mezhepçi egemenlik ve güçlü bir İran karşıtı duruş lehine bastırılmıştır.⁷¹

İran-Irak Savaşı (1980-1988), 20. Yüzyılın en yıkıcı çatışmalarından biriydi ve iki ülke arasındaki ilişkileri derinden etkileyen izler bırakmıştır. Saddam'ın kısmen İran Devrimi'nin Irak'taki şii çoğunluğa ilham vermesi korkusundan kaynaklanan saldırganlığı, iki hükümet arasındaki düşmanlığı daha da güçlendirmiştir. Savaş, her iki tarafın da kesin bir zafer elde edemediği bir çıkmazla sonuçlanmış, ancak Irak'ı ekonomik olarak zayıflattı ve siyasi olarak izole etmiştir. Bu kırılma daha sonra bölgesel dengeleri değiştirecek gelişmelere zemin hazırlamıştır.⁷² 2003 yılında ABD öncülüğündeki Irak işgali bölge tarihinde önemli bir döneme damgasını vurmuştur. Saddam Hüseyin'in görevden alınması mevcut iktidar yapısını parçaladı ve siyasi bir boşluk yarattı. Irak'ı kendi lehine yeniden şekillendirme fırsatının farkına varan İran, boşluğu doldurmak için hızla harekete geçmiştir. Bu değişim, Saddam'ın sünni ağırlıklı rejimi altında tarihsel olarak baskı gören Irak'ın şii çoğunluk nüfusu tarafından kolaylaştırılmıştır. İran, çeşitli şii siyasi partiler, milisler ve dini gruplarla güçlü bağlar geliştirerek kendisini Irak'ın yeni siyasi sistemine derinlemesine yerleştirmiştir.⁷³ İran'ın İslam Devrim Muhafızları Birliği (IRGC) ve Kudüs Gücü, Irak'taki şii milislerin desteklenmesinde ve örgütlenmesinde merkezi bir rol oynamıştır. Bedir Örgütü, Asa'ib Ehl el-Hak ve Kata'ib Hizbullah gibi gruplar, yalnızca Irak'ta güvenlik ve siyasi nüfuz sağlamakla kalmayıp aynı zamanda Tahran'ın daha geniş bölgesel stratejisiyle de uyum sağlayarak İran gücünün uzantıları haline gelmiştir. Bu milisler sünni isyanlara karşı koymada ve daha sonra IŞİD'e karşı mücadelede etkili oldu ve Irak'ın askeri ve siyasi alanlarında meşruiyetlerini ve nüfuzlarını sağlamlaştırdı.⁷⁴

İran aynı zamanda Irak'taki nüfuzunu derinleştirmek için dini otoritesini de kullanmıştır. Şii islam'ın en önemli teolojik merkezlerinden ikisi olan İran'daki Kum ile

⁷¹ Visser, R. 2009.

⁷² Ramazani, R. K. 1992.

⁷³ Ali, O. O., Mohammed, N. A., Broeckerhoff, A. 2024, s. 16.

⁷⁴ Pourali, P., Dehshiri, M., Ghaedi, M., Khodaverdi, H. 2022.

Irak'taki Necef arasındaki ilişkiler, kültürel ve dini diplomasi için bir araç haline gelmiştir. Tanınmış din adamları ve akademisyenler genellikle iki ülke arasında arabuluculuk yaparak dini manzaralarını daha da iç içe geçirmektedir. Bu dini etki, İran'ın Irak'ta yumuşak gücünü artırmasına ve aynı zamanda şii topluluklar arasında ortak bir kimlik duygusunu geliştirmesine olanak tanımaktadır.⁷⁵

Irak'ın coğrafi konumu İran'ın Şii Hilali vizyonu açısından hayati önem taşımaktadır. İran, Suriye ve Lübnan arasında merkezi bir bağlantı olan Irak'ın kontrolü, Tahran'ın Akdeniz'e doğrudan bir kara koridoru oluşturmaya olanak tanır. Bu koridor, özellikle Lübnan'daki Hizbullah'ı desteklemek amacıyla silahların, kaynakların ve personelin hareketini kolaylaştırmaktadır. Irak, hem dış tehditlere karşı bir tampon bölge hem de İran nüfuzunun Levant boyunca yayılması için kritik bir yol görevi görmektedir. Bu avantajlara rağmen İran'ın Irak'a müdahalesi geri tepmelerle karşı karşıya kalmıştır. Irak milliyetçiliği, mezhepsel bölünmeler ve bölgesel rekabet zorluklar yaratır. Şiiler de dahil olmak üzere pek çok Iraklı, Tahran'ın aşırı müdahalesine ve iç işlere müdahalesine şikayetçidirler. Son yıllardaki protestolar, halkın yolsuzluk, kötü yönetim ve İran'ın rolü de dahil olmak üzere dış nüfuz konusundaki hoşnutsuzluğunu ortaya çıkarmıştır. Dahası, ABD'nin askeri varlığı ve sünni Arap devletleriyle ittifakları İran'ın hırslarını dengelemeye devam etmektedir.⁷⁶

Irak, İran'ın Şii Hilalini kurma ve sürdürme stratejisinin temel taşı olmaya devam etmektedir. İran, askeri destek, dini bağlar ve siyasi ittifakların bir araya gelmesiyle kendisini Irak'ın dokusuna derinlemesine yerleştirmiştir. Ancak iç ve bölgesel dinamikler Tahran'ın uzun vadeli hedeflerine meydan okumaya devam ettiğinden bu etki tartışmasız değildir. Irak'ın Şii Hilali içindeki konumu, İran'ın bölgesel stratejisinin karmaşıklığını yansıtan hem güçlü hem de kırılabilir bir konumdur.

İran'ın Irak'ta bir Şii Hilali kurma konusundaki genel hedefi, İran, Irak, Suriye ve Lübnan'ı şii güçlerin hakim olduğu bitişik bir güç eksenine bağlayarak jeopolitik nüfuzunu Ortadoğu'ya yaymaktır. Bu strateji İran'a stratejik derinlik, ekonomik nüfuz ve

⁷⁵ Visser, R. 2009.

⁷⁶ Hairi, A. H. 2023, s. 14-15.

Suudi Arabistan, ABD ve İsrail gibi düşmanlara karşı caydırıcılık sağlar. İran, özellikle Irak'ta batı sınırını güvence altına almayı, Irak'ın güvenilir bir müttefik olarak kalmasını sağlamayı ve ülkeyi Şii Hilali için lojistik ve ideolojik bir merkez olarak kullanmayı hedeflemektedir.⁷⁷

2003 yılında ABD liderliğindeki Irak işgalinin ardından İran, çeşitli şii milisler ve siyasi gruplar yaratmak ve desteklemek için güç boşluğundan yararlanmıştır. Bu grupların çoğu İran'ın İslam Devrim Muhafızları Birliği'nin (IRGC) ve onun elit Kudüs Gücü'nün uzantıları olmuştur. Kasım Süleymani liderliğindeki Kudüs Gücü, bu milislerin birleştirilmesinde, eğitilmesinde ve silahlandırılmasında çok önemli bir rol oynamıştır. İran tarafından kurulan veya desteklenen kilit gruplar şunları içerir:

1. **Bedir Örgütü:** Kökenini Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi'nden (SCIRI) alan bu grup, İran-Irak Savaşı sırasında IRGC'nin doğrudan desteğiyle kurulmuştur.
2. **Kata'ib Hizbullah:** Gelişmiş silahları ve asimetrik savaş taktikleriyle tanınan bu grup, İran'a en sadık gruplardan biri olarak ortaya çıkmıştır.
3. **Asa'ib Ehl el-Hak:** Mukteda es-Sadr'ın Mehdi Ordusu'ndan ayrılan bu grup, Tahran'ın stratejik hedefleriyle yakından bağlantılıdır.
4. **Harakat al-Nujaba:** Tahran'ın doğrudan desteklediği, Suriye ve Irak'taki rolüyle tanınan daha yeni bir milis grubu.

İran bu gruplara kapsamlı askeri, lojistik ve mali destek sözü vermiştir. Buna Devrim Muhafızları kamplarında eğitim, hassas güdümlü füzeler gibi gelişmiş silahlar ve istikrarlı bir fon akışı da dahil edilmiştir. İran ayrıca ideolojik destek sunarak bu grupların şii İslam'ı savunmadaki ve bölgeye yabancı (Batılı) müdahaleye karşı mücadeledeki rolünü vurgulamıştır. Daha da önemlisi İran, bu gruplara Irak'ın Saddam sonrası siyasi sisteminde siyasi nüfuz sağlamayı garantilemiştir. İran, milisleri Halk Seferberlik Güçleri'ne (PMF) entegre ederek ve siyasi bağlılıklarının parlamentoda sandalye kazanmasını sağlayarak bu gruplara meşru iktidara giden yolları sağlamıştır.

⁷⁷ Watkins, J. 2020, s. 10.

İran'ın bu gruplara verdiği sözlerin ardından grupların liderleri İran'ın sözlerini şu şekilde karşıladılar:

- Hadi el-Amiri (Bedir Örgütü): Hadi el-Amiri, bir milis gücünden güçlü bir siyasi ve askeri güce dönüşen Bedir Örgütü'ne liderlik eden, Irak'taki en önde gelen İran yanlısı isimlerden biri. İran-Irak Savaşı sırasında Amiri İran'a kaçtı ve İran'ın Dini Liderine sadakat sözü vererek İslam Devrim Muhafızları Birliği'ne (IRGC) katılmıştır. Bedir Örgütü başlangıçta İran'ın doğrudan kontrolü altındaki Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi'nin (SCIRI) askeri kanadı olarak hizmet vermiştir. Amiri sık sık İran'ın liderliğini övdü ve Kasım Süleymani'nin örgütün stratejisine yön veren kilit bir isim olduğunu ifade etmiştir. Şii Hilal'ine olan bağlılığı, örgütünün IŞİD'e karşı mücadeledeki çabaları aracılığıyla ortaya çıktı; burada Irak paramiliter güçlerini İran'ın hedefleri ile uyumlu hale getirmede kilit bir oyuncu olarak hareket etmiştir.⁷⁸
- Ebu Mehdi el-Mühendis (Kata'ib Hizbullah): Kata'ib Hizbullah'ın lideri Ebu Mehdi el-Mühendis, Şii Hilal'inde kritik bir figürdü ve genellikle Kasım Süleymani'nin Irak'taki sağ kolu olarak tanımlanıyordu. Mühendis'in İran'la, İran-Irak Savaşı sırasında Devrim Muhafızları ile olan ilişkisine kadar uzanan uzun bir geçmişi varmıştır. İran'ın sadık bir müttefiki olarak Dini Lider'e bağlılık sözü vermiş ve İran'ın hedeflerini Irak'ın güvenlik çerçevesine entegre etmek için çalışmıştır. Mühendis, Iraklı milislerin koordinasyonunda kilit bir rol oynamış ve askeri harekâtlarda İran'ın stratejik çıkarlarının ön planda tutulmasını sağlamıştır. Kamuya yaptığı açıklamalar sıklıkla Kata'ib Hizbullah ile İran arasındaki ortak ideolojik misyonu vurguladı ve grubun faaliyetlerini Batı etkisine ve sünni aşırıcılığa karşı daha büyük “İslami direnişin” bir parçası olarak çerçevelemiştir.⁷⁹
- Kays el- Haz’ali (Asa’ib Ehl el-Hak): Mukteda Es-Sadr'ın eski teğmenlerinden Kays el-Hazali, Irak'taki en sadık ve etkili İran destekli milislerden biri haline gelen Asa’ib Ehl el-Hak'ı oluşturmak için ayrılmıştır. El- Haz’ali, İran'ın askeri ve mali desteğinden yararlanarak grubunun operasyonlarını genişletmek için Devrim

⁷⁸ Pourali¹, P., Dehshiri, M., Ghaedi, M., , Khodaverdi, H. 2022.

⁷⁹ Hairi, A. H. 2023.

Muhafızları ve Kasım Süleymani ile yakın bağlarını sürdürmüştür. Asa'ib Ehl el-Hak, ABD kuvvetlerine yönelik saldırıların gerçekleştirilmesinde ve daha sonra IŞİD ile mücadelede etkili olmuştur. El-Hazali, grubunun hem ideolojik hem de askeri konularda Tahran'ın rehberliğini izleyeceğini belirterek İran'a bağlılığını defalarca teyit etmiştir. Onun retorikği sık sık İran'ın sii islam'ın savunucusu ve sünni aşırıcılığa karşı bir siper olarak rolünü vurgular ve Şii Hilal'in hedefleriyle uyumlu hale gelmiştir.⁸⁰

- Ekrem el-Kaabi (Harakat el-Nujaba): Harakat el-Nujaba'nın lideri Ekrem el-Kaabi, İran'ın bölgesel stratejisinin açık sözlü bir destekçisi ve Şii Hilal'in sesli bir savunucusu olmuştur. Mehdi Ordusu'nun eski komutanlarından El Kaabi, İran'ın doğrudan desteğiyle kendi milis kuvvetlerini oluşturmak için ayrılmıştır. Onun liderliğinde Harakat al-Nujaba, Suriye'ye müdahalesi, Esad rejimini savunması ve İran çıkarları için kritik olan tedarik yollarını güvence altına almasıyla tanınmıştır. El Kaabi, Ayetullah Hamaney'e açıkça sadakat sözü vermiş ve grubunun faaliyetlerini şii İslam'ı korumaya yönelik ilahi bir misyonun parçası olarak çerçevelemiştir. Konuşmaları sıklıkla İran'ın Batı karşıtı ve İsrail karşıtı duruşunu yansıtır ve grubunun hedeflerinin Tahran'ın daha geniş stratejisiyle uyumunun altını çizmiştir.⁸¹

Bu grupların liderleri İran'a, öncelikle Tahran'ın jeopolitik hedeflerini ilerletme ve şii İslam'ı savunma konusundaki kararlılıkları etrafında dönen birçok açık vaatte bulunmuştur. Bu liderler, İran'ın askeri ve mali desteğine olan minnettarlıklarını sık sık dile getirmektedir, sıklıkla Kasım Süleymani'den akıl hocası ve rehber olarak bahsetmişlerdir. İran'ın hedefleriyle uyumlu askeri eylemlerle birlikte kamuoyuna yapılan sadakat beyanları, Şii Hilal'e olan bağlılıklarını ortaya koymuştur.

Örneğin, IŞİD'e karşı mücadele sırasında Hadi el-Amiri ve Ebu Mehdi el-Mühendis gibi liderler, Diyala ve Selahaddin gibi kritik bölgelerin güvenliğini sağlamak için Devrim Muhafızları ile yakın işbirliği yaparak İran yanlısı kalelerin kurulmasını

⁸⁰ Watkins, J. 2020, s. 11-12.

⁸¹ Ali, O. O., Mohammed, N. A., Broeckerhoff, A. 2024, s. 24.

sağlamıştır. İranlı yetkililerle diyalogları genellikle lojistiği güvence altına almak, milisleri Irak'ın resmi güvenlik aygıtına entegre etmek ve daha geniş bölgesel çatışmalara hazırlanmak etrafında dönüyordu. Bu etkileşimler, bu liderlerin ve gruplarının İran'ın Şii Hilali stratejisine derin entegrasyonunu vurgulamaktadır.

Siyasi etki açısından 2003 sonrasında Irak'taki şii siyasi partileri ve grupları aktif olarak desteklemiştir. Irak İslam Yüksek Konseyi (ISCI), Dava Partisi ve son zamanlarda Fetih İttifakı İran'ın desteğini almıştır. Nuri el-Maliki ve Hadi el-Amiri gibi kilit isimler Tahran'la yakın ilişkilerini sürdürdüler. İran'ın stratejisi, şii gruplar arasında birliği teşvik etmeyi ve aynı zamanda hiçbir grubun kendi desteği olmadan çok güçlü olmamasını sağlamak için bölünmeleri manipüle etmeyi içeriyordu.⁸²

İran'ın siyasi etkisi, IŞİD'e karşı mücadelede önemli bir rol oynayan, ağırlıklı olarak şii milislerden oluşan bir şemsiye örgüt olan Halk Seferberlik Güçleri'nin (PMF)⁸³

⁸² Corro, 2013, s. 9.

⁸³ Haşdi Şabi olarak da bilinen Halk Seferberlik Güçleri (*PMF Popular Mobilization Forces*), IŞİD'in hızlı toprak kazanımlarına yanıt olarak Haziran 2014'te Irak'ta resmen kurulmuştur. Grup başlangıçta ağırlıklı olarak Şii milislerden oluşan bir koalisyon olarak kurulmuş olsa da bünyesinde bazı sünni, Hristiyan ve Ezidi grupları da barındırıyor. Silahlanma çağrısı, Irak'ın önde gelen Şii din adamı Büyük Ayetullah Ali el Sistani tarafından yapıldı ve Iraklıları ülkelerini IŞİD'e karşı savunmaya çağırmıştır. Haşdi Şabi'nin liderliğinde, 2020'de İranlı General Kasım Süleymani ile birlikte suikasta uğrayıncaya kadar kuvvetlerin komutan yardımcısı olarak görev yapan Ebu Mehdi el-Mühendis gibi etkili isimler yer alıyor. Bir diğer öne çıkan lider ise Bedir Örgütü'nün lideri Hadi el-Amiri. PMF içindeki en güçlü gruplar. Haşdi Şabi, özellikle finansman, eğitim ve lojistik destek sağlayan Devrim Muhafızları'nın Kudüs Gücü aracılığıyla İran'la güçlü bağlarını sürdürüyor. Bu bağlantı, İran'ın bölgesel stratejisini ilerletmek için Haşdi Şabi'yi önemli bir araç olarak kullanarak Irak'ın askeri ve siyasi manzarası üzerinde önemli bir etki yaratmasına olanak tanımıştır. Haşdi Şabi'nin Tahran'la yakın bağları, onu İran'ın Irak'taki nüfuzunun önemli bir aracı haline getiriyor ve çoğu zaman İran'ın bölgedeki jeopolitik çıkarlarıyla uyumlu hale gelmektedir.

oluşumunda da açıkça görülür. Bedir Örgütü⁸⁴, Kata'ib Hizbullah⁸⁵ ve Asa'ib Ehl el-Hak⁸⁶ gibi bu milislerin çoğunun İran'ın İslam Devrim Muhafızları Birliği (IRGC)⁸⁷ ile doğrudan bağlantıları var ve Tahran'dan fon, eğitim ve silah alırlar. Haşdi Şabi'nin Irak'ın resmi güvenlik aygıtına entegrasyonu, İran'ın Irak'ın askeri ve siyasi alanlarındaki nüfuzunu daha da güçlendirmiştir.

İran, nüfuzunu artıracak karşılıklı bağımlılıklar yaratmak için Irak'la ekonomik bağlarını derinleştirmeye çalıştı. İran'ın Irak'ın en büyük ticaret ortaklarından biri haline gelmesiyle iki ülke arasındaki ticaret gelişmiştir. Gıda, tüketici ürünleri ve endüstriyel ekipmanlar da dahil olmak üzere İran malları Irak pazarlarında yaygın olarak bulunabilir. Ayrıca İran, Irak'a önemli miktarlarda elektrik ve doğal gaz ihraç etmektedir; bu, Irak'ın kronik enerji kıtlığı göz önüne alındığında hayati önem taşımaktadır.

İŞİD sonrası Irak'taki yeniden inşa sözleşmeleri aynı zamanda İran'ın ekonomik varlığını güçlendirmesinin de bir yolu olmuştur. İranlı şirketler yol inşaatı, konut ve enerji altyapısı dahil olmak üzere çeşitli altyapı projelerinde yer alır. Bu ekonomik faaliyetler İran'a sadece mali açıdan fayda sağlamakla kalmaz, aynı zamanda varlığının Irak ekonomisine yerleşmesine de yardımcı olur.⁸⁸

⁸⁴ Bedir Örgütü: 1980'lerde İran-Irak savaşı sırasında Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi'nin (SCIRI) silahlı kanadı olarak kurulan Bedir Örgütü, Devrim Muhafızları tarafından eğitildi ve finanse edildi. Zamanla Irak'ın en güçlü milis güçlerinden biri haline geldi ve 2003 sonrası hem siyasette hem de güvenlik sektöründe önemli bir rol oynamıştır. Lideri Hadi el-Amiri'nin Tahran'la uzun süredir devam eden bağları vardır.

⁸⁵ Kata'ib Hizbullah: 2007'de kurulan Kata'ib Hizbullah, Irak'taki İran destekli en önde gelen Şii milislerden biridir. Grup doğrudan IRGC-Kudüs Gücü ile bağlantılı olup eğitim, silah ve finansman alıyor. Irak'taki ABD kuvvetlerine yönelik saldırılara katıldı ve bölgesel stratejisinde İran'ın önemli bir müttefiki olmaya devam eder.

⁸⁶ Asa'ib Ehl el-Hak: 2006 yılında Mehdi Ordusu'ndan ayrılan Asa'ib Ehl el-Hak (AAH), aynı zamanda IRGC-Kudüs Gücü tarafından da doğrudan desteklenmektedir. Lideri Qais Haz'ali, İran liderliğiyle güçlü bağlarını sürdürüyor. AAH, koalisyon güçlerine karşı mezhepsel şiddet ve isyan faaliyetlerine karışmış ve İran'ın Irak'taki nüfuzunun ilerletilmesinde rol oynamaya devam etmektedir.

⁸⁷ İslam Devrim Muhafızları Birliği (IRGC), özellikle de İran dışındaki operasyonlardan sorumlu olan Kudüs Gücü.

⁸⁸ Al-Ellam, 2019, s. 14.

Dini bağlar İran'ın Irak'taki nüfuzunun temel taşıdır. Şii İslam için önemli olan kutsal şehirler Necef ve Kerbela, İran'ın dini etkisinin kilit merkezleridir. İran, bu şehirlerdeki dini kurumları, camileri ve ilahiyat okullarını finanse ederek şii İslam'ın yorumunu teşvik etmektedir. Büyük Ayetullah Ali el Sistani gibi İran'la yakın bağları olan önde gelen Iraklı din adamları hem dini hem de siyasi alanda etkili roller oynar, ancak Sistani Tahran'dan bir dereceye kadar bağımsızlığını korumaktadır.⁸⁹

İran, her yıl milyonlarca İranlı hacıyı çeken Necef ve Kerbela'ya dini hac ziyaretleri organize etmekte ve desteklemektedir. Erbain gibi bu dini etkinlikler, İran'ın yumuşak güç uygulaması ve halklar arası bağlantıları güçlendirmesi için fırsatlar olarak hizmet etmektedir.

İran'ın Irak'taki askeri nüfuzu, özellikle Devrim Muhafızları'nın sınır ötesi operasyonlardan sorumlu elit birimi olan Kudüs Gücü aracılığıyla oldukça büyüktür. Öldürülen General Kasım Süleymani yönetimindeki Kudüs Gücü, IŞİD'e karşı çabaları koordine etmede ve Irak'ta IŞİD sonrası güvenlik manzarasını şekillendirmede etkili olmuştur. İranlı askeri danışmanlar ve eğitmenler, çeşitli Irak güvenlik birimlerine yerleştirilerek stratejik rehberlik ve operasyonel destek sağlamaktadır.⁹⁰

Kasım Süleymani'nin kurduğu ya da etkilediği örgütler, özellikle de Devrim Muhafızları-Kudüs Gücü liderliği aracılığıyla, İran'dan Lübnan'a uzanan şii nüfuzunun siyasi ve askeri eksenini yaratmayı amaçlayan Şii Hilali stratejisinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Süleymani'nin çabaları, İran'ın jeopolitik hedeflerini ilerletmek, Batı etkisine karşı koymak ve şii islam'ın ideolojik ve askeri varlığını güçlendirmek için bölgedeki şii milisleri seferber etmeye, eğitmeye ve koordine etmeye odaklanmıştır. Süleymani Örgütlerinin Şii Hilali Bağlamında Temel Etkileri:

1. **Şii Milislerin Askeri Varlığının Güçlendirilmesi:** Süleymani, Irak, Suriye, Lübnan ve Yemen'de şii milislerin oluşturulmasında, finanse edilmesinde ve yönlendirilmesinde etkili olmuştur. Genellikle Devrim Muhafızları-Kudüs Gücü

⁸⁹ Visser, 2010.

⁹⁰ Kane, 2011, s. 23.

çatısı altında koordine edilen bu milisler, bölgesel güvenlik ortamında kritik aktörler haline gelmiştir. Süleymani, Irak'ta Haşdi Şabi (Haşdi Şabi), Lübnan'da Hizbullah ve Suriye'de Fatimiyyun Tümeni (Afgan şii savaşçıları) gibi grupları beslemiştir. Bu grupları zorlu güçler halinde organize etme yeteneği, İran'ın sınırlarının ötesine güç yansıtmasına ve ABD ve İsrail dahil düşmanlarıyla doğrudan yüzleşmesine olanak sağlamıştır.⁹¹

2. **Devrimci Bir İhracat Mekanizması Olarak Kudüs Gücü:** Kudüs Gücü, İran'ın devrimci ideolojisini ihraç etmede birincil aracı haline gelmiştir. Süleymani, İran'ın bölgesel çıkarlarıyla uyumlu sadık vekiller ve silahlı gruplardan oluşan bir ağ oluşturarak İran'ın nüfuzunu genişletmiştir. Bu ağ, Irak, Suriye ve Lübnan'a yayılan bir nüfuz hilalinin oluşturulmasında kritik öneme sahipmiştir. Süleymani, bu milisleri güçlendirerek, İran'ın sınırlarından uzaktaki çatışmalarda stratejik bir derinliğe sahip olmasını sağlayarak, ABD ve müttefiklerine doğrudan çatışma olmadan meydan okuyabilmesini sağlamıştır.⁹²
3. **Diğer Milisler İçin Bir Model Olarak Hizbullah:** Süleymani'nin Hizbullah'la ilişkisi, İran'ın bölgesel stratejisinin planını oluşturmuştur. 1980'lerde Kudüs Gücü'nün desteğiyle kurulan Hizbullah, Lübnan'da İsrail'e meydan okuyabilecek ve Lübnan siyasetini etkileyebilecek güçlü bir siyasi ve askeri aktör olarak ortaya çıkmıştır.⁹³ Süleymani'nin rehberliği, Hizbullah'ı Şii Hilal'inin önemli bir direğine dönüştürdü ve milislerin hem askeri güç hem de siyasi nüfuz sahibi olarak nasıl hizmet edebileceğini göstermiştir. Irak'taki Kata'ib Hizbullah ve Asa'ib Ehl el-Hak gibi örgütlere de benzer taktikler uygulayarak onları hem askeri hem de siyasi güce sahip hibrit varlıklar haline getirmiştir.⁹⁴
4. **Mezhepsel Seferberlik:** Süleymani, İran'ı şii toplulukların koruyucusu olarak göstererek bölgedeki mezhepsel bölünmelerden yararlanmıştır. Süleymani, Irak ve Suriye'de çatışmaların mezhepsel açıdan çerçevelenmesine yardımcı oldu ve şii halkları IŞİD gibi sünni isyanlara karşı harekete geçirmiştir. Bu mezhepçi anlatı,

⁹¹ Anbarmou, M. 2023, s. 29.

⁹² Pehlivan Türk, Ş. 2016, s. 42-43.

⁹³ Anbarmou, M. 2023, s. 31.

⁹⁴ Friedman, B. 2018, s. 438.

İran'ın bölgedeki şiiilerin savunucusu olarak konumunu güçlendirmiş, vekillerine verilen desteği artırarak ve müdahaleci politikalarını meşrulaştırmıştır. Irak gibi ülkelerde bu durum, IŞİD'in yenilgiye uğratılmasında önemli bir rol oynayan ancak aynı zamanda İran'ın uzun vadeli nüfuzunu da güçlendiren Haşdi Şabi yönetimindeki milislerin güçlenmesine yol açmıştır.⁹⁵

5. **Jeopolitik Düzenleme:** Süleymani liderliğindeki Kudüs Gücü, İran'ın ABD hegemonyasına direnme ve Ortadoğu'daki nüfuzunu genişletme stratejisinin merkezi haline gelmiştir. 2003 ABD işgalinden sonra Irak'taki çabaları, Tahran'ın Saddam Hüseyin'in devrilmesinin bıraktığı güç boşluğundan yararlanabilmesini sağlamış ve İran'ı Irak siyasetinde baskın bir güç olarak konumlandırmıştır. Suriye'de Süleymani'nin Cumhurbaşkanı Beşar Esad rejimiyle koordinasyonu, İran'ın milis ağları aracılığıyla nüfuzunu genişletirken önemli bir müttefiki elinde tutmasına olanak sağlamıştır. Bu yeniden düzenleme Şii Hilalini güçlendirdi ve İran'ın bölgesel siyasette kilit bir oyuncu olarak rolünü sağlamlaştırmıştır.⁹⁶
6. **İsrail'in Stratejik Kuşatılması:** Süleymani'nin İran'ı bölgesel müttefikleriyle bağlantılandırma çabaları, İsrail'i İran destekli milislerden oluşan bir ağla etkili bir şekilde kuşatmıştır. Güney Lübnan'da konumlanan Hizbullah zaten bir tehditti ancak Süleymani'nin Suriye iç savaşına dahil olması, İran'ın İsrail'in kuzey sınırında askeri varlık kurmasına olanak tanımıştır.⁹⁷ Bu milislerin roket ve füze yeteneklerini geliştirmesi, İsrail'e yakınlığıyla birleştiğinde, Süleymani'nin projesini varoluşsal bir tehdit olarak gören İsrail devleti için stratejik bir zorluk yarattı.

Sonuç olarak Kasım Süleymani, Ortadoğu'da güçlü şii milislerin kurulması ve koordinasyonu yoluyla İran'ın Şii Hilali stratejisinin ilerletilmesinde merkezi bir rol oynamıştır. Onun çabaları İran'ın kilit ülkelerdeki nüfuzunu sağlamlaştırdı, bölgesel güç dengesini yeniden şekillendirdi ve İran'a geniş bir sadık vekil güçler ağı sağlamıştır. Süleymani, bu grupları ideolojik ve askeri açıdan birbirine bağlayarak, İran'ın devrimci gündeminin Ortadoğu'nun daha geniş jeopolitik dinamikleri açısından merkezi kalmasını

⁹⁵ Louër, L. 2021, s. 56.

⁹⁶ Corboz, E. 2019, s. 721.

⁹⁷ Louër, L. 2021, s. 60.

sağlamıştır. Bu milislerin mirası Irak, Suriye, Lübnan ve ötesini etkilemeye devam ederken, Süleymani'nin örgütlerinin etkileri hala derinden hissedilmektedir. Kasım Süleymani'nin Ocak 2020'de Bağdat'ta bir ABD insansız hava aracı saldırısıyla öldürülmesi, İran'ın Irak'taki müdahalesinin boyutunu ve İran'ın bölgesel stratejisindeki merkezi rolünü vurgulamıştır. Süleymani'nin Irak'taki varlığı, Tahran'ın ülkedeki etkisini sürdürme ve genişletme konusundaki kararlılığının altını çizmiştir.

Önemli nüfuzuna rağmen İran'ın Irak'taki varlığı zorluklardan muaf değildir. Irak halkının bazı kesimleri arasında İran'ın ülkelerinin içişlerine müdahalesine karşı artan bir öfke yayılmaktadır. Bu, 2019-2020'deki hükümet karşıtı protestolarda canlı bir şekilde ortaya çıkmış; burada pek çok Iraklı, özellikle de genç kuşaklar, hem Irak hükümeti hem de İran etkisinden duydukları hayal kırıklığını dile getirmiştir. Protestocular İran konsolosluklarına saldırmış ve İran bayraklarını yakarak Tahran'ın hakimiyetine karşı bir tepkinin sinyalini vermiştir.⁹⁸

Mukteda es-Sadr ve onun siyasi hareketinin İran'ın Irak'a müdahalesiyle karmaşık ve değişken bir ilişkisi olmuştur. Etkili şii din adamı ve Sadr Hareketi'nin lideri Es-Sadr, hem siyasi stratejisi hem de milliyetçi duyguları nedeniyle İran'ın etkisine katılmakla ona karşı çıkmak arasında gidip gelmiştir. Başlangıçta, ABD'nin 2003'teki Irak işgalinin ardından Sadr, İran'dan destek almıştır. Güçlü bir milis grubu olan Mehdi Ordusu, özellikle ABD güçleriyle çatışmaları sırasında İran'ın mali ve lojistik desteğinden yararlanmıştır. Bu dönemde Sadr'ın İran'la ilişkisi büyük ölçüde işbirlikçi konumundaydı; çünkü Sadr, Irak'ın parçalanmış siyasi ortamındaki konumunu güçlendirmek için İran'ın yardımına güveniyordu.⁹⁹

Ancak zamanla Mukteda es-Sadr giderek daha milliyetçi bir duruş benimsedi; kendisini Irak'ın egemenliğinin savunucusu olarak konumlandırdı ve İran da dahil olmak üzere Irak'a aşırı dış müdahaleye direnmiştir. Genellikle popülist ve işgal karşıtı söylemlerle tanımlanan hareketi, Sadr'ın Irak'ta daha geniş bir kitleye hitap etmeye çalışmasıyla İran'dan uzaklaşmaya başlamıştır. Onun milliyetçi konumu, hem ABD'nin

⁹⁸ İPEK, F. O. 2024.

⁹⁹ Bayless, L. 2012, s. 9-11.

hem de İran'ın Irak'taki nüfuzuna yönelik kamu eleştirisini içeriyordu.¹⁰⁰ Es-Sadr, İran'a karşı muhalefetini, yabancı güçlerin Irak'ın iç işlerine müdahalesine karşı daha büyük bir reddin parçası olarak çerçeveledi ve kendisini Irak'ın bağımsızlığına bağlı yurtsever bir lider olarak konumlandırmıştır.

Sadr zaman zaman Irak'taki İran yanlısı gruplarla, özellikle de Devrim Muhafızları-Kudüs Gücü ile doğrudan bağlantılı olan Halk Seferberlik Güçleri (PMF) içindeki gruplarla çatışmıştır. Eylemlerinin Irak'ın egemenliğini tehlikeye attığını savunarak bu milislerin etkisini ve İran'a olan sadakatlerini eleştirmiştir. Es-Sadr'ın hareketi aynı zamanda Tahran'ın stratejik hedefleriyle uyumlu politikaları destekleyen İran yanlısı şii siyasi gruplardan da uzaklaşmıştır.¹⁰¹

Ancak bu milliyetçi söylemlere rağmen Sadr'ın İran'la ilişkisi hiçbir zaman tamamen kopmamıştır. Periyodik olarak İran'a seyahat etti, İranlı liderlerle temaslarda bulundu ve Tahran'la ilişkilerinde belirli bir düzeyde pragmatizmi sürdürmüştür. Bu pragmatik yaklaşım, İran'ın hala baskın bir aktör olduğu Irak'ın siyasi ortamının karmaşıklıklarını idare etmesine olanak tanımıştır. Es-Sadr'ın değişken duruşu çoğu zaman milliyetçi kimliğini korumak ile önemli bir bölgesel gücü yabancılaştırmamak arasında denge kurma çabasını yansıtmaktadır.¹⁰²

Dahası, Irak'ın siyasi ortamı oldukça parçalanmış durumda; çeşitli gruplar güç ve nüfuz için yarışmaktadır. Bu parçalanma bazen İran'ın siyasi süreci tam olarak kontrol edebilmesinde zorluklarla karşılaşmasına neden olmaktadır. Ayrıca ABD askeri güçlerinin varlığı ve Irak'ta devam eden nüfuzu, İran'ın hırslarına karşı bir denge oluşturmaktadır.¹⁰³

Irak, İran'ın Şii Hilali stratejisinin kritik bir bileşenidir ve Tahran'ın nüfuzunu yansıtması ve bölgesel rakiplerini dengelemesi için kilit bir alan görevi görmektedir. İran, siyasi ittifaklar, ekonomik entegrasyon, kültürel ve dini bağlar ve askeri desteğin

¹⁰⁰ Cockburn, P. 2008, s. 78.

¹⁰¹ Cockburn, P. 2015, s. 80-81.

¹⁰² Cockburn, P. 2015, s. 83.

¹⁰³ Salih, 2011.

birleşimi sayesinde Irak'ta güçlü bir dayanak noktası oluşturmuştur. Ancak Irak siyasetinin karmaşık ve çoğu zaman değişken doğası, Irak halkı arasında artan İran karşıtı duygularla birleştiğinde, İran'ın emellerine yönelik süregelen zorluklar ortaya çıkartır. İran etkisi ile Irak'ın egemenliği arasındaki etkileşim, her iki ülkenin ve daha geniş Ortadoğu jeopolitik manzarasının geleceğini şekillendirmeye devam edecektir.¹⁰⁴

2.1.2 Suriye: Şii Hilalinde Stratejik Bir Müttefik

Suriye, 1980'lerin başlarına dayanan stratejik ortaklıklarıyla uzun süredir İran'ın Ortadoğu'daki kritik müttefiki olmuştur. İlişkiler, Hafız Esad yönetimindeki Suriye'nin Saddam Hüseyin'in Irak'ına karşı İran'ı desteklediği İran-Irak Savaşı sırasında pekişmiştir. Bu ittifak, İsrail'e karşı muhalefet ve Batı'nın bölgedeki nüfuzuna duyulan ortak güvensizlik de dahil olmak üzere karşılıklı stratejik çıkarlara dayanıyordu. Beşar Esad'ın 2000 yılında iktidara gelmesi bu yakın işbirliğini devam ettirerek Tahran ve Şam'ın kaderini daha da iç içe geçirmiştir.¹⁰⁵

Suriye'de bir Şii Hilali yaratmanın amacı, İran'ın bölgedeki stratejik, dini ve jeopolitik emelleri etrafında dönmektedir. İran, Suriye'yi bu hilalin kritik bir düğüm noktası olarak güvence altına alarak Ortadoğu'daki nüfuzunu güçlendirmeyi, Hizbullah gibi müttefik gruplara verdiği ideolojik ve lojistik desteğin sürekliliğini sağlamayı ve başta sünni Arap devletleri ve Batılı güçlerin etkisine karşı koymayı amaçlamaktadır. Amerika Birleşik Devletleri ve İsrail. hilal, gücü yansıtmının, stratejik kara koridorlarına erişimin sağlanmasının ve şii topluluklar arasında ideolojik birliğin teşvik edilmesinin bir aracı olarak hizmet etmektedir.¹⁰⁶ Kudüs Gücü komutanı Kasım Süleymani bu gündemin ilerletilmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. İran, onun liderliği aracılığıyla Suriye'de milisler ve diğer vekil grupları kurdu ve desteklemiştir. Bu gruplar, İran'ın bölgesel stratejisinin temel taşı olarak gördüğü Suriye İç Savaşı sırasında Beşar Esad rejiminin desteklenmesinde hayati önem taşıyordu. Süleymani'nin çabaları askeri stratejileri koordine etmeye, silah transferlerini kolaylaştırmaya ve Irak, Afganistan ve Pakistan da

¹⁰⁴ Kane, 2011, s. 27.

¹⁰⁵ Proctor, 2008, s. 17-23.

¹⁰⁶ Sindawi, K. 2009, s 13.

dahil olmak üzere çeşitli ülkelerden geniş bir şii milis ağı oluşturmaya kadar uzanıyordu. Onun liderliği, bu grupların ideolojik olarak İran'ın devrimci hedefleriyle uyumlu olmasını ve bölgesel vizyonuna bağlı olmasını sağlamıştır.¹⁰⁷

Suriye'nin Şii Hilali girişiminin önde gelen liderleri arasında Hizbullah'tan Hasan Nasrullah ve Fatimiyyun Tümeni (Afgan savaşçıları) ve Zaynebiyoun Tugayı (Pakistanlı savaşçılar) gibi İran destekli milislerin kilit komutanları yer almaktadır. Nasrullah, Hizbullah'ın İran'ın hedeflerine bağlılığını sık sık yineledi ve grubun İsrail saldırganlığına direnme ve şii kutsallarını koruma konusundaki kararlılığını vurgulamıştır. Benzer şekilde Süleymani'nin söylemi, dış tehditlere karşı koymak ve İran'ın devrimci ideallerini desteklemek için birleşik bir şii cephesinin gerekliliğini vurgulamıştır. İran'ın Tahran'ı Bağdat ve Şam üzerinden Beyrut'a bağlama stratejisinde Suriye'yi bir "köprü" olarak nitelendirerek jeopolitik önemine dikkat çekmiştir.¹⁰⁸

Bu liderler arasındaki diyalog genellikle karşılıklı sadakat vaatleri ve ortak hedeflere bağlılık etrafında dönüyordu. Nasrullah, Hizbullah'ın silahlarının, eğitiminin ve finansmanının tamamen İran'a bağlı olduğunu ilan ederek ittifakın derinliğini ortaya koymuştur. Süleymani ise İran'ın müttefiklerine sarsılmaz desteğini vurguladı ve onların kolektif mücadelesini ilahi bir misyonun parçası olarak çerçevelemiştir. Bu sözler sadece sembolik değildi, aynı zamanda İran Kudüs Gücü'nün operasyonları doğrudan denetlemesi ve şii hilal'in başarısını garanti altına almak için kritik kaynakları sağlamasıyla pratik işbirliğine de çevrilmişti¹⁰⁹.

Özetle, Suriye'de Şii Hilal'in yaratılması, İran'ın bölgesel çıkarlarını güvence altına alma ve kendisini baskın bir güç olarak kurma arzusundan kaynaklanmıştır. Süleymani ve Nasrullah gibi liderlerin çabaları ve çeşitli şii milislerin seferber edilmesi sayesinde İran, Suriye'deki nüfuzunu sağlamlaştırmıştır. Bu aktörler arasındaki diyalog ve karşılıklı taahhütler, bölgesel düzeni İran'ın ideolojik ve stratejik hedeflerine uygun hale getirecek şekilde yeniden şekillendirmeye yönelik ortak vizyonlarını yansıtmaktadır.

¹⁰⁷ Sindawi, K. 2009.

¹⁰⁸ Balanche, F. 2018.

¹⁰⁹ Alvarez-Ossorio, I. 2019, s. 27-28.

İran'ın Suriye'deki nüfuzu, Esad rejiminin siyasi yapısına derinlemesine yerleşmiş durumda. İran, 2011 yılında Suriye İç Savaşının patlak vermesinden bu yana Esad rejiminin en sadık destekçilerinden biri olmuştur. Tahran, çatışmayı Batı emperyalizmine ve sünni aşırıcılığa karşı daha geniş bir mücadelenin parçası olarak göstererek kapsamlı bir diplomatik destek sağlamıştır. İran, uluslararası forumlarda sürekli olarak Esad'ı savundu ve Batı ile Arap Birliğinin Suriye hükümetini izole etme çabalarına karşı önemli siyasi destek sağlamıştır.¹¹⁰

İranlı danışmanlar, rejimi istikrara kavuşturmak ve yönetimin sürekliliğini sağlamak için Suriyeli yetkililerle yakın işbirliği içinde çalışmıştır. Bu yakın siyasi ilişki, İran'ın Suriye politikası üzerinde önemli bir nüfuz elde etmesini ve Levant'ta stratejik bir dayanak noktası olmasını sağlamıştır.

İran'ın askeri desteği, Esad rejimini ayakta tutma stratejisinin temel taşı olmuştur. İslam Devrim Muhafızları Birliği (IRGC), özellikle Kudüs Gücü, askeri danışmanlar, eğitim ve stratejik planlama sağlamada etkili olmuştur. İran aynı zamanda Lübnanlı şii milis ve siyasi grup olan Hizbullah'tan binlerce savaşçının Suriye hükümet güçlerini desteklemek üzere konuşlandırılmasını da kolaylaştırmıştır. Bu savaşçılar, birçok önemli savaşta gidişatı değiştirmede ve stratejik alanlar üzerindeki kontrolü sürdürmede çok önemli rol oynamışlardır.¹¹¹

Ayrıca İran, Suriye'de savaşmak üzere Irak'tan, Afganistan'dan (Fatımiyun Tugayı) ve Pakistan'dan (Zeynebiyun Tugayı) şii milisleri seferber etmiştir. Bu milisler Devrim Muhafızlarının koordinasyonu altında faaliyet göstermekte ve Esad rejiminin insan gücü ve savaş yeteneklerinin güçlendirilmesinde hayati önem taşımaktadır. İran'ın Suriye'deki askeri varlığı, hem savunma hem de saldırı operasyonlarını destekleyen üslerin ve lojistik merkezlerin kurulmasını da içermektedir.

İran ile Suriye arasındaki ekonomik bağlar, özellikle iç savaşın yarattığı yıkımın ardından yeniden yapılanma çabaları bağlamında önemli ölçüde gelişmiştir. İran, enerji,

¹¹⁰ Proctor, 2008.

¹¹¹ Balanche, 2018, s. 7.

telekomünikasyon ve altyapı dahil olmak üzere çeşitli sektörlerle yatırım yapmak için Esad hükümetiyle çok sayıda anlaşma imzalamıştır. İranlı şirketlere hayati altyapıyı yeniden inşa etme, İran'a ekonomik avantaj sağlama ve Suriye'nin geleceği üzerindeki nüfuzunu derinleştirme amaçlı sözleşmeler verilmiştir.¹¹²

İran ayrıca savaş boyunca Suriye'ye yakıt sevkiyatı, kredi limitleri ve gıda tedariki de dahil olmak üzere kritik ekonomik yardımlarda bulunmuştur. Bu çabalar, uluslararası yaptırımların ve ekonomik zorlukların etkisinin hafifletilmesine yardımcı olarak Suriye'nin İran'a bağımlılığını güçlendirmiştir.

İran'ın Suriye'deki kültürel ve dini etkisi, siyasi ve askeri müdahalesine paralel olarak artmıştı. İran, özellikle şii veya Alevi nüfusunun yoğun olduğu bölgelerde şii dini mekanlarının restorasyonu ve inşasına yatırım yapmıştır. Bu çabalar, İranlı ve Suriyeli şii'ler ve Aleviler arasında dayanışma duygusunu ve ortak kimliği geliştirmeyi amaçlar.

İki ülke arasındaki bağların güçlendirilmesi amacıyla eğitim ve kültür alışverişi teşvik edilmiştir. Suriye'deki İran kültür merkezleri ve kurumları, İran'ın devrimci ideolojisini ve kültürel değerlerini yaymak, bölgedeki yumuşak gücünü güçlendirmek için çalışmalarını devam ettirmektedirler.¹¹³

Suriye'nin stratejik konumu ve İran'la ittifakı Şii Hilali projesi açısından hayati önem taşımaktadır. Suriye üzerindeki kontrol, İran'a Lübnan'a doğrudan bir kara koridoru sağlayarak silahların, personelin ve kaynakların Hizbullah'a hareketini kolaylaştırır. Bu koridor, İran'ın İsrail'e karşı yürüttüğü operasyonlarda Hizbullah'ı destekleme ve caydırıcılık yeteneklerini güçlendirme yeteneğini artırmaktadır.

Dahası Suriye, İran'ın bölgedeki ABD ve İsrail nüfuzuna karşı koymaya yönelik geniş stratejisinde kritik bir cephe görevi görür. İran, Suriye'de güçlü varlığını sürdürerek,

¹¹² Sindawi, 2009, s. 9.

¹¹³ Vasilenko, 2022.

gücünü Levant boyunca daha etkili bir şekilde yansıtabilir ve çıkarlarının bölgesel düşmanlara karşı korunmasını sağlayabilir.¹¹⁴

İran'ın Suriye ve daha geniş bölgedeki etkisini artırma stratejisi, tamamı Levant'taki yerini sağlamlaştırmak ve Şii Hilal Projesini ilerletmek için tasarlanmış birkaç temel yönetime odaklanmaktadır.

İlk olarak, İran'ın Suriye hükümetine, özellikle de Cumhurbaşkanı Beşar Esad yönetimine verdiği destek çok önemli. İran, Suriye İç Savaşı'nın başlangıcından bu yana Esad rejimine, İslam Devrim Muhafızları Ordusu'nun (IRGC) ve onun elit Kudüs Gücü'nün konuşlandırılmasının yanı sıra Irak ve Afganistan'daki şii milislerin harekete geçirilmesi de dahil olmak üzere önemli askeri, mali ve lojistik destek sağlamıştır. ve Pakistan. Bu doğrudan müdahale, İran'ın Suriye'nin askeri ve güvenlik aygıtına yerleşmesine olanak tanıdı ve uzun vadeli bir bağımlılık ve ittifak yaratmıştır. İran'ın nüfuzu, ülkenin yönetim yapılarına yerleşen İran yanlısı gruplarla birlikte Suriye siyasi ortamına da yayılmıştır.¹¹⁵

Ayrıca İran, Suriye'de yerel milisler ve vekil güçler yetiştirip genişletmiştir. İran, Liwa Fatimiyun ve Liwa Zeynebiyoun gibi grupları eğitip silahlandırarak yalnızca Suriye'nin bazı bölgelerinde nüfuzunu güvence altına almakla kalmadı, aynı zamanda bölge genelinde harekete geçirilebilecek sadık savaşçılardan oluşan bir ağ da oluşturmuştur. Bu milis ağı, İran'ın askeri varlığını güçlendirir ve ona gücünü Suriye sınırlarının ötesine, özellikle Lübnan ve İsrail'e yansıtma olanağı sağlamaktadır.¹¹⁶

İran'ın Suriye'deki ekonomik yatırımları da stratejisinin bir başka boyutunu oluşturmaktadır. Tahran, savaşın harap ettiği Suriye altyapısının yeniden inşasına yönelik sözleşmeler de dahil olmak üzere uzun vadeli ekonomik anlaşmalar sağlamaya çalışmıştır.¹¹⁷ Bu çabalar sayesinde İran, kendisini Suriye ekonomisine dahil etmeyi, kilit

¹¹⁴ Sindawi, 2009, s. 13.

¹¹⁵ Kaviani Rad, M., Maldari, H. 2017, s. 54.

¹¹⁶ Ahmadian, H. 2023, s. 90.

¹¹⁷ Kaviani Rad, M., Maldari, H. 2017, s. 61-62.

endüstriler ve kaynaklar üzerinde nüfuz kazanmayı ve böylece Şam üzerindeki nüfuzunu artırmayı hedeflemektedir.¹¹⁸

Ayrıca İran nüfuzunu derinleştirmek için kültürel ve dini diplomasiyi kullanmaktaydı. İran, şii dini mekanlarını, eğitim ve kurumlarını teşvik ederek Suriye'deki şii kimliğini güçlendirmeye çalışmaktaydı. Bu, devrimci şii ideolojisini İran sınırlarının ötesine genişletmeye ve bölgedeki çeşitli şii toplulukları Tahran'ın hedefleriyle aynı hizaya getirmeye yönelik daha geniş bir ideolojik kampanyanın bir parçası olmuştur.¹¹⁹

İran, bu çok yönlü (askeri, ekonomik, siyasi ve ideolojik) yaklaşımlar aracılığıyla Suriye'deki nüfuzunu sağlamlaştırmaya çalışmaktadır. Bu strateji İran'ın Lübnan'a doğrudan bir kara koridoru oluşturmasını sağlayarak Hizbullah'a silah ve kaynak transferini kolaylaştırmasının yanı sıra İran'ı bölgedeki ABD ve İsrail çıkarlarına karşı koyabilecek hakim bir bölgesel güç olarak konumlandırmaktadır. İran, sadık bir Suriye rejimi sağlayarak ve askeri ve ideolojik etki alanını genişleterek, Levant boyunca güç üretebilir ve Şii Hilali projesini destekleyebilmektedir.

İran'ın Suriye'deki kapsamlı müdahalesi zorlu engellerle karşılaşmıştır. Uzun süren çatışma İran'ın kaynaklarını zorlamış ve İran güçleri ile müttefik milisleri arasında önemli kayıplara yol açmıştır. Ayrıca İran'ın varlığı, kalıcı bir İran askeri altyapısının kurulmasını engellemek için Suriye'deki İran hedeflerine çok sayıda hava saldırısı düzenleyen İsrail de dahil olmak üzere çeşitli bölgesel ve uluslararası aktörlerin muhalefetiyle karşı karşıya kalmıştır.¹²⁰

İsrail, Suriye iç savaşının başlangıcından bu yana İsrail için endişe kaynağı olan İran'ın artan askeri varlığına karşı koymak için Suriye'de çok sayıda hava saldırısı düzenlemiştir. İran'ın Suriye'ye müdahalesi, muhalif güçlere karşı Esad rejimini desteklediği 2012 yılı civarında başlamıştır. Yıllar geçtikçe İsrail, İran'ın askeri altyapısını ve İran'ın Lübnan'daki vekili Hizbullah'a silah taşıyan konvoyları hedef alarak,

¹¹⁸ Reisinezhad, A. 2020.

¹¹⁹ Noorali, H., Ahmadi, S. A. 2023, s. 43.

¹²⁰ Murciano, G. D. 2017, s. 56.

İran'ın İsrail sınırlarına yakın kalıcı bir dayanak noktası oluşturmasını engellemeyi amaçlamıştır.¹²¹

İsrail'in bu saldırıları son yıllarda, özellikle de 2017'den sonra arttı. 2024 yılına gelindiğinde İsrail, Suriye'deki İran ve Hizbullah bağlantılı hedeflere 100'den fazla saldırı düzenledi ve çoğu zaman askeri konvoyları, depoları ve havaalanlarını vurmuştur. Dikkate değer saldırılar arasında Suriye havalimanlarına, limanlarına ve araştırma tesislerine yapılan saldırılar yer alır; İsrail, İran liderliğini ve altyapısını doğrudan ortadan kaldırmak için stratejisini genişletti.

En son gerginlik, 7 Ekim 2023'te Hamas'ın İsrail'e saldırısının ardından yaşanmıştır. O zamandan bu yana, İsrail'in Suriye'ye yönelik saldırıları yoğunlaştı ve özellikle İran konsolosluk binalarını hedef aldı; örneğin Nisan 2024'te Şam'daki İran büyükelçiliği kompleksinin bombalanması, birçok İranlı ve Hizbullah görevlisinin ölümüyle sonuçlanmıştır. Bu saldırılar, İran'ın İsrail'e karşı füze ve roket saldırıları da dahil olmak üzere misilleme yapmasına yol açarak, daha geniş bir bölgesel gerginlik korkusunu artırmıştır.¹²²

Dahası, özellikle sünni çoğunluklu bölgelerdeki Suriye nüfusu, İran etkisine karşı direnç gösterdi ve bunu mezhepçi tahakkümün ve dış müdahalenin bir uzantısı olarak görmüştür. Bu direniş bazen İran'a ve müttefik güçlere yönelik saldırılarda kendini göstermiş ve İran'ın hedeflerini güvence altına alma çabalarını zorlaştırmıştır.¹²³

Suriye, İran ile Lübnan ve ötesindeki müttefikleri arasında önemli bir coğrafi ve stratejik bağlantı sağlayan, İran'ın Şii Hilali stratejisinin temel taşıdır. İran, siyasi destek, askeri yardım, ekonomik entegrasyon ve kültürel etkinin birleşimi sayesinde Suriye'de derin bir yer edinmiştir. Bu müdahale Esad rejiminin hayatta kalmasını desteklemiş ve İran'ın bölgedeki nüfuzunu genişletmiştir. Ancak İran'ın varlığını çevreleyen zorluklar ve

¹²¹ Lappin, Y. 2019, s. 32-33.

¹²² Bakhash, S. 2019, s 45.

¹²³ Walsh, 2013.

tartışmalar, İran'ın Suriye ve daha geniş anlamda Ortadoğu'daki hırslarının karmaşıklığını ve potansiyel tuzaklarını ortaya koymaktadır.¹²⁴

2.1.3 Lübnan: Hizbullah'ın Kalesi

Şii nüfus, nüfusun yaklaşık %27-30'unu oluşturan ülkenin en önemli dini ve siyasi gruplarından biridir.¹²⁵ Lübnan'ın demografik yapısı çok çeşitlidir; Maruni hristiyanlar, sünni müslümanlar, şii müslümanlar, Rum ortodoks hristiyanlar, Dürziler ve Aleviler ve Protestanlar gibi daha küçük gruplar da dahil olmak üzere resmi olarak tanınan 18 dini mezhep bulunmaktadır. 1932'den bu yana resmi bir nüfus sayımının yapılmaması nedeniyle nüfus tahminleri farklılık gösterir, ancak şiiler, sünni müslümanlar ve maruni hristiyanlardan sonra ikinci veya üçüncü en büyük mezhep olarak kabul ediliyor ve bu da onlara Lübnan'ın benzersiz mezhepsel siyasi sistemi üzerinde önemli bir nüfuz sağlamaktadır.¹²⁶

Lübnan'ın mezhep sistemi, gücü dini bağlılığa göre dağıtmaktadır. Şiiler, Lübnan'daki üçüncü en yüksek makam ve bir şii temsilciye ayrılan en yüksek makam olan parlamento sözcüsü gibi kilit pozisyonlara sahiplerdir. Bu pozisyon yasa yapma ve hükümet oluşumunda etkili olmaktadır. Emel hareketi'nin yanı sıra güçlü şii siyasi ve militan grup olan Hizbullah, şii siyasi gücünü daha da güçlendirir. Özellikle Hizbullah, dış ve iç politikayı etkilemek için sıklıkla diğer siyasi gruplarla işbirliği yaparak Lübnan siyasetinde önemli bir role sahiptir.¹²⁷

Şiiler Güney Lübnan, Bekaa Vadisi ve Beyrut'un güney banliyöleri gibi bölgelerde yoğunlaşmaktadır. Bu alanlardaki nüfuzları siyasetin ötesinde, genellikle Hizbullah'ın geniş sosyal hizmet ağının kolaylaştırdığı toplumsal hizmetlere, eğitime ve sağlık hizmetlerine kadar uzanmaktadır. Bu siyasi ve sosyal güç, şii grupların Lübnan'da kayda değer bir nüfuz sahibi olmasına olanak tanıdı ve bu durum hem yerel yönetimleri hem de

¹²⁴ Lappin, Y. 2019, s. 38.

¹²⁵ Humud, C. E. 2018, s. 14.

¹²⁶ Dakhilallah, F. 2017, s. 58-59.

¹²⁷ Humud, C. E. 2018.

Lübnan'ın uluslararası ilişkilerini, özellikle de Lübnan'daki şii grupları desteklemekte çıkarları olan İran ve Suriye gibi ülkelerle olan ilişkilerini etkilemiştir.¹²⁸

İran'ın Lübnan'la ilişkilerinin kökleri Lübnan İç Savaşı (1975-1990) ve şii militan grup ve siyasi parti olan Hizbullah'ın yükselişine dayanmaktadır. 1982'de İsrail'in Lübnan'ı işgali ve ardından Güney Lübnan'ın işgali, İran'ın önemli desteğiyle Hizbullah'ın oluşumunu hızlandıran önemli olaylar olmuştur. Devrim Muhafızları, Hizbullah'ın eğitim ve donatılmasında çok önemli bir rol oynayarak, onun Lübnan siyasetinde ve İsrail'e karşı daha geniş bölgesel direnişte zorlu bir güç olarak ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur.¹²⁹

Hizbullah, İran'ın bölgesel müttefikleri arasında belki de en önemlisi ve en güçlüsüdür. İran'ın desteğiyle kurulan Hizbullah, Lübnan'da önemli bir siyasi ve askeri aktör haline gelmiştir. Hizbullah Lübnan'da Lübnan parlamentosunda önemli temsile sahip bir siyasi parti, bir sosyal hizmet sağlayıcısı ve İsrail'e karşı savaş açabilecek milislerden oluşan askeri bir yapı ile birden fazla role sahip bir siyasal hareket olarak Lübnan'da önemli bir konuma sahiptir.¹³⁰

İran, Hizbullah aracılığıyla Lübnan'da önemli bir siyasi nüfuza sahip. Hizbullah'ın Lübnan siyasi sistemine entegrasyonu, İran'ın Lübnan'ın iç ve dış politikasını dolaylı olarak etkilemesine olanak tanır. Grubun Lübnan parlamentosunda sandalyeleri var ve hükümette bakanları var, bu da İran'ın çıkarlarının Lübnan siyasetinin en üst düzeylerinde temsil edilmesini sağlamıştır.¹³¹

Hizbullah'ın siyasi nüfuzu, özellikle Lübnan'daki şii toplumu içinde halk desteğini harekete geçirme becerisiyle tamamlanmaktadır. Grubun okulları, hastaneleri ve sosyal yardım programlarını içeren geniş sosyal hizmetler ağı, destek tabanını ve dolayısıyla İran'ın nüfuzunu sağlamlaştırmıştır.

¹²⁸ Siklawi, R. 2014, s. 45.

¹²⁹ Dakhilallah, F. 2017, s. 63.

¹³⁰ Haddad, s. 33.

¹³¹ Erlich , Kahati, 2007.

Hizbullah'ın askeri desteği ve güvenlik rolü, İran'ın Şii Hilali stratejisi açısından hayati önem taşımakta; çünkü Hizbullah, yalnızca zorlu bir bölgesel güç olarak değil, aynı zamanda İran'ın Lübnan ve ötesindeki nüfuzunun doğrudan bir uzantısı olarak da faaliyet göstermektedir. 1980'lerin başında Lübnan iç savaşı sırasında İran'ın desteğiyle kurulan Hizbullah, güçlü bir askeri ve siyasi örgüte dönüşmüştür. Devrim muhafızları kapsamlı askeri eğitim, finansman ve stratejik rehberlik sağladığından, grubun İran İslam Devrim Muhafızları Ordusu (IRGC) ile bağları kritik önem taşır. Bu ilişki, Hizbullah'ın İran'ın jeopolitik emellerinde, özellikle de Hizbullah'ın silahlı ve siyasi kanatlarının şii toplumuna hakim olduğu ve ulusal siyaset üzerinde hatırı sayılır bir nüfuza sahip olduğu Lübnan'da kilit bir oyuncu olarak konumunu güçlendirmiştir.¹³²

Yerel siyasi etkiye ek olarak, Hizbullah'ın İran'ın İsrail'e karşı caydırıcılığını güçlendirmedeki rolü merkezi bir rol oynamaktadır. İran, Güney Lübnan'da Hizbullah'ı vekil güç olarak kurarak İsrail'in kuzey sınırına etkili bir şekilde doğrudan tehdit oluşturmuş ve böylece stratejik bir avantaj elde etmiştir. Hizbullah'ın cephaneliğinde İsrail topraklarının derinliklerine inebilecek binlerce roket ve füze bulunmakta ve bu durum hem İsrail'in hem de İran'ın güvenlik hesaplarını önemli ölçüde şekillendirmiştir. Bu cephanelik, özellikle hassas güdümlü füze teknolojisinin aktarılması yoluyla IRGC'nin yardımıyla genişletildi ve bir çatışma çıkması durumunda Hizbullah'ın İsrail'deki belirli bölgeleri hedef almasına olanak tanımıştır.¹³³

İran'ın Hizbullah'a verdiği destek aynı zamanda Levant boyunca güç yaymanın bir aracı olarak da hizmet eder. Hizbullah'ın İran ve Suriye güçleriyle birlikte Suriye iç savaşına katılması, grubun İran'ın Suriye'deki stratejik çıkarlarını koruyan bölgesel bir güç olarak faaliyet gösterme kapasitesini göstermiştir. Suriye'de nüfuzunu sürdürmek, İran'ın Lübnan'a giden bir kara koridorunu güvence altına almasına olanak tanıyarak silahların, personelin ve kaynakların müttefik topraklar arasında hareketini kolaylaştırmaktadır. Bu tedarik rotası, Hizbullah'ın askeri gücünü sürdürmek ve İran'ın,

¹³² Engelkes, 2014, s. 10.

¹³³ Di Peri, R. 2014, s. 43.

düşmanların kontrolündeki dış sınırlara bağımlı olmadan müttefiklerini destekleyebilmesini sağlamak açısından hayati önem taşımaktadır¹³⁴.

İsrail bağlantısı İran'ın güvenlik stratejisinde merkezi bir unsur olmaya devam etmektedir. Hizbullah'ın İsrail'e karşı inandırıcı bir tehdit oluşturma yeteneği, İsrail'in veya batının doğrudan İran'ı hedef alan olası askeri eylemlerine karşı caydırıcı olmaktadır. İran, İsrail savunmasını Lübnan ile olan kuzey sınırına odaklayarak kendi topraklarındaki baskıyı azaltan bir tampon elde etmektedir. Ayrıca Hizbullah'ın varlığı İsrail'in bölgedeki operasyonlarını karmaşık hale getirir çünkü İsrail, Lübnan'da çatışmaların tırmanması riskiyle mücadele etmek zorundadır. Bu caydırıcı strateji, İsrail'in gelişmiş askeri yeteneklerine asimetrik araçlarla karşı koymayı amaçlayan İran'ın savunma doktrininin temel bir parçasıdır.¹³⁵

Hizbullah'ın Lübnan'daki eylemleri İran'ın diğer ülkelerle ilişkilerini de etkilemektedir. ABD ve müttefikleri, özellikle de Suudi Arabistan, Hizbullah'ı Lübnan'da istikrarı bozucu bir güç ve bölgesel istikrara yönelik bir tehdit olarak görmektedir. Bu durum, İran'ın Hizbullah'ın siyasi ve askeri yeteneklerini güçlendirerek karşılık verdiği uluslararası yaptırımlara ve incelemelerin artmasına yol açmıştır. İran, Hizbullah'ı güçlendirerek yalnızca Lübnan'daki nüfuzunu güçlendirmekle kalmıyor, aynı zamanda bölgesel düşmanlıklar karşısında hem savunma hattı hem de ileri harekât üssü olarak hizmet eden stratejik bir dayanağı da korumaktadır.¹³⁶

Lübnan'da bir Şii Hilali yaratmanın amacı, İran'ın uzun vadeli bölgesel hırslarıyla ve sünni ağırlıklı güçleri ve Batı nüfuzunu dengelemeye yönelik ideolojik yönelimiyle yakından bağlantılıdır. Lübnan, jeopolitik konumu, büyük şii nüfusu ve İran'ın bölgedeki en güçlü ve güvenilir vekili olarak hizmet veren Hizbullah'ın varlığı nedeniyle bu stratejinin temel taşını temsil etmektedir. İran, Lübnan'daki nüfuzunu güçlendirerek İsrail'in kuzey sınırında güçlü bir dayanak noktası olmasını sağlar, İsrail'in eylemlerine

¹³⁴ Dakhilallah, F. 2017, s. 76.

¹³⁵ Kramer, M. 2019.

¹³⁶ Di Peri, R. 2014.

karşı caydırıcı olur ve bölgesel hegemonya şeklindeki daha geniş hedefini iletmektedir.¹³⁷

Lübnan'da Şii Hilalini kurma ve sağlamlaştırma çabaları büyük ölçüde Hizbullah'a kapsamlı askeri, mali ve ideolojik destek sağlayan Kasım Süleymani gibi isimler tarafından yönlendirilmiştir. Onun liderliği altında İran, Hizbullah'ın küçük bir milis gücünden, Lübnan'da ve bölge genelinde önemli nüfuz sahibi olabilecek müthiş bir askeri ve siyasi güce dönüşmesine yardımcı olmuştur. Süleymani'nin çabaları, Hizbullah'ın operasyonlarının, İsrail'e karşı muhalefeti ve Suriye iç savaşı gibi bölgesel çatışmalara katılımı da dahil olmak üzere İran'ın stratejik hedefleriyle uyumlu olmasını sağlamada etkili olmuştur.¹³⁸

Lübnan'daki Şii Hilal'in kilit liderleri arasında, bu girişimin en önemli isimlerinden biri olan Hizbullah Genel Sekreteri Hasan Nasrullah da yer almaktadır. Nasrullah, İran'ın Hizbullah'ın ayakta kalmasındaki önemli rolünü defalarca kabul etti ve grubun finansmanının, silahlarının ve eğitiminin İslam Cumhuriyeti tarafından sağlandığını açıkça belirtmiştir. Onun retorığı çoğu zaman İran'ın ideolojik ve stratejik anlatısıyla örtüşür; İsrail ve batı etkisine karşı direnişi ve şii dayanışmasını teşvik etmeyi vurgulmuştur. Nasrullah'ın İran'a olan sadakati, Hizbullah'ın operasyonlarının temel taşı olmuştur ve grubun İran politikasının Lübnan ve ötesindeki bir uzantısı olarak işlev görmesini sağlamıştır.¹³⁹ Bu liderler ile İran arasındaki diyalog, bölgesel direniş ve şii toplulukların güçlendirilmesine ilişkin ortak bir vizyon etrafında döner. Nasrullah ve Süleymani yakın bir ilişki sürdürdü; Süleymani, operasyonları koordine etmek ve stratejiyi tartışmak için sık sık Lübnan'ı ziyaret ediyordu. Süleymani, Hizbullah'ı İran'ın dış tehditlere karşı savunmasının önemli bir parçası olarak görüyordu ve sık sık onun birleşik bir şii cephesi yaratmadaki rolünün altını çiziyordu. Benzer şekilde Nasrullah, Süleymani'nin liderliğini ve kararlılığını övdü ve suikastın ardından onu “*direniş davasının şehidi*” olarak tanımlamıştır.

¹³⁷ Moniquet, C., Dombret, D. 2009, s. 9.

¹³⁸ Alsulami, M.

¹³⁹ Guzansky, Y., Lindenstrauss, G. 2013.

Lübnan'da Şii Hilalinin yaratılmasının ülkenin siyasi ve sosyal dinamikleri üzerinde derin etkileri olmuştur. Hizbullah'ın İran'la olan derin bağları onu baskın bir siyasi ve askeri güç haline getirdi ve çoğu zaman Lübnan devletini gölgede bırakmıştır. Bu hakimiyet, İran'ın çıkarlarının Lübnan'da iyi temsil edilmesini sağlarken aynı zamanda Tahran'ın bölge genelinde güç göstermesine de olanak tanır. İran, Lübnan'daki çabaları sayesinde nüfuzunu sağlamlaştırdı ve Şii Hilal'in stratejik temellerini güçlendirerek bölgesel stratejisinin kritik bir unsuru olarak kalmasını sağlamıştır.

Hizbullah'ın etkisi, çeşitli işletmeler ve finansal ağlar aracılığıyla Lübnan ekonomisine kadar uzanır. Bu ekonomik faaliyetler, meşru girişimlerden, askeri ve sosyal programların finansmanına yardımcı olan, kaçakçılık ve kara para aklama da dahil olmak üzere daha gizli operasyonlara kadar uzanmaktadır.¹⁴⁰

İran aynı zamanda Hizbullah'a yılda yüz milyonlarca dolar olduğu tahmin edilen doğrudan mali destek de sağlamaktadır. Bu fon, Hizbullah'ın okulları, hastaneleri ve sosyal yardım hizmetlerini içeren geniş sosyal hizmet ağının sürdürülmesine yardımcı olmaktadır. Bu hizmetler yalnızca Hizbullah'ın popülaritesini artırmakla kalmıyor, aynı zamanda İran'ın Lübnan'daki yumuşak gücünü de artırmaktadır.¹⁴¹

İran'ın Lübnan'daki kültürel ve dini etkisi özellikle şii toplumu içinde oldukça önemlidir. İran, Hizbullah aracılığıyla devrimci ideolojisini ve İran siyasi sisteminin temelini oluşturan Vilayet-i Fakih (İslam Hukukçusunun Velayetliği) kavramını desteklemektedir. Bu ideolojik uyum, Hizbullah ile İran arasındaki bağı güçlendirmekte ve grubun Tahran'a bağlılığını sağlamaktadır.

Dini kurum ve etkinlikler de kültürel bağların güçlendirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. İran, Lübnan'da İran dini öğretilerini ve kültürel değerlerini yayan çok sayıda dini okul, ilahiyat okulu ve kültür merkezini desteklemektedir. Aşure gibi önemli

¹⁴⁰ Engelkes, 2014.

¹⁴¹ Khan, A., Zhaoying, H. 2020, s. 11-13.

dini anma törenleri aynı zamanda İran'ın Lübnan şii topluluğu üzerindeki nüfuzunu ve dayanışmasını güçlendirmesi için de bir fırsattır¹⁴².

Lübnan'ın İsrail'in kuzey sınırındaki stratejik konumu, Hizbullah'ı İran için daha geniş bölgesel stratejisinde paha biçilmez bir varlık haline getirmektedir. Hizbullah'ın roket ve füze cephaneliği, İsrail'in güvenliğine ciddi bir tehdit oluşturmaktadır ve İsrail'in İran'a veya müttefiklerine yönelik potansiyel saldırganlığına karşı caydırıcı görevi görmektedir. Bu yetenek, İran'ın İsrail üzerinde güç göstermesine ve baskıyı sürdürmesine olanak tanır ve olası herhangi bir çatışmada ikinci bir cephe oluşturmaktadır.¹⁴³

Hizbullah'ın İran, Suriye ve diğer bağlantılı grupları içeren direniş eksenindeki rolü, stratejik önemini daha da artırmaktadır. Grubun bölgedeki diğer İran yanlısı milislerle koordinasyon kurma yeteneği, İran'ın bölgesel ağını güçlendirir ve jeopolitik zorluklara yanıt verme yeteneğini artırmaktadır.

Hizbullah'ın İran'la yakın bağları, yeteneklerini önemli ölçüde artırırken, aynı zamanda Lübnan'daki ve uluslararası toplumdaki çeşitli kesimlerden eleştiri ve muhalefetle de karşılaşmaktadır. Yurt içinde Hizbullah'ın hakimiyeti ve özerk askeri yetenekleri, bazı Lübnanlı gruplar tarafından devlet egemenliğini baltalayan ve siyasi istikrarsızlığa katkıda bulunan bir unsur olarak görülmektedir.¹⁴⁴

Uluslararası alanda Hizbullah, ABD ve Avrupa Birliği üyeleri de dahil olmak üzere birçok ülke tarafından terör örgütü olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlama, Hizbullah'ın mali ağlarını kısıtlamaya yönelik yaptırımlara ve çabalara yol açarak operasyonlarını ve İran'ın onu destekleme kabiliyetini olumsuz olarak etkilenmesine neden olmaktadır.

¹⁴² Manfredi Firmian, 2024.

¹⁴³ Kalout, 2022.

¹⁴⁴ Kalout, 2022.

Ek olarak, Hizbullah'ın özellikle Suriye'deki bölgesel çatışmalara müdahil olması, onu mezhepsel çekişmelerin içine çekmiş ve yeni düşmanlara maruz bırakmış, stratejik konumunu ve İran'ın daha geniş bölgesel hedeflerini karmaşık hale getirmiştir.

Lübnan, Hizbullah aracılığıyla İran'ın Şii Hilali stratejisinin temel taşıdır. İran, Hizbullah'ı siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel olarak destekleyerek Lübnan'da müthiş bir varlık oluşturdu ve bölge genelinde güç ve nüfuz yaratmasına olanak tanıdı. Hizbullah'ın hem yerel bir siyasi aktör hem de bölgesel bir askeri güç olarak oynadığı rol, İran'ın stratejik erişimini güçlendirir ve başta İsrail olmak üzere düşmanlarına ciddi zorluklar çıkarır. Ancak Lübnan siyasetinin karmaşıklığı, dış baskılar ve bölgesel çatışmalarla birleşince, İran'ın Lübnan'daki nüfuzunun sürdürülebilirliği konusunda süregelen zorluklar ortaya çıkmaktadır.

2.1.4 Yemen: Arap Yarımadasında Etkisini Genişletmek

Arap Yarımadası'nın güney ucunda yer alan Yemen, stratejik konumu ve iç karmaşıklıkları nedeniyle tarihsel olarak bölgesel nüfuz için bir savaş alanı olmuştur. İran'ın Yemen'deki müdahalesi, 2014'te Yemen İç Savaşı'nın patlak vermesinden bu yana önemli ölçüde yoğunlaşmıştır. Bu müdahale, öncelikle resmi olarak Ensar Allah olarak bilinen şii Zeydi grubu olan Husi hareketine verdiği destekle kendini göstermektedir. İran ile Husiler arasındaki ilişki 2000'li yılların başında gelişmeye başladı ancak Arap Baharı ve ardından gelen çatışmalar sırasında Husilerin öne çıkmasıyla daha da belirginleşmiştir. Yemen'de bir Şii Hilali yaratmanın amacı, İran'ın bölge genelinde nüfuzunu genişletme ve başta Suudi Arabistan olmak üzere sünni güçleri dengeleme yönündeki daha geniş stratejisiyle uyumludur.¹⁴⁵ Yemen, Arap Yarımadası'nın güney ucunda, Bab-el-Mendeb Boğazı'ndaki hayati önem taşıyan nakliye hatlarını denetleyen stratejik bir konuma sahiptir. Yemen'deki kontrol veya önemli nüfuz, İran'ın bölgedeki konumunu güçlendirerek Suudi hakimiyetine meydan okumasına, gücünü Kızıldeniz'e yansıtmasına ve Batılı ve Körfez müttefiklerine karşı nüfuzunu artırmasına olanak tanımaktadır.¹⁴⁶

İran'ın Yemen'deki müdahalesi esas olarak Ensar Allah olarak da bilinen Husi hareketine verdiği destek üzerinden gerçekleşmektedir. Ağırlıklı olarak Zeydi şiiilerden oluşan Husiler, tarihsel olarak Yemen'in sünni ağırlıklı liderliği tarafından marjinalleştirilmiştir. Hareket, Şii Hilali şemsiyesi altında nüfuzunu genişletme çabalarında İran'ın doğal ortağı haline gelmiştir. Zeydiler bazı teolojik açılardan Oniki İmamcı şiiilikten farklı olsa da, İran'ın Husilere verdiği destek, Suudi Arabistan ve ABD'ye karşı ortak muhalefeti vurgulayarak bu farklılıklar arasında köprü oluşturmıştır.¹⁴⁷

Husi hareketi içindeki Abdülmelik el-Husi gibi kilit liderler, grubun İran'ın bölgesel stratejisiyle uyumlu hale getirilmesinde etkili olmuştur. Abdülmelik sık sık

¹⁴⁵ Watson, J. A. 2016, s. 29.

¹⁴⁶ Peace, P. W. S. 2018, s. 22-23.

¹⁴⁷ Zarqami, B., Shoshtari, S. M. J., Ansari Zadeh, s. 2014.

İran'la ideolojik ve stratejik işbirliğini dile getirerek, İran'ın kendi deyimiyle emperyalist ve Siyonist güçlere karşı direnişini övmüştür. İran ise bunun karşılığında Husilere gelişmiş silahlar ve eğitim de dahil olmak üzere askeri, mali ve lojistik destek sağlamaktadır. Bu ortaklık, Husilerin Yemen hükümetine ve Suudi liderliğindeki koalisyonu karşı kampanyalarını sürdürmelerine olanak tanıdı ve Yemen'i daha geniş bölgesel güç mücadeleleri için bir savaş alanına dönüştürmüştür.¹⁴⁸

İran ile Husi liderliği arasındaki diyalog, özellikle Suudi Arabistan ve müttefiklerinden gelen dış müdahalelere direnme konusundaki karşılıklı kararlılığın altını çizer. İranlı liderler, daha geniş direniş ekseninin bir parçası olarak Husilere desteklerini açıkça ilan ettiler. Buna karşılık Husi liderleri, İran'ın ideolojik ve maddi destek sağlamadaki rolünü sık sık övmüş ve bunu mücadeleleri için gerekli görmüştür.

İran'ın Yemen'deki çabaları Şii Hilali bağlamında birçok stratejik hedefe hizmet etmektedir. Birincisi, İran, Husileri destekleyerek Suudi Arabistan'ın güney sınırında etkili bir şekilde bir vekil oluşturur ve birincil bölgesel rakibi üzerindeki baskıyı yoğunlaştırır. İkincisi, Yemen'deki çatışma Suudi kaynaklarını ve dikkatini başka yöne çevirerek İran'ı başka yerlerde dengeleme yeteneğini zayıflatmaktadır. Üçüncüsü, İran'ın Husilere verdiği destek, küresel enerji ve ticaret açısından kritik deniz geçiş noktaları olan Kızıldeniz ve Aden Körfezi'nde nüfuz sahibi olmasına olanak tanımaktadır.¹⁴⁹

Yemen'de Şii Hilalinin oluşumu, İran'ın genel bölgesel hedefleri korurken stratejilerini yerel bağlamlara uyarlama kapasitesinin altını çizmektedir. Yemen'e katılımı, bölgesel konumunu güçlendirmek için ortak şikayetlerden ve jeopolitik çıkarlardan yararlanarak mezhepsel sınırlar ötesinde ittifaklar kurma yeteneğini göstermektedir.

İran'ın Husilere verdiği destek, nüfuzunu artırma ve Arap Yarımadası'ndaki Suudi hakimiyetine meydan okuma yönündeki daha geniş stratejisinin bir parçası olarak değerlendirilmektedir. İran'da hakim olan on iki imamcı şiilikten farklı bir şiii İslam

¹⁴⁸ Peace, P. W., s. 2018.

¹⁴⁹ Zarqami, B., Shoshtari, S. M. J., Ansari Zadeh, s. 2014.

biçimine bağlı olan Husiler, Tahran'dan siyasi destek almıştır. İran, Husi hareketine diplomatik destek sağladı, onların kendi kaderini tayin hakkını vurguladı ve mücadelelerini baskıya ve dış müdahaleye karşı daha geniş bir direnişin parçası olarak göstermiştir.¹⁵⁰

İran, Husilerle ittifak kurarak Suudi Arabistan'ın güney sınırında bir yer edinmeyi ve böylece bölgesel rakibine karşı stratejik bir avantaj yaratmayı amaçlamaktadır. İttifak aynı zamanda İran'ın nüfuzunu, küresel ticaret ve petrol sevkiyatı için hayati önem taşıyan önemli deniz geçiş noktaları olan Kızıldeniz ve Aden Körfezi'ne kadar genişletmesine de olanak tanımaktadır.

İran'ın Husilere verdiği destek silah tedarikini, askeri eğitimi ve stratejik rehberliği içermektedir. Suudi liderliğindeki koalisyonun uyguladığı deniz ablukasına rağmen İran, Husilere silah ve füze teknolojisi kaçırmayı başarmıştır. Raporlar, Husilerin İran tarafından sağlanan balistik füzeleri ve insansız hava araçlarını petrol tesisleri ve havalimanları da dahil olmak üzere Suudi altyapısını hedef almak için kullandığını gösteriyor. Bu saldırılar, Husilerin kısmen İran'ın yardımıyla geliştirdiği önemli askeri yetenekleri göstermektedir.¹⁵¹

Muhtemelen IRGC'den gelen İranlı askeri danışmanların, Husi savaşçılarının eğitimi ve askeri stratejilerinin geliştirilmesine yardımcı oldukları bildirilmektedir. Bu destek, Husilerin Suudi liderliğindeki daha iyi donanımlı koalisyona karşı direnişlerini sürdürmelerine olanak tanıdı ve çatışmayı uzun süreli bir yıpratma savaşına dönüştürmüştür.

Yemen'in ekonomik manzarası devam eden çatışmalar nedeniyle harap olurken, İran Husilere çeşitli şekillerde ekonomik yardım sağlamıştır. Bu destek, Husi kontrolü altındaki bölgelerin karşılaştığı bazı insani krizlerin hafifletilmesine yardımcı olan mali yardımı ve temel malların sevkiyatını içermektedir. Bu ekonomik yardım yalnızca Husilerin savaş çabalarını desteklemekle kalmıyor, aynı zamanda vahim insani durumun

¹⁵⁰ Ghamdi, s. 6.

¹⁵¹ Ostovar, 2018.

ortasında temel ihtiyaçları karşılayarak yerel desteğin toplanmasına da yardımcı oluyormuştur.¹⁵²

İran, devrimci ideolojisini destekleyerek ve şii Zeydi topluluğuyla bağları güçlendirerek Yemen'de kültürel ve dini etki yaratmaya çalışmıştır. Kuzey Yemen'de baskın olan şii İslam'ın Zeydi kolu, İran'daki Oniki İmamcı şiilikten farklıdır, ancak İran'ın vurgulamaya çalıştığı teolojik ve siyasi benzerlikler vardır.

İran medyası ve kültürel destek programları, dış müdahaleye karşı dayanışmayı teşvik eden ve direniş anlatısını öne çıkaran içeriklerle Yemenli izleyicileri hedef almaktadır. Bu kültürel diplomasi, ideolojik bağları derinleştirmeyi ve İran'ın Yemen şii nüfusu arasındaki yumuşak gücünü artırmayı amaçlamaktadır.¹⁵³

Yemen'in İran için stratejik önemi, doğrudan coğrafi ve askeri değerinin ötesine uzanmaktadır. İran, Husileri destekleyerek bölgedeki Suudi etkisini bozmayı ve ona karşı koymayı amaçlamaktadır. Yemen'deki çatışma, İran'ın doğrudan çatışmaya girmeden Suudi Arabistan'a meydan okuyabileceği bir vekalet savaş alanı işlevi görür. Çatışmanın uzun süreli doğası aynı zamanda Suudi kaynaklarını tüketir ve bölgesel gündemini karmaşıktırmaktadır.¹⁵⁴

Ek olarak, Yemen'in bazı kısımları üzerindeki kontrol, İran'ın önemli deniz yollarını tehdit etmesine olanak tanımaktadır. Küresel taşımacılık için önemli bir geçiş noktası olan Bab el-Mendeb Boğazı, Kızıldeniz'in güney girişinde yer alır. İran, Yemen'deki nüfuzunu genişleterek, potansiyel olarak nakliye rotalarını bozabilir, küresel ticareti ve petrol tedarikini etkileyebilir, böylece uluslararası sahnedeki nüfuzunu artırabilmektedir.

İran'ın Yemen'e müdahalesi önemli zorluklar ve tartışmalarla karşı karşıya kalmıştır. Dünyanın en kötü krizlerinden biri olarak kabul edilen Yemen'deki insani kriz, uluslararası kınamalara yol açmıştır. Çatışma, büyük sivil kayıplarına, yaygın kıtlığa ve

¹⁵² Ostovar, 2018.

¹⁵³ Salihi, 2011.

¹⁵⁴ Paunic, 2016.

milyonlarca kişinin yerinden edilmesine yol açmıştır. İran'ın bu insani meselelere bulaşan Husilere verdiği destek eleştirilere maruz kaldı ve İran'ın diplomatik ilişkilerini karmaşık hale getirmiştir.¹⁵⁵

Üstelik İran'ın Yemen'deki rolü bölgesel mezhepsel gerilimleri yoğunlaştırmıştır. Ağırlıklı olarak sünni olan Suudi Arabistan, İran'ın Husilere verdiği desteği, şii nüfuzunu genişletmeye yönelik daha geniş bir mezhepsel gündemin parçası olarak görür ve bu da bölgedeki mezhepsel bölünmeleri şiddetlendirmektedir. Bu algı, İran ile Suudi Arabistan arasında süregelen vekalet savaşını körükleyerek Ortadoğu'yu daha da istikrarsızlaştırmaktadır.¹⁵⁶

Yemen, İran'ın Şii Hilal stratejisinin kritik bir bileşenini temsil eder ve Tahran'a Arap Yarımadası'nda stratejik bir dayanak noktası ve Suudi hakimiyetine meydan okumanın bir yolunu sunmaktadır. İran, Husilere verdiği askeri, siyasi, ekonomik ve kültürel destek sayesinde Yemen'de önemli bir varlığını sürdürmeyi başarmıştır ve çatışmayı daha geniş bir bölgesel mücadeleye dönüştürmüştür. Ancak Yemen iç savaşının karmaşıklığı ve insani maliyetleri, İran'ın emellerine ciddi zorluklar teşkil etmektedir.

2.1.5 Filistinli Gruplara Destek

İran'ın Filistin'le ilişkisi, İsrail'e olan katı muhalefetine ve Filistin direniş hareketlerine verdiği desteğe dayanmaktadır. İran, 1979'da İslam Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana Filistin davasını dış politikasının ve islami devrim ideolojisinin temel ilkesi olarak belirlemiştir. İran kendisini Filistin halkının haklarının savunucusu ve İsrail işgalinin ve saldırganlığının sadık bir muhalifi olarak görmektedir.¹⁵⁷

İran, başta Hamas ve islami cihat olmak üzere çeşitli Filistinli gruplara siyasi, mali ve askeri destek sağlar. Her iki grup da İsrail'e karşı silahlı mücadeleye karardır ve İsrail güçleriyle çok sayıda saldırı ve çatışmaya girişmiştir. İran'ın Filistin'deki gruplara,

¹⁵⁵ Paunic, 2016.

¹⁵⁶ Paunic, 2016.

¹⁵⁷ Akbarzadeh, S. 2019, s. 32-33.

özellikle de Hamas ve Filistin İslami Cihadına (PIJ) verdiği destek, bölgesel nüfuz stratejisinde çok önemli bir rol oynamaktadır. Hamas'ın sünni kimliğine rağmen İran, İsrail'e olan katı muhalefeti nedeniyle bu grupları desteklemektedir, bu da İran'ın ideolojik ve stratejik duruşuyla uyumlu bir duruş. İran, 1990'ların başından bu yana Hamas'a önemli askeri ve mali destek sağlayarak, onun sağlam bir roket cephaneliği ve taktik uzmanlığı geliştirmesine yardımcı olmuştur. Bu ittifak aracılığıyla İran, İsrail'e karşı, İran, Hizbullah, Suriye ve bazı Filistinli gruplardan oluşan bir koalisyon olan “Direniş Eksenini”ni güçlendirmeyi amaçlamaktadır.¹⁵⁸

Bu ilişki, Gazze gibi sünni çoğunluklu bölgelerde nüfuz kazanmak için Ortadoğu'daki şii toplulukların ötesine geçerek İran'ın daha geniş jeopolitik hedeflerine hizmet etmektedir. Hamas'ı desteklemek, İran'ın gücünü doğrudan İsrail sınırlarının yakınına yansıtmaya olanak tanır ve böylece caydırıcılık stratejisini güçlendirmektedir.¹⁵⁹ Filistinli gruplarla olan bu bağlantı, İran'ın mezhepsel ayrımlar karşısında “direniş” mesajını birleştirmesine yardımcı olmaktadır; İran kendisini Batı ve İsrail saldırganlığına karşı tüm müslümanların savunucusu olarak konumlandırır ve bu da sünni bölgelerdeki nüfuzunu artırmaktadır. Bu ittifak, İran'ın Şii Hilali stratejisinin esnekliğinin altını çizmekte; bu strateji, temelde şii olmasına rağmen, İran'ın bölgesel dayanağını ve nüfuzunu genişletmek için mezheplerarası ortaklıkları güçlendirmektedir.¹⁶⁰

İran, Hamas'ı destekleyerek yalnızca İsrail karşıtı duruşunu sağlamlaştırmakla kalmıyor, aynı zamanda tek başına mezhep bağlantısı yerine ortak siyasi hedeflere dayalı ittifaklar kurma becerisini göstererek Şii Hilal'ine önemli bir bileşeni katmıştır. Bu koalisyon inşası, İran'ın Ortadoğu'daki güçlü bir oyuncu olarak rolünü güçlendirir, şii nüfuzuna karşı temkinli davranan halklar arasında destek toplarken, İsrail güvenliğine birçok cepheden gelen baskıyı da sürdürmektedir.¹⁶¹ Gazze Şeridi'ni kontrol eden İslamcı hareket Hamas, İran'dan özellikle mali ve askeri yardım şeklinde önemli destek almıştır.

¹⁵⁸ Mason, R. 2021.

¹⁵⁹ Akbarzadeh, S. 2019, s. 37.

¹⁶⁰ Smyth, P. 2023, s. 29-30.

¹⁶¹ Smyth, P. 2023, s. 32.

İran'ın desteği, Hamas'ın İsrail ile devam eden çatışmasında kullandığı roket cephaneliği ve tünel ağları da dahil olmak üzere askeri yeteneklerini sürdürmesine olanak tanımaktadır.¹⁶² Ağırlıklı olarak Gazze'de faaliyet gösteren bir diğer Filistinli militan grup olan islami cihad da İran'ın desteğinden yararlanmaktadır. İran, islami cihad savaşçılarına fon, silah ve eğitim sağlayarak onların İsrail'e karşı saldırı gerçekleştirme kapasitelerini güçlendirmektedir.¹⁶³

İran'ın Filistin'le ilişkisi, özellikle de Hamas ve Filistin İslami Cihad (PIJ) gibi gruplara verdiği destek, İsrail'e ve Batı etkisine karşı direnişe yönelik daha geniş vizyonda stratejik bir rol oynamaktadır. Ağırlıklı olarak sünni olmasına rağmen her iki grup da İsrail işgaline karşı çıkma konusundaki ortak kararlılıkları nedeniyle İran'da güvenilir bir müttefik bulmuştur. İran'ın Filistin'e verdiği destek, kendisini bölgedeki İsrail karşıtı ve Batı karşıtı direnişin lideri olarak konumlandırmaya yönelik daha geniş stratejisinin önemli bir bileşenidir ve Şii Hilal'in nüfuzunu daha da güçlendirmektedir. İran'ın Filistin'e müdahalesinin amacı ideolojik ve jeopolitik hedefleriyle bağlantılıdır. İran, Filistin direniş hareketlerini destekleyerek, 1979 İslam Devrimi'nden bu yana söyleminin merkezi teması olan Kudüs'ün özgürleştirilmesi davasını savunmaya çalışmaktadır. Bu destek aynı zamanda İran'ın baskıya ve adaletsizliğe karşı durma söylemiyle de örtüşüyor ve şii çevrelerin ötesinde çeşitli müslüman toplulukların desteğini kazanyordu.¹⁶⁴

Hamas'tan İsmail Haniye ve PIJ'den Ziyat en-Nahala gibi önemli Filistinli liderler İran'ın desteğini sık sık kabul etmiş ve övmüştür. Örneğin Haniyeh, Hamas'ın İsrail'e karşı askeri harekâtında etkili olan gelişmiş silahlar ve mali kaynaklar sağladığı için İran'a şükranlarını açıkça ifade etmiştir. Benzer şekilde PIJ liderleri, İran'ın direniş vizyonu ile ideolojik olarak aynı çizgide olduklarını açıkça ifade ettiler. Buna karşılık İranlı liderler, Filistin davasına olan sarsılmaz desteklerini sürekli olarak vurguladılar ve bu gruplarla ittifaklarını güçlendirdiler. İran'ın Hamas ve PIJ'e verdiği maddi ve ideolojik destek silah, eğitim ve finansmanı içermektedir.¹⁶⁵ Füze teknolojisi ve uzmanlığın sağlanması, bu

¹⁶² Mason, R. 2021, s. 14.

¹⁶³ Alsulami, s. 12.

¹⁶⁴ Alavi, S. 2019.

¹⁶⁵ Alavi, S. A. 2023, s. 33.

grupların askeri yeteneklerini önemli ölçüde artırdı ve İsrail kuvvetlerine karşı operasyonları sürdürmelerine olanak sağlamıştır. İran'ın nüfuzu askeri desteğin ötesine uzanır; aynı zamanda uluslararası platformlarda siyasi destek de sunar ve Filistin'deki katılımını siyonizm ve emperyalizme karşı daha geniş bir mücadelenin parçası olarak çerçevelemektedir. İran'ın Filistinli gruplarla ilişkisi birçok stratejik amaca hizmet etmektedir. Birincisi, mezhep ayrımlarını aşan pan-İslamcı bir güç imajını güçlendirir. İkincisi, ABD'nin kilit müttefiki İsrail'e karşı birçok cepheden kalıcı bir tehdit oluşmasını sağlar ve böylece ABD'nin bölgedeki nüfuzunu zayıflatmaktadır. Üçüncüsü, İran, Filistinli grupları destekleyerek bölge içi siyasette nüfuz kazanır ve kendisini çoğu zaman Suudi Arabistan gibi rakip sünni güçlerin pahasına müslüman çıkarlarının gerçek savunucusu olarak göstermektedir.¹⁶⁶

Sünni örgütler olmalarına rağmen Hamas ve PIJ, İran'ın Şii Hilali stratejisinde önemli bir yer tutar. Onların uyumu, İran'ın mezhepsel sınırların ötesinde pragmatik ittifaklar kurma yeteneğini göstermektedir ve teolojik farklılıklar yerine ortak jeopolitik hedefleri vurgulamaktadır. Bu işbirliği, İran'ın bölge genelinde nüfuzunu pekiştirme ve direniş ekseninde önemli bir oyuncu olarak rolünü sürdürme çabalarının temel taşı haline gelmiştir.

İran'ın Filistinli gruplara verdiği destek birçok stratejik amaca hizmet etmektedir. İran, Hamas'ı ve İslami Cihad'ı destekleyerek İsrail'in güvenlik ve caydırıcılık yeteneklerine meydan okumaya çalışır ve İsrail hükümeti üzerindeki İsrail-Filistin çatışmasında taviz vermesi yönündeki baskıyı artırmaktadır. Bu destek aynı zamanda İsrail karşıtı duyguların yaygın olduğu Arap ve müslüman dünyasında İran'ın konumunu da güçlendirmektedir.

İran'ın Filistin'e müdahil olması aynı zamanda İsrail'i müttefik kuvvetlerle kuşatmaya, potansiyel İsrail saldırganlığına karşı bir tampon oluşturmaya ve İran'ın bölgesel nüfuzunu genişletmeye yönelik daha geniş stratejisinin de bir parçası. İran,

¹⁶⁶ Alavi, S. 2019.

Filistinli direniş gruplarını destekleyerek Doğu Akdeniz'de güç ve etki yaratmayı, İsrail'in egemenliğine meydan okumayı ve güvenliğini zayıflatmayı amaçlamıştır.¹⁶⁷

İran, çeşitli kültürel ve medya kanalları aracılığıyla Filistin toplulukları arasında devrimci ideolojisini ve İsrail karşıtı anlatısını tanıtmaktadır. Press TV ve Al-Alam gibi İran devlet medyası, Filistin direniş çabalarını öne çıkaran ve İran'ı Filistin davasının kararlı bir destekçisi olarak gösteren içerikler üretmektedir.

İran ayrıca, özellikle Gazze ve Batı Şeria'daki Filistinli topluluklarla kültürel ve dini bağlar geliştirmektedir. İran tarafından finanse edilen dini kurumlar ve kültür merkezleri, şii islami öğretileri ve İran'ın devrimci ideallerini teşvik ederek, İsrail'e karşı dayanışma ve ortak mücadele duygusunu teşvik etmektedir.

İran, İsrail'in askeri operasyonlarından ve ekonomik ablukasından etkilenen Filistinlilere askeri ve siyasi desteğin yanı sıra insani yardım da sağlar. İran, Gazze'ye ve diğer Filistin bölgelerine gıda, tıbbi malzeme ve yeniden inşa yardımı da dahil olmak üzere insani yardım göndererek çatışmalardan etkilenen sivilin acılarının hafifletilmesine yardımcı olmaktadır.

Filistin, İran'ın daha geniş bölgesel stratejisinin bir parçası olarak önemli bir stratejik öneme sahiptir. İran, Filistinli direniş gruplarını destekleyerek İsrail üzerindeki baskıyı sürdürmeyi ve İsrail'in bölgedeki hakimiyetine meydan okumayı amaçlar. Filistin toprakları, İran'ın İsrail'le çatışmasında bir cephe hattı görevi görür ve Tahran'ın Doğu Akdeniz'de güç ve nüfuz sergilemesine olanak tanımaktadır.¹⁶⁸

İran'ın Filistin meselelerine karışması, özellikle İsrail ve müttefikleri arasında tartışmalara ve muhalefete yol açmıştır. İsrail, İran'ın Filistinli militan gruplara verdiği desteği kendi güvenliğine doğrudan bir tehdit olarak görür ve İran'ın Gazze'ye silah sevkiyatını engellemek için askeri eylemde bulunmuştur. İsrail'in Hamas ve İslami Cihad ile devam eden çatışması, İsrail ile İran arasındaki gerilimi artırır, gerilimin tırmanması ve çatışma riskini artırmaktadır ki 7 Ekim 2023 tarihinden bu tarafa Gazze'de binlerce

¹⁶⁷ ELİK, 2015.

¹⁶⁸ Vasilenko, 2022.

sivil halka, kadınlara ve çocuklar yönelik İsrail'in insanlık dışı katliamları genişleyerek Lübnan'a sıçramış durumdadır.

Filistin, İran'ın Şii Hilali stratejisinin kritik bir bileşenini temsil eder; İran'ın İsrail'le çatışmasında ön cephe görevi görür ve Filistin davasına bağlılığının bir simgesi. İran, Hamas'ı, İslami Cihad'ı ve diğer Filistinli grupları destekleyerek İsrail'in Doğu Akdeniz'deki hakimiyetine ve proje gücüne meydan okumayı amaçlamaktadır.

2.2 Şii Hilal Projesi'nin Önemi Bölgesel Hegemonya, Amerikan Stratejisine Düşmanlık, İsrail'in Kuşatılması

İran'ın desteklediği stratejik bir girişim olan Şii Hilal Projesi, Ortadoğu'da bölgesel dinamikleri yeniden şekillendiren ve yerleşik güç yapılarına meydan okuyan belirleyici bir jeopolitik olgu olarak ortaya çıkmıştır. Projenin özünde, İran'dan Irak, Suriye ve Lübnan'a ve Akdeniz kıyılarına kadar kilit bölgelerde uzanan bitişik bir şii nüfuz yayının yaratılması öngörülmüyor. Ancak önemi, bölgesel hegemonyayı, Amerikan stratejisine muhalefeti ve İsrail'in kuşatılmasını kapsayan daha geniş stratejik hedefleri kapsayan, salt bölgesel genişlemenin ötesine geçmektedir.¹⁶⁹

Şii Hilal Projesi, ortadoğu'daki Amerikan hegemonyasına doğrudan bir meydan okuma olarak durur ve İran'ın ABD'nin bölgedeki dış politika hedeflerine ve müdahalelerine karşı uzun süredir devam eden düşmanlığını yansıtır. İran, ABD'yi kendi devrimci rejimini baltalamayı, bölgesel emellerini dizginlemeyi ve Ortadoğu'da hegemonik konumunu sürdürmeyi amaçlayan birincil düşman olarak görür. Buna karşılık İran, Amerikan karşıtı gruplara, vekil gruplara ve direniş hareketlerine destek vererek Amerikan etkisine karşı koyma stratejisini benimsemiştir.

2.2.1 Bölgesel Hegemonya

İran'ın Şii Hilal Projesi aracılığıyla bölgesel hegemonya arayışı, Ortadoğu'daki çeşitli bölgelerde nüfuzunu sağlamlaştırmaya yönelik ortak bir çabayı içermektedir. Bu

¹⁶⁹ Haji-Yousefi, 2009.

konsolidasyon, diplomatik, ekonomik ve askeri stratejileri kapsayan çok yönlü bir yaklaşımla sağlanmaktadır.

- **Diplomatik Etkileşim:** İran, şii çoğunluklu devletler ve müttefik gruplarla stratejik ittifaklar geliştirmek, karşılıklı işbirliğini ve desteği teşvik etmek için diplomatik kanallardan yararlanır. İran, ikili ve çok taraflı girişimler yoluyla kendisini bölgesel meselelerde güvenilir bir ortak ve arabulucu olarak kabul ettirmeyi ve böylece diplomatik nüfuzunu ve nüfuzunu artırmayı hedeflemektedir.

- **Ekonomik Ortaklıklar:** İran, etki alanını genişletmek, ekonomik entegrasyonu ve komşu devletlerle işbirliğini teşvik etmek için ekonomik teşviklerden ve ortaklıklardan yararlanmaktadır. İran, altyapı projelerine, ticaret anlaşmalarına ve ortak girişimlere yatırım yaparak ekonomik bağlarını ve gücünü artırır, böylece bölgesel bir ekonomik güç merkezi olarak konumunu güçlendirmektedir.

- **Askeri Müdahaleler:** İran, nüfuzunu genişletmek ve potansiyel düşmanlarını caydırmak için askeri müdahalelerden ve müttefik gruplara verilen destekten yararlanır. İran, askeri danışmanların konuşlandırılması, eğitim programları ve silah transferleri yoluyla müttefiklerinin ve vekillerinin yeteneklerini güçlendirir, onların dış tehditlere direnme ve tartışmalı bölgeler üzerinde kontrol sağlama kapasitelerini artırmaktadır.¹⁷⁰

Güç dinamiklerinin yeniden tanımlanması açısından Şii Hilal Projesi, geleneksel güç merkezlerine meydan okuyarak ve ittifakları ve ittifakları yeniden şekillendirerek Ortadoğu'daki güç dinamiklerini temelden yeniden tanımlanmaktadır. Bu yeniden tanımlama, İran'ın bölgede siyasi sonuçları ve güvenlik düzenlemelerini şekillendirebilecek üstün güç olarak ortaya çıkma arzusunu yansıtmaktadır.

- **İttifaklarda Değişim:** Şii Hilal Projesi, devletler ve hizipler ortak çıkarlar ve hedefler doğrultusunda İran'ın yörüngesine yönelirken, bölgesel ittifaklarda yeniden düzenlemeleri ve değişimleri teşvik etmektedir. İran'ın nüfuzu arttıkça geleneksel ittifaklar gerginleşir ve bu durum, yerleşik normlara ve ittifaklara meydan okuyan yeni jeopolitik yapılanmaların ve güç bloklarının ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

¹⁷⁰ Haji-Yousefi, 2009.

- **Güç Dengesi:** Şii Hilal Projesi, İran'ın askeri yeteneklerini artırarak ve rakip güçlerin etkisini azaltarak Ortadoğu'daki güç dengesini değiştirmektedir. İran'ın şii milislere, vekil gruplara ve müttefik gruplara verdiği destek, güç dengesini kendi lehine çevirerek ve rakiplerinin göreceli gücünü azaltarak, birden fazla alanda güç ve etki yaratmasına olanak tanımaktadır.¹⁷¹

- **Bölgesel Rekabet:** Şii Hilal Projesi, devletler ve hiziplerin çekişmeli bölgelerde hakimiyet ve nüfuz için rekabet etmesi nedeniyle bölgesel aktörler arasındaki nüfuz ve kontrol rekabetini yoğunlaştırmaktadır. Rakip gruplar kendi çıkarlarını savunmaya ve düşmanlarını baltalamaya çalışırken, bu rekabet istikrarsızlığı ve çatışmayı körükleyor, şiddet ve güvensizlik döngüsünü sürdürmektedir.¹⁷²

İran'ın Şii Hilali projesi aracılığıyla bölgesel hegemonya arayışı, Ortadoğu'da siyasi sonuçları şekillendirme ve olumlu rejimler ve hükümetler kurma çabalarıyla karmaşık bir şekilde bağlantılıdır. Siyasi sonuçların bu şekilde şekillenmesi, İran'ın etkisini pekiştirme ve devrimci gündemini ilerletme arzusunu yansıtmaktadır.¹⁷³

Bölgesel Entegrasyon: İran, müttefik devletler ve gruplar arasında bölgesel entegrasyonu ve işbirliğini teşvik ederek, ortak hedefler doğrultusunda dayanışma ve birliği teşvik etmektedir. İran, işbirliği ve koordinasyonu teşvik ederek müttefiklerini güçlendirmeyi ve siyasi sonuçları şekillendirme ve dış müdahalelere direnme konusundaki kolektif yeteneklerini geliştirmeyi amaçlamaktadır.

2.2.2 Amerikan Stratejisine Düşmanlık

İran'ın Ortadoğu'daki Amerikan stratejisine yönelik düşmanlığı, daha geniş jeopolitik hedeflerinden ve bölgedeki ABD hegemonyasına yönelik ideolojik düşmanlığından kaynaklanmaktadır. Devrimci bir İslam devleti olarak İran, ABD'yi kendi rejimini ve bölgedeki etkisini zayıflatmaya çalışan birincil düşman olarak görür. İran, ABD hegemonyasına karşı koymak için Amerikan etkisini azaltmayı ve kendi

¹⁷¹ Lob, 2022.

¹⁷² Haji-Yousefi, 2009.

¹⁷³ Hinnebusch, 1986, s. 8.

çıkarlarını geliştirmeyi amaçlayan bir dizi diplomatik, ekonomik ve askeri strateji kullanmaktadır.

- **Diplomatik Muhalefet:** İran, ABD'nin Ortadoğu'daki diplomatik girişimlerine ve ittifaklarına aktif olarak karşı çıkar ve bölgesel politika ve güvenlik düzenlemelerini şekillendirmeye yönelik Amerika liderliğindeki çabalara meydan okur. İran, alternatif diplomatik ittifaklar ve ortaklıklar geliştirerek Amerikan hegemonyasını baltalamayı ve bölgede kendi liderliğini savunmayı amaçlamaktadır.

- **Ekonomik Dayanıklılık:** İran, ekonomik ortaklıklarını çeşitlendirerek ve batı pazarlarına ve yatırımlarına bağımlılığını azaltarak ABD ve müttefiklerine olan ekonomik bağımlılığını azaltmayı amaçlar. İran, Çin ve Rusya gibi ülkelerle yaptığı ticaret anlaşmaları, enerji ortaklıkları ve ekonomik ittifaklar yoluyla ekonomik dayanıklılığını güçlendirmeyi ve Amerikan yaptırımları ve baskısına karşı kırılganlıklarını azaltmayı amaçlamaktadır.¹⁷⁴

- **Askeri Caydırıcılık:** İran, bölgeye yönelik potansiyel Amerikan saldırganlığını ve müdahalesini caydırmayı amaçlayan sağlam bir askeri duruş sürdürmektedir. İran, balistik füze yeteneklerinin, asimetrik savaş taktiklerinin ve bölgesel aktörlerle stratejik ittifakların geliştirilmesi yoluyla, Amerikan askeri harekâtının maliyet ve risklerini artırmayı ve böylece ABD'yi İran'a karşı çatışmacı politikalar izlemekten caydırmayı amaçlamaktadır.¹⁷⁵

Amerikan Müdahalelerine Karşı Direnç, Ortadoğu'daki Amerikan askeri müdahalelerini kendi güvenliğine ve çıkarlarına doğrudan bir tehdit olarak görüyor ve bu da onu bölgedeki Amerikan askeri eylemlerine aktif olarak direnmeye ve karşı çıkmaya teşvik ediyor. Direniş stratejisinin bir parçası olarak İran, Amerikan askeri operasyonlarını baltalamayı ve Amerika destekli rejimleri istikrarsızlaştırmayı amaçlayan Amerikan karşıtı grupları, isyancı grupları ve vekil milisleri desteklemektedir.¹⁷⁶

¹⁷⁴ Richards, 2015.

¹⁷⁵ Richards, 2015.

¹⁷⁶ Vasilenko, 2022.

- **İsyancı Gruplara Destek:** İran, bölgedeki Amerikan askeri varlığına ve etkisine karşı çıkan isyancı gruplara ve milislere siyasi, mali ve askeri destek sağlar. İran, Afganistan'daki Taliban ve Irak'taki şii milisler gibi isyancı hareketleri destekleyerek Amerikan güçlerini çıkmaza sokmayı ve onların kontrol ve istikrar sağlama çabalarını baltalamayı amaçlamaktadır.

- **Asimetrik Savaş Taktikleri:** İran, Amerikan askeri üstünlüğüne ve kuvvet projeksiyon yeteneklerine karşı asimetrik savaş taktikleri ve alışılmadık askeri stratejiler kullanır. İran, vekalet savaşı, siber operasyonlar ve düzensiz savaş taktikleri kullanarak oyun alanını eşitlemeye ve bölgedeki Amerikan askeri müdahalesinin maliyetini artırmaya çalışmaktadır.¹⁷⁷

- **Bölgesel İstikrarsızlık:** İran'ın Amerikan müdahalelerine karşı direnişi, bölgesel istikrarsızlığa ve çatışmaya katkıda bulunur; zira rakip gruplar ve aktörler, çekişmeli bölgelerde güç ve nüfuz için rekabet eder. İran, isyanları körükleyerek, silahlı direniş hareketlerini destekleyerek ve mevcut fay hatlarından yararlanarak, bölgedeki gerilimleri artırıyor ve şiddet ve istikrarsızlık döngülerini sürdürmektedir.

ABD Destekli Rejimlere Meydan Okumak Açısından, Ortadoğu'daki Amerikan destekli rejimlere ve hükümetlere aktif olarak meydan okur, onların meşruiyetini ve istikrarını baltalamak ve kendi çıkarlarını ilerletmek ister. İran, muhalif gruplara, yıkıcı faaliyetlere ve vekil milislere verdiği destek yoluyla Amerikan müttefiklerini zayıflatmayı ve kendi müttefikleri ve ortakları lehine rejim değişikliği veya siyasi yeniden düzenleme fırsatları yaratmayı amaçlamaktadır.

- **Muhalif Gruplara Destek:** İran, Ortadoğu'da Amerika destekli rejimleri devirmek veya zayıflatmak isteyen muhalif gruplara ve hareketlere siyasi, mali ve askeri destek sağlar. İran, Lübnan'daki Hizbullah, Yemen'deki Husiler ve Irak'taki şii milisler gibi muhalif grupları destekleyerek Amerikan müttefiklerini zayıflatmayı ve rejim değişikliği veya siyasi yeniden düzenleme için fırsatlar yaratmayı amaçlamaktadır.¹⁷⁸

¹⁷⁷ Tabarani, 2008, s. 40.

¹⁷⁸ Tabarani, 2008.

- **Yıkıcı Faaliyetler:** İran, Amerikan destekli rejimleri istikrarsızlaştırmayı ve toplumlarında uyumsuzluk ve istikrarsızlık yaratmayı amaçlayan yıkıcı faaliyetlere ve gizli operasyonlara girişmektedir. İran, casusluk, sabotaj ve propaganda yoluyla düşmanlarının meşruiyetini ve istikrarını baltalamayı, Amerikan destekli rejimler için zayıf noktalar ve zorluklar yaratmayı amaçlamaktadır.

- **Vekil Milisler:** İran, Amerikan destekli rejimlere karşı çıkan ve onların tartışmalı bölgeler üzerindeki otoritesine ve kontrolüne meydan okumak isteyen vekil milisleri ve silahlı grupları desteklemektedir. İran, Hizbullah gibi vekil milislere silah, eğitim ve finansman sağlayarak Amerikan müttefiklerinin ve ortaklarının güvenlik ve istikrarını baltalamaktadır, hükümetleri için güvenlik sorunları ve operasyonel riskler yaratmaktadır.¹⁷⁹

2.2.3 İsrail'in Kuşatılması

İran'ın Amerikan stratejisine yönelik düşmanlığı, Amerika'nın önemli bir müttefiki ve bölgesel düşmanı olan İsrail'i kuşatmaya yönelik stratejik hedefiyle yakından bağlantılıdır. İran, İsrail karşıtı gruplarla ittifaklar geliştirerek, silahlı direniş hareketlerini destekleyerek ve İsrail'in güvenliğine ve meşruiyetine meydan okuyarak, Yahudi devletini zayıflatmayı ve izole etmeyi, bölgesel gerilimleri artırmayı ve Arap-İsrail çatışmasını sürdürmeyi amaçlamaktadır.

İran'ın İsrail karşıtı gruplara ve silahlı direniş hareketlerine verdiği destek, bölgesel gerginliklere ve çatışmalara katkıda bulunmaktadır, Arap-İsrail çatışmasını şiddetlendirmekte ve şiddet ve istikrarsızlık döngülerini sürdürmektedir. İran, silahlı direnişi körükleyerek ve İsrail karşıtı duyguları teşvik ederek çatışmanın risklerini ve risklerini artırır, bölgesel istikrar ve güvenlik açısından zorluklar yaratmaktadır.¹⁸⁰

İran'ın İsrail'e yönelik düşmanlığı, onun devrimci ideolojisinin ve dış politika gündeminin merkezi bir ilkesidir ve silahlı direniş hareketlerine verdiği desteği ve İsrail'in güvenliğine ve meşruiyetine karşı muhalefetini yönlendirmektedir. İran, Arap-İsrail

¹⁷⁹ Richards, 2015.

¹⁸⁰ Richards, 2015.

çatışmasını sürdürerek ve İsrail'in bölgesel hakimiyetine meydan okuyarak Amerikan nüfuzunu zayıflatmayı ve Ortadoğu'daki kendi çıkarlarını ilerletmeyi amaçlamaktadır.¹⁸¹

2.3 Şii Hilali Projesinin Ortadoğu Ülkelerinin Güvenlik Sistemine Etkisi: Güvenlik Ve Siyasi İstikrar

İran'ın öncülük ettiği stratejik bir girişim olan Şii Hilal Projesi, Ortadoğu ülkelerinin güvenlik ortamında ve siyasi istikrarında sismik bir değişimi tetiklemiştir. İran, Şii gruplara ve vekil milislere destek de dahil olmak üzere çeşitli yollarla bölgedeki nüfuzunu genişletmeye çalışırken, bunun yansımaları derin oldu ve güvenlik dinamiklerini ve siyasi ittifakları sıklıkla gerilimleri artıracak ve istikrarsızlığı besleyecek şekilde yeniden şekillendirmiştir.

2.3.1 Güvenlik Etkileri

Şii Hilal Projesi, şii nüfuzunun genişlediği ülkelerde vekalet savaşını ve militanlığı körükleyerek şiddetin ve güvensizliğin artmasına neden olmuştur. Lübnan'daki Hizbullah ile Irak ve Suriye'deki çeşitli şii milisler gibi İran tarafından desteklenen ve silahlandırılan vekil milisler, devlet otoritesine meydan okuyabilen ve istikrar çabalarını baltalayabilen zorlu askeri güçler olarak ortaya çıkmıştır.¹⁸²

İran'ın şii gruplara ve vekillere verdiği destek, bölge genelinde devletlerarası çatışmaları ve gerginlikleri artırmıştır. Özellikle Yemen ve Suriye'deki vekalet çatışmaları, bölgesel güçlerin nüfuzlarını ortaya koymaları ve stratejik hedeflerini takip etmeleri için arenalar haline geldi; bu da uzun süreli çatışmalara ve jeopolitik rekabetlerin tırmanmasına yol açmıştır. Bu devletlerarası gerginlikler bölgeyi daha da istikrarsızlaştırdı ve barış ve güvenlik umutlarını baltalamıştır.¹⁸³

Şii Hilal Projesi aynı zamanda terörizm ve aşırıcılığın yayılmasına da katkıda bulunarak mezhepsel gerilimleri artırdı ve sünni aşırılık yanlısı grupların şiddetli tepkisini

¹⁸¹ Salih, 2011.

¹⁸² Ehteshami, 2013.

¹⁸³ Çetinsaya, 2008.

tetiklemiştir. İran'ın genişleyen nüfuzunu bir tehdit olarak algılayan sünni aşırılık yanlısı gruplar, şii topluluklara ve İran nüfuzunun simgelerine yönelik saldırılarını yoğunlaştırarak, güvenlik ve istikrarı baltalayan tehlikeli bir mezhepsel şiddet ve radikalleşme döngüsüne yol açmıştır.¹⁸⁴

2.3.2 Siyasi İstikrarın Etkileri

İran'ın şii gruplara verdiği destek, Ortadoğu ülkeleri içindeki etnik ve mezhepsel bölünmeleri derinleştirdi, mevcut fay hatlarını şiddetlendirdi ve sosyal uyumu zayıflatmıştır. Proje, Irak ve Lübnan gibi önemli oranda şii nüfusa sahip ülkelerde mezhepsel gerilimleri artırdı ve kimlik temelli çatışmaları körükleyerek siyasi istikrar ve ulusal birlik açısından ciddi zorluklar yarattı.¹⁸⁵

Şii Hilal Projesi, etkilenen ülkelerde devlet otoritesinin parçalanmasına, merkezi hükümetlerin zayıflamasına ve düzeni sağlama ve etkili bir şekilde yönetme yeteneklerinin aşınmasına katkıda bulunmuştur. Çoğunlukla devlet kurumlarının kontrolü dışında faaliyet gösteren vekil milisler, merkezi otoritelerin meşruiyetine meydan okur ve ulusal uzlaşma ve devlet inşası çabalarını engelleyen bir şiddet ve istikrarsızlık döngüsünü sürdürmektedir.¹⁸⁶

İran'ın Şii Hilal Projesi'ni takip etmesi, bölgesel güç dinamiklerini yeniden şekillendirerek nüfuzun yeniden dağıtılmasına ve ittifakların yeniden düzenlenmesine yol açmıştır. İran'ın artan nüfuzu, Suudi Arabistan ve İsrail gibi geleneksel güç merkezlerinin hakimiyetine meydan okuyarak, bölgesel aktörler arasında rekabetin ve rekabetin artmasına neden olmuştur. Devletler konum için yarışırken ve güvenliklerine ve çıkarlarına yönelik algılanan tehditlere karşı koymaya çalışırken, bu yoğunlaşan rekabet bölgeyi daha da istikrarsızlaştırmaktadır.¹⁸⁷

¹⁸⁴ Ehteshami, 2013.

¹⁸⁵ Bröning, 2008, s. 19.

¹⁸⁶ Bröning, 2008.

¹⁸⁷ Legrenzi , Calculli, 2013.

Sonuç olarak Şii Hilal Projesi, etkilenen ülkelerin güvenlik sistemi ve siyasi istikrarı üzerinde geniş kapsamlı sonuçlar doğuran, Ortadoğu'da bir istikrarsızlık ve güvensizlik dalgasına yol açmıştır. İran'ın şii nüfuzunu genişletme çabaları bölgesel konumunu güçlendirirken ve geleneksel güç yapılarına meydan okurken, aynı zamanda güvenlik tehditlerini de artırdı, çatışmaları alevlendirdi ve siyasi istikrarı baltalamıştır. Bu zorlukların üstesinden gelmek, istikrarsızlığın temel nedenlerini ele alan, kapsayıcı yönetimi teşvik eden ve bölgesel paydaşlar arasında diyalog ve işbirliğini teşvik eden kapsamlı bir yaklaşım gerektirecektir. Bölge, Şii Hilal Projesi'nin istikrarsızlaştırıcı etkilerini aşmayı ve barış, istikrar ve refah dolu bir geleceğe doğru ilerlemeyi ancak çatışma çözümü ve barış inşası yönündeki sürekli çabalarla mümkündür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: Şİİ HİLALİ PROJESİ PLANI İÇERİSİNDE İRAK'IN DURUMU VE ÖNEMİ

3. İran Ve Şii Hilali, Irak'ın Stratejik Önemi

Araştırmanın üçüncü bölümünde Irak'ın Şii Hilali Proje Planı kapsamında oynadığı kritik role odaklanılacaktır. Bu bölümde Şii Hilali'nin İran için stratejik önemi ele alınacaktır. Önemli şii nüfusu ve coğrafi konumuyla Irak, İran'ın Ortadoğu'daki hırslarının merkezinde yer almaktadır. Ülke, İran'dan Irak, Suriye ve Lübnan'a kadar uzanan ve potansiyel olarak Akdeniz'e ulaşan Şii Hilalinde önemli bir bağlantı görevi görmektedir. Irak'ın istikrarı ve İran'ın çıkarlarıyla uyumu, İran'ın daha geniş bölgesel stratejisi açısından hayati öneme sahiptir.¹⁸⁸

Tarihsel olarak Irak, bölgesel güçler arasında nüfuz için bir savaş alanı olmuştur ve İran'a yakınlığı, onu Tahran'ın nüfuzunu genişletme çabalarının doğal bir odak noktası haline getirmektedir. İki ülke arasındaki ilişki, İran'ın bölgesel hegemonya arayışında Irak'ı kilit bir müttefik olarak konumlandırmaya çalıştığı karmaşık dini, kültürel ve siyasi bağların karışımıyla şekillenmiştir. İran, Irak'ta güçlü bir yer edinerek, başta Suudi Arabistan ve ABD olmak üzere rakip güçleri dengeleyebilecek bitişik bir nüfuz alanı yaratmayı amaçlamaktadır.¹⁸⁹

Irak'ın Şii Hilali Proje Planı'ndaki önemi, dış tehditlere karşı tampon görevi görme ve bölgeye güç yayma platformu olma potansiyelinden kaynaklanmaktadır. Ülkenin başta petrol olmak üzere zengin doğal kaynakları, stratejik değerine ekonomik bir boyut katmaktadı. Bu bölümde İran'ın 2003 öncesi ve sonrasında Irak'a yönelik stratejilerinin nasıl geliştiği ve hedeflerine ulaşmak için kullandığı çeşitli araç ve mekanizmalar detaylandırılarak incelenecektir.¹⁹⁰

Stratejik olarak Irak, İran'ın, İran'dan Irak, Suriye ve Lübnan'a uzanan ve potansiyel olarak Akdeniz'e ulaşan bitişik bir şii nüfuz eksenini yaratma çabalarında temel

¹⁸⁸ Crane, 2003, s. 27.

¹⁸⁹ Haji-Yousefi, 2009, s. 66.

¹⁹⁰ Crane, 2003.

taş görevi görmektedir. Bu koridor, İran için sadece bölgesel hegemonyanın güvence altına alınması açısından değil, aynı zamanda Suudi Arabistan gibi rakip sünni güçlerin etkisinin dengelenmesi ve batının, özellikle de Amerika'nın Ortadoğu'daki varlığının hafifletilmesi açısından da hayati önem taşımaktadır.

3.1 İran'ın 2003 Öncesinde Irak'a Yönelik Stratejisi: Şiileri Siyasi / Askeri Örgütlemek

2003 öncesinde İran'ın Irak'a yönelik stratejisi, özellikle İran-Irak Savaşı (1980-1988) sırasında iki ülke arasındaki tarihi, dini ve jeopolitik gerilimlerden derinden etkilenmişmiştir. İran'ın yaklaşımı Irak'taki şii nüfusun hem siyasi hem de askeri açıdan örgütlenmesi ve güçlendirilmesine odaklanmıştır. Bu strateji, Baas rejiminin Irak'taki şiilere yönelik baskısı, İran'ın devrimci ideolojisini ihraç etme arzusu ve önemli bir bölgesel tehdit olarak görülen Saddam Hüseyin rejimine karşı koyma ihtiyacı da dahil olmak üzere birçok temel faktör tarafından şekillendirilmiştir.¹⁹¹

Dini ve İdeolojik Bağlam: 1979 İran Devrimi, Ortadoğu'daki şii topluluklar üzerinde, özellikle de şiilerin çoğunluğu oluşturduğu ancak Saddam Hüseyin'in sünni ağırlıklı Baas rejimi altında marjinalleştirildiği Irak'ta derin bir etki yaratmıştır. Ayetullah Humeyni önderliğindeki devrim, İran'da şiileri ortak bir dini ve siyasi çerçeve altında birleştirmeyi ve harekete geçirmeyi amaçlayan Velayet-i Fakih (İslam Hukukçusunun Velayeti) kavramına dayanan teokratik bir hükümet kurmuştur. İran, Irak'ın şii nüfusunu, bu devrimci ideolojiyi yayma ve Saddam Hüseyin'in laik, otoriter yönetimine meydan okuma çabalarında doğal bir müttefik olarak görmektedir.¹⁹²

Irak Şiilerinin Siyasi Teşkilatı: İran'ın stratejisi, Saddam Hüseyin rejimine meydan okumak için Irak'ın şii nüfusu arasında siyasi hareketleri teşvik etmeyi içeriyordu. Bu hareketlerin en öne çıkanı, 1982 yılında Tahran'da kurulan Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi (SCIRI) idi. SCIRI, İran İslam Devrim Muhafızları Birliği'nin

¹⁹¹ Mousavian , Chitsazian, 2020, s. 43.

¹⁹² Farzaneh, 2007, s. 24.

(IRGC) doğrudan desteğiyle oluşturumuş ve Saddam Hüseyin'e karşı çıkan çeşitli Iraklı şii gruplar için bir şemsiye örgüt olarak hizmet etmiştir.¹⁹³

SCIRI'nin liderliği esas olarak Baas rejiminin baskısından kaçan sürgündeki Iraklı din adamlarından ve entelektüellerden oluşuyordu. Örgüt, Saddam Hüseyin'i devirmeyi ve Irak'ta İran teokrasisini örnek alan İslami bir hükümet kurmayı hedefliyordu. SCIRI'nin siyasi ideolojisi Humeyni'nin öğretilerinden büyük ölçüde etkilenmişti ve Devrim Muhafızları ve İran din adamları da dâhil olmak üzere İranlı yetkililerle yakın bağlarını sürdürmüştür.¹⁹⁴

İran, SCIRI'ye ek olarak, Baas rejimine karşı uzun bir muhalefet geçmişine sahip olan Dava Partisi gibi diğer Iraklı şii siyasi grup ve figürleri de desteklemiştir. 1950'lerin sonlarında kurulan Dava Partisi, Irak'ta bir İslam devleti kurmayı amaçlayan şii İslamcı bir örgütmüştür. Dava Partisi'nin kökeni Irak'ta olmasına rağmen 1979 devriminden sonra İran'dan önemli bir destek almıştır. Liderlerinin çoğu, İran'ın desteğiyle muhalefet faaliyetlerini sürdürdükleri İran'a sürgüne zorlanmıştır.

Askeri Teşkilat ve Devrim Muhafızlarının Rolü: İran'ın Irak'a yönelik stratejisi, Saddam Hüseyin'in ordusuna karşı bir güç olarak hareket edecek şii milislerin askeri örgütlenmesini de içeriyordu. Devrim Muhafızları, Baas rejimine karşı bir gerilla gücü olarak hizmet etmesi amaçlanan bu milislerin eğitiminde, silahlandırılmasında ve finanse edilmesinde merkezi bir rol oynamıştır. Bu milislerin en dikkate değer olanı SCIRI'nin silahlı kanadı Bedir Tugayı olmuştur.¹⁹⁵ Bedir Tugayı, 1980'lerin başında, esas olarak sürgündeki Iraklı şiiilerden ve Irak ordusundan kaçanlardan oluşan paramiliter bir güç olarak kurulmuştur. Tugaya silah, lojistik destek ve istihbarat sağlayan Devrim Muhafızları tarafından eğitilmiş ve donatılmıştır. Bedir Tugayı, özellikle İran-Irak Savaşı sırasında Saddam Hüseyin'in güçlerine karşı çeşitli askeri operasyonlar gerçekleştirmiştir. Her ne kadar bu operasyonlar büyük ölçüde sınır bölgeleriyle sınırlı olsa ve Saddam'ın

¹⁹³ Mousavian, Chitsazian, 2020, s. 47.

¹⁹⁴ Farzaneh, 2007.

¹⁹⁵ Timreck, 2018.

iktidarını önemli ölçüde tehdit etmese de, İran'ın Baas rejimi üzerindeki baskısını sürdürmesi ve Irak'taki şii muhalefeti harekete geçirmesi için bir araç işlevi görmüştür.

İran-Irak Savaşı ve Sonrası: İran-Irak Savaşı, İran-Irak ilişkilerinde belirleyici bir dönemmiştir. 1980'den 1988'e kadar süren savaş, yeni kurulan İran İslam Cumhuriyeti'ni zayıflatmak ve Irak'ın bölgedeki hakimiyetini tahkim etmek isteyen Saddam Hüseyin tarafından başlatılmıştı. Savaş, her iki tarafın da ağır kayıplar verdiği ve ciddi ekonomik zarara uğradığı acımasız çatışmalarla damgasını vurmuştur.¹⁹⁶

İran için savaş sadece bir savunma mücadelesi değil, aynı zamanda Irak'ın şii nüfusu arasında isyanı teşvik ederek devrimci hedeflerini ilerletme fırsatı vermiştir. Savaş boyunca İran, şii isyanlarını destekleyerek ve Irak'ta İslami bir ayaklanma fikrini teşvik ederek Saddam Hüseyin rejimini zayıflatmaya çalışmıştır. Ancak İran'ın tüm çabalarına rağmen savaş çıkmaza girmiş ve Saddam Hüseyin iktidarda kalmıştır. Savaşın sonra İran, Irak'taki şii muhalif grupları desteklemeye devam etti, ancak çatışmanın ağır bedeli nedeniyle İran'ın Irak üzerindeki nüfuzunda bir zafiyet olmuştur. Bedir Tugayı ve diğer milisler aktif olmaya devam etmiş ve SCIRI sürgünde önemli bir siyasi güç olarak faaliyet göstermeye devam etmiştir. İran'ın stratejisi, bu grupları Saddam Hüseyin rejiminin nihai çöküşü veya devrilmesi için hazırlıklı tutmaktı; bu noktada Baas sonrası Irak'ın şekillenmesinde merkezi bir rol oynamaları beklenmekteydi.

Gizli Operasyonlar ve İstihbarat: İran, doğrudan siyasi ve askeri desteğin yanı sıra, Saddam Hüseyin rejimini istikrarsızlaştırmaya yönelik gizli operasyonlar ve istihbarat faaliyetlerine de girişmiştir. Devrim Muhafızları'nın bölge dışı operasyonlardan sorumlu bir birimi olan Kudüs Gücü bu çabalara yoğun bir şekilde dahil olmuştur. Kudüs Gücü, Irak içinde muhbir ve ajan ağları kurdu, Baas rejimi hakkında istihbarat topladı ve Iraklı şii milislerle koordinasyon sağlamıştır.¹⁹⁷

Bu gizli operasyonlar, Irak'ın şii nüfusu arasında muhalefeti teşvik ederek ve rejimin önemli isimlerine karşı sabotaj ve suikast operasyonları gerçekleştirerek Saddam

¹⁹⁶ Farzaneh, 2007, s. 32.

¹⁹⁷ Farzaneh, 2007, s. 37.

Hüseyin'i içeriden zayıflatmaya yönelik daha geniş bir stratejinin parçası olmuştur. Bu çabalar Saddam Hüseyin'i devirmeyi başaramasa da İran'ın gelecekte Irak'ta nüfuzunun temelini atmıştır.

Diplomatik Çabalar ve Bölgesel İttifaklar: İran'ın 2003 öncesinde Irak'a yönelik stratejisi, Saddam Hüseyin rejimini izole etmeye ve Irak'a düşman olan diğer bölgesel güçlerle ittifaklar kurmaya yönelik diplomatik çabaları da içeriyordu. İran, Saddam Hüseyin'le de sorun yaşayan Suriye gibi ülkelerle bağlarını güçlendirerek Irak'ın Arap dünyasındaki nüfuzunu dengelemeye çalıştı. Irak'a karşı karşılıklı muhalefete ve Lübnan'daki ortak çıkarlara dayanan İran-Suriye ittifakı, İran'ın bölgesel stratejisinin temel taşı haline gelmiştir.¹⁹⁸

İran ayrıca bir müttefik ağı oluşturmak için dini ve kültürel bağları kullanarak bölgedeki diğer şii çoğunluklu veya şii etkisindeki ülke ve topluluklardan destek toplamaya çalışmıştır. Bu çabaların amacı Saddam Hüseyin'e karşı birleşik bir cephe oluşturmak ve İran'ı şii dünyasının lideri olarak konumlandır olmuştur.¹⁹⁹

İran, Iraklı şii'leri siyasi ve askeri olarak örgütleyerek Saddam Hüseyin rejimini zayıflatmayı ve Irak'ta İran'ın çıkarlarıyla uyumlu olacağı bir geleceğin zeminini hazırlamayı amaçlıyordu. İran bu dönemde Saddam Hüseyin'i devirmeyi başaramasa da çabaları, 2003'teki ABD öncülüğündeki işgalden sonra Irak'ta uygulayacağı etkinin temelini oluşturmuştur. İran'ın 2003'ten önce desteklediği ittifaklar, milisler ve siyasi hareketler Saddam sonrası dönemi şekillendirmede çok önemli bir rol oynayacak, İran'ın Irak'taki hakimiyetini savunmasına ve daha geniş bölgesel hedeflerini ilerletmesine olanak tanıyacaktı.

3.2 İran'ın 2003 Sonrası Irak'a Yönelik Stratejisi: Irak'ı Hakimiyet Altına Almak

Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesiyle sonuçlanan 2003 ABD öncülüğündeki Irak işgalinin ardından İran, komşusunun siyasi ve güvenlik ortamını şekillendirme

¹⁹⁸ Barzegar, 2010, s. 19.

¹⁹⁹ Barzegar, 2010 s. 25.

fırsatını değerlendirerek hızla Irak'taki nüfuzunu genişletmeye yönelmiştir. İran'ın 2003'ten sonra Irak'a yönelik stratejisi, Irak'ı hem siyasi hem de askeri olarak hakimiyet altına almak ve Irak'ı İran'ın daha geniş bölgesel emellerine hizmet edecek kritik bir müttefik ve tampon devlete dönüştürme yönündeki ortak çabayla karakterize etmek mümkündür.²⁰⁰

Saddam Hüseyin'in devrilmesiyle birlikte Irak'ta oluşan güç boşluğu, İran'ın nüfuzunu birçok kanaldan genişletmesine fırsat yaratmıştır. İran'ın stratejisinin ilk ve en önemli yönü, çoğu Saddam'ın yönetimi sırasında sürgünde olan veya gizlice faaliyet gösteren şii siyasi grupları ve milisleri desteklemeye ve beslemeye odaklanması olmuştur. Bu grupların en önde gelenleri Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi (SCIRI), Dava Partisi ve Mukteda es-Sadr liderliğindeki Sadr hareketiymiştir. İran bu gruplara mali destek, silah, eğitim ve siyasi destek sağlayarak Saddam sonrası Irak'ta güç kazanmalarını sağlamıştır.²⁰¹

İran nüfuzunun en önemli araçlarından biri, iktidar boşluğunda ortaya çıkan çeşitli şii milislerle güçlü bağların kurulması olmuştur. Çoğunlukla İran'ın İslam Devrim Muhafızları Birliği'nin (IRGC) bir uzantısı olarak faaliyet göstererek 2003 sonrası güvenlik ortamında önemli bir rol oynamıştır. Bir diğer önemli milis gücü ise İran'ın desteğini alan ve Irak siyaseti ve güvenliğinde etkili bir güç haline gelen Mukteda Es-Sadr liderliğindeki Mehdi Ordusu'ydu. Bu milisler, İran'a yalnızca Irak'ın içişleri üzerinde nüfuz kurma aracı sağlamakla kalmadı, aynı zamanda ülkede faaliyet gösteren ABD ve koalisyon güçlerine karşı bir denge işlevi de görmüştür.

İran, siyasi baskı, mali teşvikler ve şii milisler üzerindeki nüfuzunu kullanarak birbirini izleyen Irak hükümetlerinin oluşumunu şekillendirmeyi başarmıştır. İran'ın kilit müttefiklerinin Irak hükümetine dahil edilmesi, Tahran'ın Irak'ın iç ve dış politika kararlarında söz sahibi olmasına olanak tanıdı ve Irak'ı, İran'ın bölgedeki gücünü yansıtmak için kullanılabilecek bir bağımlı devlet haline getirmiştir.

²⁰⁰ Barzegar, 2008, s. 77.

²⁰¹ Barzegar, 2008.

İran'ın stratejisi aynı zamanda kendisini Irak'ın ekonomik yapısına dahil etmeyi de içeriyordu. 2003 sonrasında İran, mal, elektrik ve mali destek sağlayarak Irak'ın en büyük ticaret ortaklarından biri haline gelmiştir. İranlı şirketler ve işletmeler, özellikle güneydeki şii çoğunluklu bölgelerde, Irak ekonomisinin çeşitli sektörlerine hakim olmaya başlamıştır. Bu ekonomik karşılıklı bağımlılık, Irak'ın İran ithalatına ve yatırımına bağımlı hale gelmesiyle İran'ın nüfuzunu daha da sağlamlaştırdı ve Tahran'a Bağdat üzerinde ek nüfuz sağlamıştır.²⁰² İran, siyasi ve ekonomik etkisinin yanı sıra Irak'ın kültürel ve dini manzarasını da yeniden şekillendirmeye çalışmıştır. İranlı din adamları ile Necef ve Kerbela gibi şehirlerdeki Iraklı şii kurumlar arasındaki dini bağlantılar, İran'ın dini kurumlara ve hac ziyaretlerine önemli miktarda fon ve destek sağlamasıyla güçlendirilmiştir.²⁰³

Ancak İran'ın Irak'ta hakimiyet kurma stratejisi zorluklardan da yoksun değildi. ABD ve koalisyon güçlerinin Irak'taki varlığı, İran'ın emellerine doğrudan bir tehdit oluşturdu ve İran destekli milislerin ABD güçleriyle sık sık çatıştığı bir vekalet çatışmasına yol açtı. Buna rağmen İran, ABD'nin çabalarını baltalamak ve Irak'ın kendi etki alanı içinde kalmasını sağlamak için milis ağlarını ve siyasi müttefiklerini kullanarak karmaşık ve çoğu zaman kaotik işgal sonrası ortamı kendi avantajına yönlendirmeyi başarmıştır.²⁰⁴

ABD güçleri 2011'de Irak'tan çekildiğinde, İran kendisini Irak'taki baskın dış güç olarak kabul ettirmiştir. Bu hakimiyet, Irak'ın siyasi, askeri, ekonomik ve dini kurumlarına derin bir entegrasyonla karakterize edildi ve İran'ın Irak'ın iç ve dış politikaları üzerinde önemli bir nüfuz sahibi olmasına olanak tanımıştır. Irak'ın İran'ın bölgesel emelleri açısından stratejik önemi göz ardı edilemez; çünkü bu, Tahran'a hayati bir müttefik ve özellikle ABD ve müttefikleriyle devam eden çatışmalarda Ortadoğu'da gücünü yansıtabileceği bir platform sağlamıştır.

²⁰² Barzegar, 2008, s. 78-79.

²⁰³ Azizi, 2022, s. 11.

²⁰⁴ Barzegar, 2010, s. 37.

3.3 İran'ın Irak'taki Rolünü Güçlendirmeye Yönelik Araçlar Ve Mekanizmalar: Mezhepçilik, Ekonomik Faktör, Silahlı Milisler, Siyasi

İran ile Irak'ın şii nüfusu arasındaki ilişkinin kökleri ortak dini inançlara, kültürel bağlara ve tarihi bağlantılara dayanmaktadır. İran liderliği, özellikle İslam Cumhuriyeti yönetimi altında, kendisini dünya çapındaki şii toplulukların koruyucusu ve lideri olarak konumlandırıyor ve bu, özellikle şii nüfusun önemli bir çoğunluk oluşturduğu Irak için din adamlarını destekleyerek, dini okulları (havzalar) finanse ederek ve dini etkinliklere sponsor olarak kendisini Irak'ın dini kurumlarına dahil etmek için sistematik olarak çalışmıştır.²⁰⁵ Şii İslam'ın merkezi olan Necef ve Kerbela gibi şehirler İran'dan önemli miktarda yatırım görmüştür. Bu, İran'ın Irak'taki dini söylem üzerinde önemli bir nüfuz sahibi olmasına ve bunun Tahran'ın siyasi hedefleriyle uyumlu olmasını sağlamasına olanak tanımıştır.²⁰⁶

Üstelik İran mezhepçiliği Irak'ı bölme ve yönetme aracı olarak kullanmıştır. İran, şii çoğunluk ile sünni azınlık arasındaki mezhep ayrılığını vurgulayarak iç gerilimleri artırarak, ülkenin birliğini zayıflatmış ve ülkeyi İran gibi dış aktörlere daha bağımlı hale getirmiştir. Bu bölünme, İran'ın kendisini şiilerin koruyucusu olarak konumlandırmasına izin vermekle kalmadı, aynı zamanda İran etkisine karşı çıkabilecek sünni grupları da marjinalleştirdi.²⁰⁷

İran'ın çoğunlukla güçlü dini motivasyonlara sahip olan şii milislere verdiği destek, mezhepçi stratejisinin bir başka yönüdür. Birçoğu doğrudan Devrim Muhafızları tarafından desteklenen bu milisler kendilerini şii inancının savunucuları olarak görmektedirler ve İran'a son derece sadıklardır. İran, bu gruplar aracılığıyla Irak'ta merkezi hükümetin kontrolü dışında faaliyet gösteren ancak şii dini yapıyla derinden iç içe olan paralel bir güç yapısı yaratmıştır. Dini etki ve milis desteğinden oluşan bu ikili strateji, İran'ın Irak'la mezhepsel bağlarının hem derin hem de dayanıklı olmasını sağlamaktadır.

²⁰⁵ Azizi, 2022, s. 15.

²⁰⁶ Erstad, 2018, s. 7.

²⁰⁷ Azizi, 2022, s. 18.

Saddam Hüseyin'in 2003'te devrilmesinin ardından İran, yıllarca süren yaptırımlar ve savaşların bıraktığı ekonomik boşluğu doldurmak için hızla harekete geçmiştir. Gıda maddelerinden inşaat malzemelerine kadar İran ürünleri Irak pazarında yaygınlaşmıştır. Bu ekonomik nüfuz sadece ticaretle ilgili değildi; aynı zamanda bağımlılık yaratmaya yönelik stratejik bir hamle olmuştur.²⁰⁸ Ekonomik etkinin en önemli alanlarından biri enerji sektörü olmuştur. Uluslararası yaptırımlar nedeniyle ekonomik zorluklar yaşayan İran, Irak'ı elektrik ve gaz ihracatı açısından hayati bir pazar olarak görüyordu. Irak'ın pek çok bölgesi, özellikle de güneyi, büyük ölçüde İran elektriğine bağımlıdır. Bu bağımlılık, İran'a gerektiğinde Irak hükümeti üzerinde baskı uygulayabileceği güçlü bir araç vermiştir. Örneğin İran zaman zaman Irak'a elektrik arzını kesmekle tehdit etti; bu da yaygın huzursuzluğa yol açmakta ve böylece Irak hükümetini Tahran'ın taleplerine uymaya zorlamaktadır.²⁰⁹

İran'ın Irak'taki yatırımları enerjiyle sınırlı kalmamıştır. Tahran ayrıca, özellikle nüfuzunu sürdürmek için stratejik açıdan önemli olan alanlardaki altyapı projelerine de yatırım yapmıştır. Bunlar arasında şii çoğunluklu bölgelerdeki yollar, okullar ve hastaneler yer alır. Bu tür yatırımlar genellikle İran devletiyle bağlantılı kuruluşlar veya İran hükümeti içindeki güçlü isimler aracılığıyla kanalize edilir ve bu projelerin faydalarının İran'ın siyasi hedeflerini güçlendirmesini sağlamaktadır.²¹⁰

Ayrıca İran, İran-Irak sınırında faaliyet gösteren bir işletmeler, finans kurumları ve kaçakçılık operasyonları ağını da teşvik etmiştir. Bu ekonomik ağlar genellikle İran hükümeti veya Devrim Muhafızları ile yakın bağları olan kişi veya gruplar tarafından kontrol edilir. Birçok amaca hizmet etmektedirler: İran için gelir sağlamakta, müttefik milislere ve siyasi partilere mali destek sağlamakta ve İran'ın Irak'taki nüfuzunu daha da sağlamlaştıracak ekonomik bağımlılıklar yaratmaktadırlar. İran, Irak ekonomisinin kritik yönlerini kontrol ederek ülkedeki nüfuzunun kolayca kaybolmamasını sağlamıştır.

²⁰⁸ Felter , Fishman, 2008a, s. 87.

²⁰⁹ Jacoby, Neggaz, 2018.

²¹⁰ Azizi, 2022, s. 65.

Silahlı milislerin kullanılması, İran'ın Irak'taki nüfuzunu pekiştirmede en etkili stratejilerinden biri olmuştur. Birçoğu Halk Seferberlik Güçleri (PMF) şemsiyesi altında faaliyet gösteren bu milislerin kökenleri, Saddam Hüseyin rejimine ve daha sonra 2003 işgalinden sonra Amerikan kuvvetlerine karşı savaşmak için ortaya çıkan çeşitli şii isyancı gruplara dayanmaktadır. İran'ın bu milislerle ilişkisi çok yönlüdür. Bir düzeyde, bu gruplar İran'ın vekili olarak hizmet etmekte ve İran'ın doğrudan müdahaleye gerek kalmadan Irak'ta askeri nüfuz sahibi olmasına olanak tanımaktadır. Devrim muhafızları, özellikle de Kudüs Gücü, bu milislerin eğitiminde, donatılmasında ve finanse edilmesinde etkili olmuştur. Bedir Örgütü, Asaib Ehl-i Hak ve Kataib Hizbullah gibi gruplar İran'dan önemli destek almakta ve karşılığında İran'ın Irak'taki çıkarlarının uygulayıcısı olarak hareket ettirmektedirler.²¹¹

Askeri açıdan bu milisler, özellikle Bağdat'ın politikalarının Tahran'ın çıkarlarıyla uyuşmadığı zamanlarda, İran'a Irak merkezi hükümetinin etkisini dengelemek için güçlü bir araç sağlar. Milisler, IŞİD'le savaşmaktan protestoları bastırmaya ve başta şii çoğunluklu bölgeler olmak üzere kilit bölgelerde kontrol sağlamaya kadar çok çeşitli faaliyetlerde yer almıştır. Önemli derecede özerk bir şekilde faaliyet göstermektedirler, çoğu zaman Irak hükümetinden bağımsız hareket etmekte, hatta bazen ona karşı çıkmaktan çekinmemektedirler.²¹² Bu milislerin özellikle Haşdi Şabi aracılığıyla Irak'ın resmi güvenlik aygıtına entegrasyonu, İran'ın nüfuzunu daha da güçlendirmiştir. Bu entegrasyon, Irak hükümetinin Haşdi Şabi'yi güvenlik güçlerinin resmi bir parçası olarak tanıdığı 2016 yılında resmileşmiştir. Görünüşte IŞİD'e karşı mücadeleyi birleştirmeyi amaçlayan bu hamle, aynı zamanda İran'ın milis müttefiklerinin Irak'ın güvenlik yapısında kalıcı ve meşru bir role sahip olmasını da sağlamıştır. Bu, İran'a Irak'ın askeri ve güvenlik politikalarını etkilemek için doğrudan ve kurumsallaşmış bir araç sağlamıştır.

Siyasi açıdan bu milislerin liderleri de önemli oyuncular haline gelmiştir. Pek çok milis komutanı, ya mevcut siyasi partilere katılarak ya da kendi partilerini kurarak siyasi rollere geçiş yaptı. Askeri liderler ve politikacılar olarak bu ikili rol, bu kişilerin siyasi güç kazanmak için silahlı destek üslerinden yararlanmalarına olanak tanımıştır. Sonuç

²¹¹ Katzman, 2015.

²¹² Rezaei, 2019, s. 21.

olarak İran, çıkarlarının Irak hükümetinin en üst düzeylerinde temsil edilmesini sağlayarak, bu vekiller aracılığıyla Irak siyasetini şekillendirmeyi başarmıştır.

İran'ın Irak'taki siyasi stratejisi, kilit siyasi aktörler ve partilerle karmaşık bir ittifaklar ağı kurma ve sürdürme becerisiyle karakterize ediliyordu. Tahran'ın Irak'taki siyasi nüfuzu şii toplumuyla sınırlı değildi, her ne kadar öncelikli odak noktası bu olsa da İran aynı zamanda Kürtlerle ve daha az ölçüde sünni gruplarla da yakın ilişkiler içinde olsa da sünni gruplarla ilişkileri genellikle daha pragmatik ve fırsatçı olmuştur. İslami Dava Partisi, Irak Yüksek İslami Konseyi (SIIC) ve Sadrcı hareket gibi partilerin tümü İran'ın desteğinden hem mali hem de lojistik açıdan yararlanmıştır. İran'ın desteği, özellikle seçimlerin şiddetli çekişmelere sahne olduğu 2003 sonrası siyasi ortamda, bu partilerin seçim başarısını sağlamada genellikle belirleyici olmuştur. İran aynı zamanda bu gruplar arasındaki siyasi anlaşmalara aracılık etmede de önemli bir rol oynadı ve çoğunlukla anlaşmazlıklarda arabuluculuk yaptı. İran, kendisini vazgeçilmez bir arabulucu olarak konumlandırarak, bu müzakerelerin sonuçlarının kendi çıkarlarına uygun olmasını sağlamayı başarmıştır. Bu genellikle İran yanlısı partilerin güçlü varlığını içeren koalisyon hükümetlerinin oluşumunu içeriyordu. Bu tür koalisyonlar, hiçbir grubun Irak siyasetine hakim olamayacağını garanti altına almakta ve böylece İran'ın güç dengesi yoluyla nüfuzunu sürdürmesine olanak tanımaktadır.²¹³

Üstelik İran, siyasi sonuçları etkilemek için ekonomik ve askeri gücünü kullanmaktan da çekinmemiştir. Örneğin, Irak'ın siyasi tarihinin yeni hükümetlerin kurulması veya önemli yasaların kabul edilmesi gibi önemli anlarında İran, çıkarlarının korunmasını sağlamak için ekonomik nüfuzunu ve milis şiddeti tehdidini kullanmıştır. Bu, başbakanların seçimini etkilemekten Irak'ın dış politikasını, özellikle de ABD ve İsrail'e ilişkin şekillendirmeye kadar her şeyi içermektedir.²¹⁴

İran'ın siyasi manevraları, Irak'taki seçim sürecini şekillendirme çabalarında da açıkça görülür. Tahran sadık adayları destekledi, medyayı etkiledi ve hatta İran yanlısı partilerin seçimlerde iyi performans göstermesini sağlamak için seçim sahtekarlığına

²¹³ Sadeghi-Boroujerdi, 2017, s. 102-104.

²¹⁴ Gresh, 2006.

karıştığı iddia edilmiştir. Bu siyasi katılım, İran'ın etkisinin sadece hükümette değil aynı zamanda Irak'ın daha geniş siyasi kültüründe de hissedilmesini sağlar. İran, Irak'ın siyasi sistemine yerleşerek nüfuzunun kurumsallaştığı ve köklü olduğu bir durum yaratmıştır.

Bu araç ve mekanizmalar, İran'ın Irak'ın siyasi, ekonomik ve sosyal yapılarına yerleşmesine olanak tanıyarak nüfuzunun yaygın ve karşı konulması zor kalmasını sağlamıştır. İran, dini bağlardan yararlanarak, ekonomik bağımlılıklar yaratarak, silahlı vekilleri destekleyerek ve karmaşık siyasi manevralara girişerek, Irak'ı daha geniş bölgesel stratejisinin önemli bir bileşenine dönüştürmüştür. Bu stratejilerin başarısı, İran'ın 2003 sonrası Irak'ın karmaşık dinamiklerine uyum sağlama ve ülkedeki hakim güç konumunu güvence altına alma becerisinin altını çizmektedir.²¹⁵

3.4 İran'ın Irak'taki Projesinin Karşılaştığı Zorluklar

İran'ın Irak'taki projesinin karşı karşıya olduğu zorluklar çok yönlüdür ve hem iç hem de dış zorlukları içermektedir. İran, dahili olarak Irak'ın parçalanmış siyasi manzarasıyla mücadele etmekte ve bu durum, birleşik nüfuzu sürdürme çabalarını zorlaştırmaktadır. Genç nesiller arasında Irak milliyetçiliğinin ve İran karşıtlığının yükselişi, İran'ın otoritesine daha fazla meydan okumaktadır.²¹⁶ Ayrıca şii gruplar arasındaki rekabet ve İran'ın kendi içindeki ekonomik kısıtlamalar da Tahran'ın nüfuzunu sürdürme yeteneğini de sınırlandırmıştır. İran bölgesel engellerin haricinde İran üzerindeki askeri, diplomatik ve ekonomik yollarla ambargo koymaya devam eden ABD gibi büyük güçlerin muhalefetiyle karşı karşıyadır. Suudi Arabistan ve İsrail gibi bölgesel rakipler de önemli engeller teşkil etmekte ve her biri İran'ın Irak'taki dayanağını baltalamaya çalışmaktadır. Bu zorluklar toplu olarak İran'ın ülkedeki uzun vadeli stratejik hedeflerini tehdit etmektedir.²¹⁷

Irak'ın başlıca iç sorunlarının başında siyasi manzarasının doğasında olan istikrarsızlık gelmektedir. 2003 sonrası Irak, çok sayıda parti ve grubun iktidar için yarıştığı parçalanmış bir siyasi sistemle karakterize edilmiştir. İran bu grupların

²¹⁵ Jacoby, Neggaz, 2018, s. 75-76.

²¹⁶ Azizi, 2021, s. 42.

²¹⁷ Sadeghi-Boroujerdi, 2017, s. 113.

birçoğuyula başarılı bir şekilde bağlarını geliştirirken, Irak siyasi sistemindeki uyum eksikliği, Tahran'ın nüfuzunun değişen ittifaklar ve güç dinamikleri nedeniyle sürekli tehdit altında olduğu anlamına gelmektedir.²¹⁸

Ayrıca Irak'ta milliyetçi duyguların yükselişi İran'ın nüfuzuna ciddi bir meydan okuma teşkil etmektedir. Dini bağları nedeniyle İran'a sempati duyan şiiler de dahil olmak üzere pek çok Iraklı, ülkelerinin işlerine dış müdahaleye karşı giderek daha fazla öfkelenmektedirler. Bu duygu, özellikle siyasi sistem ve İran dahil dış güçlerin bu sistemi şekillendirmede oynadığı rol konusunda hayal kırıklığına uğrayan genç Iraklılar arasında oldukça güçlüdür. 2019'da Irak'ta patlak veren ve Tişrin hareketi olarak bilinen protestolar, kısmen İran'ın yaygın nüfuzuna duyulan öfkeden kaynaklanıyordu; göstericiler yabancı müdahaleye son verilmesini ve Irak için daha fazla egemenlik talep ediyordu.²¹⁹

İran için bir diğer iç zorluk da Irak'taki şii gruplar arasında artan rekabettir. İran geleneksel olarak nüfuzunu sürdürmek için bu grupları birbirlerine karşı kullanabilse de, bazı grupların, özellikle de Mukteda es-Sadr gibi şahsiyetlere sadık olanların artan iddialılığı, bu stratejiyi karmaşık hale getirmiştir. Örneğin Es-Sadr milliyetçi bir imaj geliştirmiş ve kendisini hem İran'ın hem de Amerikanın Irak'taki etkisini eleştiren biri olarak konumlandırmıştır. Onun siyasi ve askeri hareketi Sadr hareketi, Irak'ın şii nüfusu arasında hatırı sayılır bir desteğe sahip ve çok sayıda takipçiyi harekete geçirme yeteneği, İran'ın Irak şii toplumu içindeki daha geleneksel müttefiklerine doğrudan bir meydan okuma teşkil etmektedir.²²⁰

Üstelik İran destekli milislerin Irak devletinin güvenlik aygıtına entegrasyonu da zorluktan uzak olmamıştır. Artık Halk Seferberlik Güçleri'nin (PMF) bir parçası olan bu milisler, İran'a güçlü bir etki aracı sağlarken, onların entegrasyonu da resmi Irak ordusu ve güvenlik güçleriyle sürtüşmeye yol açmıştır. Haşdi Şabi ile Irak güvenlik

²¹⁸ Hadji-Janev, 2014, s. 231.

²¹⁹ Russell, 2004.

²²⁰ Hadji-Janev, 2014, s. 233.

güçlerinin diğer unsurları arasında, İran'ın ülke içinde birleşik ve etkili bir vekil güç sürdürme becerisini zorlaştıran çok sayıda gerilim ve hatta çatışma vakası yaşanmıştır.²²¹

İran'ın kendi içindeki ekonomik zorluklar da Irak'taki emellerine yönelik bir iç zorluk teşkil etmektedir. Yıllar süren yaptırımlar, kötü yönetim ve ekonomik durgunluk, İran'ın Irak'taki çeşitli vekillerini ve müttefiklerini mali olarak destekleme yeteneğini zorlamıştır. İran, Irak'taki ekonomik nüfuzunu kendi avantajına kullansa da, kendi ekonomik sorunları, Irak projesine kaynak aktarmaya devam edebilmesini sınırlamaktadır. Bu, özellikle İran'ın bölgesel hedeflerinden ziyade iç ihtiyaçlarını önceliklendirmek zorunda kaldığı ekonomik kriz zamanlarında açıkça görülmektedir.²²²

Son olarak Irak'ın etnik ve mezhepsel çeşitliliği İran'ın etkisine doğal bir sınır teşkil etmektedir. İran'ın Irak'taki şii çoğunluk ile güçlü bağları olsa da sünni ve Kürt azınlıklar üzerindeki nüfuzu çok daha zayıf. Örneğin Irak'ın Kürt bölgeleri tarihsel olarak bir dereceye kadar özerkliğe sahip olmuş ve destek için İran yerine sıklıkla Türkiye gibi diğer bölgesel güçlere bakmışlardır. Benzer şekilde, Irak'taki pek çok sünni Arap, İran'a şüpheyile veya doğrudan düşmanlıkla bakar ve bu da Tahran'ın tüm ülke çapında nüfuz kurma çabalarını daha da karmaşık hale getirmiştir.

Sayıları azalmış olmasına rağmen Amerikan askeri kuvvetlerinin Irak'taki varlığı, İran'ın emellerinin önünde büyük bir engel olmaya devam etmektedir. ABD, diplomatik baskı, ekonomik yaptırımlar ve askeri güç kombinasyonunu kullanarak İran'ın Irak'taki nüfuzuna karşı koymak için sürekli çalışmıştır. İran'ın en güçlü askeri liderlerinden biri ve Irak stratejisinin mimarı olan Kasım Süleymani'nin Ocak 2020'de ABD insansız hava aracı saldırısıyla hedef alınarak öldürülmesi, Washington'un İran'ın bölgedeki nüfuzunu azaltmak için ne kadar ileri gitmek istediğinin açık bir göstergesidir.²²³ Amerika'nın Irak'taki etkisi aynı zamanda belirli siyasi gruplara verdiği destek ve Irak'ın askeri işlerine karışması yoluyla da kullanılmaktadır. ABD, Irak ordusuna eğitim, ekipman ve destek sağlayarak İran destekli milislere karşı bir denge oluşturmuştur. Ek olarak, Amerika'nın

²²¹ Russell, 2004, s. 80.

²²² Murray, Woods, 2014, s. 56.

²²³ Hadji-Janev, 2014, s. 98.

Irak'la olan mali yardımı ve ekonomik bağları, Washington'a Bağdat üzerinde İran'ın nüfuzunu sınırlamak için kullanabileceği bir düzeyde nüfuz sağlamaktadır. Amerika ve İran'ın Irak'taki çıkarları arasındaki rekabet, Irak hükümetini sıklıkla zor durumda bırakmakta ve onu karmaşık ve potansiyel olarak istikrarsız bir jeopolitik ortamda ilerlemeye zorlamaktadır. Bölgenin önde gelen sünni gücü olan Suudi Arabistan, İran'ın Irak'taki emellerine karşı bir başka dış meydan okumadır. İran ile Suudi Arabistan arasındaki hem dini hem de jeopolitik faktörlere dayanan rekabet, Irak'ta belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Suudi Arabistan, özellikle ekonomik yatırımlar ve diplomatik yardımlar yoluyla Irak'la daha doğrudan ilişki kurarak İran'ın nüfuzunu dengelemeye çalışmıştır. Krallık, Saddam Hüseyin yönetimi sırasında gergin olan Irak'la ilişkilerini, özellikle sünni çoğunluklu bölgelere mali destek ve kalkınma yardımı sunarak yeniden inşa etmeye çalışmıştır. Bu, Suudilerin bölgedeki İran nüfuzuna karşı dengeleyici bir ağırlık yaratmaya yönelik daha geniş stratejisinin bir parçası ve Tahran'ın Irak'a hakim olma çabalarına ciddi bir meydan okuma teşkil etmektedir.²²⁴

İsrail aynı zamanda, daha dolaylı bir şekilde de olsa, bir dış meydan okumayı da temsil etmektedir. Irak'ın İsrail'le diplomatik ilişkisi bulunmamasına ve iki ülkenin resmi bağları bulunmamasına rağmen İsrail, İran'ın Irak'taki nüfuzunu stratejik bir tehdit olarak görmektedir. Bu saldırılar sınırlı da olsa İsrail'in İran'ın Irak'taki operasyonlarını aksatmak için doğrudan harekete geçmeye istekli olduğunu göstermekte ve Tahran'ın çabalarına başka bir karmaşıklık katmanı daha ilave edilmesine neden olmaktadır. Türkiye'nin Irak'taki rolü, özellikle askeri varlığı ve ekonomik bağları nedeniyle Türkiye'nin önemli etkiye sahip olduğu kuzey bölgelerde İran için de bir zorluk teşkil etmektedir. Türkiye'nin Irak'taki müdahalesi öncelikle Kürt ayrılıkçı hareketlerine karşı koymaya odaklanır ancak bazen İran'ın kilerle çatışan daha geniş jeopolitik hedeflere de sahiptir. Türkiye'nin Kuzey Irak'ta PKK'ya (Kürdistan İşçi Partisi) karşı yürüttüğü askeri operasyonlar, özellikle Kürt bölgelerinin tarihsel olarak İran etkisine daha az duyarlı olması nedeniyle, İran'ın bölgeyi tam olarak kontrol etme becerisini zorlaştırmaktadır.²²⁵

²²⁴ Shine, Zimmt, 2019, s. 87.

²²⁵ Wang, 2011, s. 33-37.

Ayrıca İran'ın Irak'taki faaliyetleri, Avrupa Birliği ve çeşitli uluslararası kuruluşlar da dahil olmak üzere daha geniş uluslararası toplum tarafından yakından izlenmektedir. Bu aktörler, özellikle İran'ın istikrarı bozucu olarak görülen daha geniş bölgesel politikaları bağlamında, sıklıkla Irak'a İran'dan uzaklaşması için baskı yapmaktadır. Bu tür dolaylı da olsa uluslararası inceleme, İran'ın önemli diplomatik ve ekonomik sonuçlarla karşılaşmadan Irak'taki hedeflerine açık ve agresif bir şekilde ulaşmasını sınırlamaktadır. Son olarak, İsrail ile bazı Arap devletleri arasındaki ilişkilerin yakın zamanda normalleşmesi de dahil olmak üzere Ortadoğu'nun değişen dinamikleri, İran'ın emelleri için daha zorlu bir ortam yaratmaktadır. Yeni ittifakların oluşması, örneğin son dinemlerde Türkiye'nin Irak hükümeti ile bir dizi anlaşmalar imzalayarak ilişkilerini geliştirmeye yönelik bir irade oraya koymaları, İran'ın bölgede giderek yalnızlaştırmakta ve İran'ın Irak'taki etkinlik alanını sınırlandırmaktadır. Bu gelişmeler İran'ı stratejisini sürekli olarak uyarlamaya, çoğunlukla kaynaklarını genişletmeye ve yeni zayıf noktalar yaratmaya zorlamaktadır.²²⁶

Özetle İran, Irak'ta önemli ölçüde nüfuz sahibi olmayı başarmış olsa da, bir dizi karmaşık zorlukla karşı karşıyadır. İçeride ise Irak'ın parçalanmış ve değişken siyasi ortamında yön bulmalı, yükselen milliyetçi duyguları ele almalı ve İran'ın kendi içindeki ekonomik ve sosyal baskıları yönetmelidir. Dışarıdan ise ABD, Suudi Arabistan, İsrail, Türkiye ve daha geniş uluslararası toplumun dengeleyici güçleriyle mücadele etmek zorundadır. Bu zorluklar, İran'ın Irak'taki konumunun güçlü olmasına rağmen tartışılmaz olmaktan uzak olduğunu ve sürdürülebilmesi için sürekli tetikte olmayı ve uyum sağlamayı gerektirdiğini garanti etmektedir.

²²⁶ Wang, 2011, s. 54.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: İRAN'A KARŞI BÖLGESEL VE ULUSLARARASI DÜŞMANLIĞIN BÜYÜMESİ VE ORTAYA ÇIKMASI IŞIĞINDA Şİİ HİLALİ PROJESİNİN GELECEĞİ

4. Şii Hilali'nin Geleceği, Baskılar, Zorluklar Ve Dönüşümler

Büyük ölçüde İran tarafından şekillendirilen ve etkilenen bir jeopolitik strateji olan Şii Hilali, son yıllarda artan bölgesel ve uluslararası muhalefet nedeniyle artan zorluklarla karşı karşıya kaldı. Bir zamanlar İran'dan Irak, Suriye, Lübnan ve Yemen'e uzanan bir etki koridoru olarak tasarlanan proje, artık artan askeri baskılar, ekonomik yaptırımlar, iç istikrarsızlık ve Ortadoğu'da değişen ittifaklar gibi önemli engellerle karşı karşıya. İran'ın ABD, İsrail ve Sünni çoğunluklu Körfez ülkeleri gibi düşmanları bölgesel emellerine karşı koyma çabalarını yoğunlaştırdıkça Şii Hilal'in sürdürülebilirliği ve etkinliği ciddi inceleme altına alındı. Suriye hükümetinin çöküşü, İran'ın önemli müttefikleri Hasan Nasrallah ve İsmail Haniye'ye düzenlenen suikastlar ve artan askeri ve ekonomik zorluklar, İran'ın nüfuz yaratma yeteneğini daha da zorladı. Buna ek olarak, İran'da büyüyen iç hoşnutsuzluk, Türkiye'nin değişen tutumu, Irak'ın iç bölünmeleri ve Lübnan'ın derinleşen siyasi krizi dahil olmak üzere değişen bölgesel dinamiklerle birleştiğinde, Tahran'ın bölgesel stratejisinin uzun vadede uygulanabilirliği hakkında temel soruları gündeme getirdi. Bu bölüm, artan düşmanlıkların ışığında Şii Hilalinin geleceğini ele alacaktır. İran'ın bölgesel ve uluslararası baskılara karşı stratejilerini nasıl uyarladığını, vekil ağlarının rolünü ve projenin sürekli dış muhalefet altında devam edip etmeyeceğini veya parçalanmaya başlayıp başlamayacağını araştırmaktadır. Ayrıca, tartışmada ortaya çıkan ittifakların, askeri çatışmaların ve ekonomik kısıtlamaların İran'ın Orta Doğu'daki nüfuzunu sürdürme kabiliyeti üzerindeki etkisi değerlendirilecektir.

4.1 Artan Bölgesel Gerilimler

Şii Hilal Projesi etrafında artan bölgesel gerilimler, İran'ın Ortadoğu'daki stratejik hedeflerinin geleceğini şekillendiren önemli bir faktör. Bu gerilimler, özellikle İran ile Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri gibi sünni çoğunluklu kilit ülkeler arasındaki köklü rekabetlerden kaynaklanır. İran ve Suudi Arabistan arasındaki bölgesel hakimiyet rekabeti, her iki ülkenin de Ortadoğu'da nüfuz için rekabet etmesiyle yıllar geçtikçe

yoğunlaşmıştır. Suudi Arabistan, Şii Hilal Projesini İslam dünyasındaki liderliğine doğrudan bir tehdit olarak görmekte ve İran'ın Irak, Suriye, Lübnan ve Yemen'deki nüfuzuna karşı aktif olarak çalışmaktadır.²²⁷ Bu rekabet, özellikle Suudi liderliğindeki koalisyonun İran destekli Husi isyancılara karşı savaştığı Yemen'de ve İran'ın Esad rejimine verdiği desteğin Suudi destekli grupların muhalefetiyle karşı karşıya kaldığı Suriye'de vekalet çatışmalarına yol açmaktadır. Gerilim, İsrail ve Türkiye gibi diğer bölgesel aktörlerin İran'ın nüfuzunun sınırlandırılmasında kendi çıkarları olmasıyla daha da kötüleşir. Özellikle İsrail, İran'ın Lübnan'daki Hizbullah gibi gruplara, Suriye ve Irak'ta İsrail'e düşman olan çeşitli milislere verdiği destek nedeniyle Şii Hilalini varoluşsal bir tehdit olarak algılamaktadır. Bunun sonucunda İsrail, Suriye'deki İran hedeflerine çok sayıda hava saldırısı düzenledi ve İran'ın bölgedeki faaliyetlerini sekteye uğratmak için gizli operasyonlara girişmiştir. Türkiye, İran'a, Suudi Arabistan veya İsrail kadar doğrudan karşı olmasa da, özellikle kendi stratejik çıkarlarının olduğu Suriye ve Irak'ta İran nüfuzuyla da karşı karşıya gelmiştir. Kürt meselesi, özellikle Irak ve Suriye'de karmaşık bir dinamik yarattı; İran, Türkiye ve diğer bölgesel güçler sıklıkla kendilerini Kürt grupların dahil olduğu çatışmaların karşıt taraflarında bulmaktadırlar.²²⁸

Bu bölgesel gerilimler, sünni ve şii müslümanlar arasında büyüyen mezhep ayrılığıyla daha da şiddetlenmektedir. İran'ın Şii Hilali projesinin de mezhep çatışmasının siyasallaştırarak mevcut durumu bunu daha da kötüleştirdiği iddia edilmektedir. Sünni çoğunluklu ülkeler, İran'ın eylemlerini giderek artan bir şekilde, devrimci şii ideolojisini ihraç etme ve Ortadoğu'daki geleneksel güç dengesini bozma girişimi olarak görmektedir. Bu algı, Suudi Arabistan gibi ülkelerin hem doğrudan askeri müdahale yoluyla hem de bölgedeki rakip siyasi ve militan grupları destekleyerek İran etkisine karşı yoğun yatırım yapması nedeniyle istikrarsızlığı daha da artırmıştır.²²⁹

Pek çok Arap ülkesinin İsrail'le ilişkilerini normalleştirdiği İbrahim Anlaşmaları, kısmen İran'ın etkisini sınırlamayı amaçlayan bölgesel güçlerin yeniden düzenlenmesini hedeflemektedir. Bu yeni ittifak, İsrail'in İran'a karşı konumunu güçlendirirken, aynı

²²⁷ Çakmak, 2015, s. 43.

²²⁸ Marcinkowski, 2007, s. 43.

²²⁹ Çakmak, 2015.

zamanda Tahran'ın Şii Hilali'ndeki müttefikleri aracılığıyla güç sağlama yeteneğini de zayıflattı. Bu bölgesel gerilimler artmaya devam ettikçe, İran'ın Şii Hilali stratejisinin sürdürülebilirliği ve etkinliği açısından önemli zorluklar ortaya çıkarmaktadır. Güçlü bölgesel aktörlerin ısrarlı düşmanlığı ve aktif muhalefeti, İran'ın nüfuzunu sürdürmesini ve genişletmesini giderek zorlaştırmakta ve Ortadoğu'daki emellerinin uzun vadede uygulanabilirliği hakkında soru işaretleri yaratmaktadır.

4.2 Uluslararası Baskı Ve Yaptırımlar

Uluslararası baskı ve yaptırımlar, İran'ın jeopolitik stratejisinin şekillenmesinde, özellikle de Şii Hilali projesiyle bağlantılı olarak, önemli bir rol oynamaktadır. Yıllar geçtikçe İran, Birleşmiş Milletler, ABD, Avrupa Birliği ve diğer küresel güçler tarafından uygulanan bir dizi ekonomik ve siyasi yaptırımla karşı karşıya kalmıştır. Bu yaptırımlar öncelikli olarak İran'ın nükleer hırslarını dizginlemeyi amaçladı ancak aynı zamanda militan gruplara verdiği desteği ve Ortadoğu'daki daha geniş nüfuzunu da hedef almıştır.

Yaptırımların uygulanması İran ekonomisini önemli ölçüde etkilemiş, petrol gelirlerinde azalmaya, enflasyonda artışa ve ekonomik faaliyetlerde genel bir gerilemeye yol açmıştır. Bu ekonomik sıkıntı, İran'ın Şii Hilal stratejisinin kritik bileşenleri olan bölgesel müttefiklerini ve vekil gruplarını finanse etmesini daha da zorlaştırmıştır. Azalan mali kaynaklar, İran'ı bölgesel angajmanlarında daha seçici olmaya, ideolojik taahhütlerin yerine stratejik çıkarlara öncelik vermeye zorlamıştır.²³⁰

İran, ekonomik yaptırımların yanı sıra uluslararası alanda artan diplomatik izolasyonla da karşı karşıya kalmıştır. ABD, çeşitli yönetimler altında, özellikle Şii Hilali projesi bağlamında, İran'ın etkisine karşı koymak için ülkelerden oluşan bir koalisyon kurmaya çalışmıştır. Bu koalisyon yalnızca Ortadoğu'daki Suudi Arabistan ve İsrail gibi geleneksel müttefikleri değil, aynı zamanda İran'ın bölgedeki faaliyetlerinden giderek daha fazla endişe duymaya başlayan Avrupa ülkelerini de içermektedir.²³¹

²³⁰ Ostovar, 2018, s. 23.

²³¹ Ostovar, 2018 s. 26.

Yaygın olarak İran nükleer anlaşması olarak bilinen Ortak Kapsamlı Eylem Planı (JCPOA), nükleer programına sınırlama getirilmesi karşılığında İran'a ekonomik yardım sağlayarak bu sorunlardan bazılarını çözmeye yönelik bir girişimdir. Ancak ABD'nin 2018'de anlaşmadan çekilmesi ve ardından yaptırımların yeniden uygulanması, gerilimi yeniden alevlendirdi ve İran'ı uluslararası toplumdan daha da izole etmiştir. Bu izolasyon, İran'ın ittifaklarını sürdürmesini ve gücünü Şii Hilali üzerinden yansıtmayı zorlaştıran bir dalga etkisi yarattı.²³²

Bu zorluklara rağmen İran, uluslararası baskı karşısında bir dereceye kadar dayanıklılık göstermiştir. Değişen başarı derecelerine rağmen İran yönetimi Irak, Suriye, Lübnan ve Yemen'deki müttefiklerini desteklemeye devam etmiştir. Ancak uluslararası yaptırımlardan kaynaklanan sürekli baskı ve daha fazla cezai tedbir tehdidi, İran'ın Ortadoğu'daki stratejik hedeflerini tam olarak gerçekleştirme yeteneğini kısıtlamıştır.²³³ Dahası, İran'ın eylemlerinin küresel olarak incelenmesi, İran'ın faaliyetlerine daha koordineli bir uluslararası tepki verilmesine yol açmıştır. Buna artan istihbarat paylaşımı, koordineli yaptırımlar ve İran'ın etkisine karşı koymayı amaçlayan diplomatik çabalar da dahildir. Bu önlemlerin etkililiği farklılık gösterse de, hiç şüphesiz İran'ın bölgesel stratejisine başka bir karmaşıklık katmanı daha eklediler.²³⁴

Sonuç olarak, uluslararası baskı ve yaptırımlar Şii Hilali projesinin ilerlemesinin önünde ciddi engeller oluşturur. İran bir dereceye kadar uyum sağlamayı başarsa da devam eden ekonomik ve diplomatik zorluklar, Ortadoğu'daki etkisini sürdürme kapasitesini sınırlamıştır. Şii Hilalinin geleceği muhtemelen İran'ın, devam eden uluslararası muhalefet karşısında stratejik ittifaklarını ve hedeflerini sürdürürken bu baskılarla başa çıkma becerisine bağlı olacaktır.

4.3 İç Mücadeleler Ve Ekonomik Zorluklar

İç mücadeleler ve ekonomik zorluklar, özellikle Şii Hilali projesi bağlamında İran'ın hedeflerine önemli engeller oluşturur. Bu zorluklar ülkeyi yalnızca ülke içinde

²³² Marcinkowski, 2007, s. 54.

²³³ Raouf, 2019, s. 34.

²³⁴ Pehlivantürk, 2016.

zorlamakla kalmadı, aynı zamanda Ortadoğu'da güç ve etki yaratma yeteneğini de etkilemiştir. İran'ın karşılaştığı başlıca iç mücadelelerden biri siyasi istikrarsızlıktır. Teokratik ve cumhuriyetçi unsurlar arasındaki karmaşık etkileşimle karakterize edilen İran siyasi sistemi, önemli iç gerilimlerin kaynağı olmuştur.²³⁵ Ülkeyi liberalleştirmeyi ve batı ile ilişkileri iyileştirmeyi amaçlayan reformcular ile İslam hukukunun daha katı bir şekilde yorumlanmasını ve saldırgan bir dış politikayı savunan katı görüşlüler arasındaki güç mücadelesi, politika felcine ve toplumsal huzursuzluğa yol açmıştır. Bu siyasi bölünme çoğu zaman hükümet politikalarına, ekonomik zorluklara ve insan hakları ihlallerine karşı protestoların giderek yaygınlaştığı sokaklara da yansır. Bu iç bölünmeler merkezi hükümetin otoritesini zayıflatarak tutarlı iç ve dış politikaların uygulanmasını zorlaştırmıştır.²³⁶

Ekonomik açıdan İran, iç mücadelelerini şiddetlendiren çok sayıda zorlukla boğuşmaktadır. Onlarca yıldır uygulanan uluslararası yaptırımlar ekonomik kötü yönetimle birleştiğinde ülke ekonomisine zarar vermiştir. Enflasyon hızla yükselmiş, işsizlik ve hala yüksek enflasyon ve ulusal para birimi riyal önemli ölçüde değer kaybederek sıradan İranlıların satın alma gücünü aşındırmıştır. Ekonomik sıkıntı halkın hoşnutsuzluğunu artırdı ve yaygın protestolara ve grevlere yol açarak ülkeyi daha da istikrarsızlaştırmıştır.²³⁷

Ekonomik zorluklar, hükümet ve devlet kontrolündeki işletmelerdeki yolsuzluk ve verimsizlikle daha da artırır. Kaynakların yanlış tahsisi, kayırmacılık ve şeffaflığın olmayışı ekonomik kalkınmayı engelledi ve halk arasında yaygın bir hayal kırıklığına yol açmıştır. Hükümetin bu sorunları etkili bir şekilde çözmemesi, yönetici elit ile genel halk arasında büyüyen bir ayrılığa yol açmıştır. Bu bölünme ulusal birliği zayıflatır ve hükümetin meşruiyetini zayıflatmakta, bölgesel emelleri için destek seferber etmeyi daha da zorlaştırmaktadır.²³⁸

²³⁵ Salihi, 2011, s. 43.

²³⁶ Salihi, 2011, s. 679.

²³⁷ Jalalpoor et al, 2019.

²³⁸ Paunic, 2016, s. 66.

Dahası, ekonomik kısıtlamalar İran'ın Şii Hilal Projesi için hayati önem taşıyan bölgesel müttefiklerini ve vekil güçlerini finanse etme kabiliyetini sınırlamıştır. Mali sıkıntı, İran'ı harcamalarında daha stratejik olmaya, bazı çatışma ve ittifaklara diğerlerine göre öncelik vermeye zorlamıştır. Bu, bazı vekillerinin desteğinin azalmasına yol açtı ve bu da onların sahadaki etkinliğini zayıflatmıştır. Ekonomik zorluklar aynı zamanda İran'ın askeri yeteneklerine yatırım yapma yeteneğini de kısıtlayarak, gücünü sınırlarının ötesine yansıtma kapasitesini sınırlamıştır.²³⁹

Ayrıca İran içindeki demografik baskılar da iç mücadelenin bir diğer kaynağıdır. Ülke, ekonomik fırsatlar ve sosyal özgürlükler konusunda yüksek beklentilere sahip büyük ve genç bir nüfusa sahiptir. Ancak durgun ekonomi ve anlamlı siyasi reformların eksikliği gençler arasında yaygın bir hayal kırıklığına yol açmaktadır. Bu demografik zorluk, eğitilmiş İranlıların yurt dışında daha iyi fırsatlar aramak için ülkeyi terk ettiği ve ülkenin kalkınma ve yenilik için ihtiyaç duyulan insan sermayesinden mahrum kaldığı beyin göçü gibi sorunlarla daha da artırır. Bu iç mücadeleler ve ekonomik zorlukların birleşimi, İran'ın bölgesel hedeflerini takip etme yeteneği üzerinde derin bir etki yaratmıştır. Hükümetin iç istikrarı korumaya odaklanması, dikkati ve kaynakları dış politika hedeflerinden uzaklaştırmıştır. Üstelik devam eden ekonomik zorluklar, özellikle artan bölgesel ve uluslararası muhalefet karşısında İran'ın Ortadoğu'daki nüfuzunu sürdürmesini zorlaştırmıştır.²⁴⁰

Sonuç olarak, İran'ın iç mücadeleleri ve ekonomik zorlukları Ortadoğu'daki emellerinin önünde önemli bir engeldir. Ülke içindeki siyasi istikrarsızlık, ekonomik zorluklar ve toplumsal huzursuzluk, yalnızca hükümetin otoritesini zayıflatmakla kalmıyor, aynı zamanda gücünü sınırlarının ötesine yansıtma yeteneğini de sınırlıyordu. Sonuç olarak, İran'ın Şii Hilali projesini ilerletme çabaları, bu acil iç sorunları çözme ihtiyacı nedeniyle giderek daha fazla kısıtlanıyordu. İran'ın bölgesel stratejisinin geleceği, karmaşık ve çoğu zaman düşmanca olan uluslararası ortamda yol alırken bu iç zorlukların üstesinden gelme yeteneğine bağlı olacaktır.

²³⁹ Paunic, 2016.

²⁴⁰ Jalalpoor et al, 2019.

4.4 Şii Hilali Stratejisini Zayıflatan Diğer Faktörler

Uluslararası yaptırımlar, artan bölgesel gerilimler, iç çatışmalar ve ekonomik sorunlar gibi faktörlerin yanı sıra, Şii Hilali stratejisinin zayıflamasına temel oluşturan birçok faktör daha bulunmaktadır. Bunlar şunları içerir:

1. **Mezhepsel Ayrılıklar ve İdeolojik Farklılıklar:** Şii Hilali teorik olarak İran'ın liderliği altında birleşmiş olsa da şii gruplar içindeki önemli iç bölünmeler bu stratejinin bütünlüğünü zayıflatır. İran ile Lübnan'daki Hizbullah, Irak'taki şii milisler ve Yemen'deki Husiler gibi çeşitli şii gruplar arasındaki ilişkiler her zaman pürüzsüz değildir. Bu grupların farklı yerel gündemleri, liderlik dinamikleri ve bölgesel hedefleri var. Örneğin Irak'ta İran'ın Halk Seferberlik Güçleri (PMF) ile güçlü bağları olsa da Mukteda Es-Sadr gibi diğer önde gelen şii liderler daha milliyetçi bir yaklaşım benimsiyor ve çoğu zaman İran'ın etkisine meydan okumaktadır. Bu ideolojik ve siyasi farklılıklar, İran'ın bölge genelinde şii siyasi ve askeri hakimiyeti arayışında birleşik bir cephe sürdürmesini zorlaştırmaktadır²⁴¹.
2. **Ortadoğu'da Değişen Siyasi İttifaklar:** Şii Hilalinin ayakta kalmasını zorlaştıran en önemli dış faktörlerden biri Ortadoğu'da değişen ittifaklardır. İran onlarca yıldır kendisini sünni güçlere, özellikle de Suudi Arabistan'a karşı denge unsuru olarak konumlandırmıştır. Ancak son yıllarda BAE ve Bahreyn de dahil olmak üzere Arap devletlerinin Abraham Anlaşmaları yoluyla İsrail'e ısınmasına tanık olduk ve bu da bölgenin jeopolitik uyumunu büyük ölçüde değiştirmiştir. Ayrıca müslüman Kardeşler de dahil olmak üzere sünni İslamcı grupların bölgenin bazı bölgelerinde artan nüfuzu ve batılı güçlerle sünni ittifaklarının güçlenmesi, İran'ın hakimiyetine doğrudan meydan okur. Bu jeopolitik yeniden düzenleme, Şii Hilalinin nüfuzunu genişletmesini sağlayan güç dinamiklerini zayıflatmıştır.²⁴²
3. **Yabancı Askeri Müdahaleler:** Yabancı güçlerin, özellikle ABD, Rusya ve Türkiye'nin Ortadoğu'ya müdahalesi, İran açısından durumu çarpıcı biçimde karmaşık hale getirmiştir. ABD'nin Irak, Suriye ve bölgenin diğer bölgelerindeki

²⁴¹ Ahrari, M. 2016, s. 255-256.

²⁴² Ahrari, M. 2016, s. 256.

askeri varlığı yalnızca İran'ın çıkarlarına zarar vermekle kalmaz, aynı zamanda Şii Hilalini genişletme yönündeki stratejik hedeflerine de doğrudan meydan okmak anlamına da gelmektedir. Benzer şekilde, Rusya'nın Suriye'de Beşar Esad'a verdiği destek, İran'ın Levant'ta tutunmasını sağlaması açısından faydalı olsa da, Moskova ile Tahran arasında çıkar çatışmasına da yol açtı. Irak'ta ABD liderliğindeki koalisyon güçleri ve Kürt peşmergeler, İran'ın şii siyasi gücünü pekiştirme girişimlerini karmaşık hale getirmiştir. Bu dış müdahaleler bölgeyi istikrarsızlaştırabilir ve İran'ın vekil güçleri üzerindeki kontrolünü zayıflatabilir, bu da daha geniş Şii Hilalini zayıflatma eğilimi göstermiştir.²⁴³

4. **İnsan Hakları İhlalleri ve Artan Hoşnutsuzluk:** İran'ın Suriye'deki Esad rejimine verdiği destek, Irak'taki protestoların acımasızca bastırılmasındaki rolü ve bölge genelinde mezhepçi şiddeti körüklemedeki rolü, özellikle yerel halklar arasında itibarını zedelemiştir. Irak'ta İran destekli hükümet, Lübnan'da Hizbullah ve diğer şii gruplar mezhepçi şiddet, sünnilere karşı ayrımcılık ve siyasi muhalefetin bastırılması da dahil olmak üzere insan hakları ihlalleri yapmakla suçlanmaktadır. Bu eylemler yerel halk arasında kızgınlık yaratmış ve Irak ve Lübnan'da İran'a bağlı hükümetlerin meşruluğunu sorgulayan yaygın protestolara yol açmıştır. Bu hareketler ivme kazandıkça Şii Hilalini destekleyen güç yapılarına meydan okur ve İran'ın siyasi nüfuzunu ve askeri nüfuzunu sürdürmesini zorlaştırmıştır.²⁴⁴
5. **Vekil Grupların Meşruiyetinin Azalması:** İran'ın stratejisi, bölgesel nüfuzunu genişletmek ve Şii Hilali vizyonunu ilerletmek için büyük ölçüde vekil gruplara dayanmaktadır. Ancak Hizbullah, Iraklı milisler ve Husiler gibi bu grupların çoğu, yerel halkların artan muhalefetiyle karşı karşıyadır. Bu grupların amaçlarını gerçekleştirmek için kullandıkları şiddet içeren yöntemler hem yurt içinde hem de yurt dışında eleştirilerin artmasına neden olmuştur. Örneğin Irak'ta İran tarafından desteklenen çeşitli şii gruplar insan hakları ihlalleri, yolsuzluk ve siyasi manipülasyonla suçlanır. Bu vekil güçler tarafından uygulanan şiddet, yerel halk tarafından giderek artan bir şekilde istikrarı bozucu bir faktör olarak görülmekte,

²⁴³ Byman, D. 2019, s. 37.

²⁴⁴ Zunes, S. 2020, s. 38.

meşruiyetlerini azaltmakta ve İran'ın nüfuzuna verilen desteği aşındırmaktadır. İran'ın vekillerine verilen desteğin azalması, Şii Hilal'in genel tutarlılığını zayıflatmaktadır.²⁴⁵

6. **Bölgede Yükselen Milliyetçilik:** Şii Hilali içindeki birçok ülkede yükselen milliyetçilik duygusu, İran'ın geliştirmek için çok çalıştığı bölgesel şii kimliğini baltalamaktadır. Örneğin Irak'ta pek çok şii vatandaş, İran'ın iç işlerine müdahalesinden giderek daha fazla rahatsız olur ve halkın milliyetçiliğe kayması güçlenmektedir. İran liderliğinde şii birliği fikri giderek yerel egemenliğe yönelik bir dayatma olarak görülmektedir. Özellikle genç nesiller, dışarıdan empoze edilen daha geniş bir şii kimliğiyle özdeşleşmeye daha az meyilli; özellikle de bu, İran'ın bölgesel gündemi uğruna ulusal özerkliğin feda edilmesi anlamına geldiğinde Lübnan'da Lübnan Güç partisi ve Gelecek hareketi gibi ulusal hareketlerin yükselişi de benzer şekilde Hizbullah'ın iktidarını pekiştirme girişimlerine karşı bir meydan okumayı temsil etmektedir. Siyasi kültürdeki bu değişimler, İran'ın Şii Hilali vizyonunun çekiciliğini zayıflatır ve bölgesel hakimiyet hedefini engellemektedir.
7. **Ekonomik Sorunlar ve Yaptırımlar:** İran'ın karşı karşıya kaldığı ve uluslararası yaptırımlarla daha da kötüleşen ekonomik zorluklar, İran'ın Şii Hilali genelinde nüfuzunu sürdürme kabiliyetinin zayıflamasında önemli bir rol oynamaktadır. Ekonomik sıkıntı, İran'ın askeri yeteneklerini, vekillerine fon sağlamasını ve şii grupları siyasi olarak destekleme yeteneğini etkilemiştir. Irak ve Lübnan'da İran'ın yerel şii gruplara ekonomik yardım sağlama yeteneği giderek sınırlanmaktadır. Ayrıca, İsrail'in hava saldırıları ve Lübnan'ın iç muhalefetiyle karşı karşıya kalan Hizbullah gibi militan grupları desteklemenin mali bedeli de İran'ın kaynaklarını daha da zorlar. Bu ekonomik zorluklar Şii Hilalinin uzun vadede ayakta kalabilmesini zayıflatır ve İran'ın bölgesel hedeflerine ulaşmasını zorlaştırmaktadır.²⁴⁶
8. **Alternatif İttifakların Yükselişi:** Gelişen siyasi ve askeri ortam, İran'ın çıkarlarıyla uyumlu olmayan alternatif ittifakların yükselişine yol açtı. Türkiye ve İsrail gibi ülkeler stratejik olarak İran'ı ve bölgesel emellerini izole etmeye çalışmıştır. Örneğin

²⁴⁵ Mabon, S. 2020, s. 959.

²⁴⁶ Zunes, S. 2020, s. 40.

Türkiye, özellikle İran destekli milislerin aktif olduğu kuzey Suriye gibi bölgelerde İran'ın nüfuz alanına karşı çıkararak Suriye ve Irak'taki askeri varlığını artırmıştır. Sünni Arap devletleri, özellikle de Suudi Arabistan, İran'ın gücünü dengeleme çabalarını yalnızca askeri yollarla değil, aynı zamanda Irak ve Suriye'deki sünni grup ve aşiretlerle ittifakları teşvik ederek artırmıştır. Bu alternatif ittifaklar, İran'ın Şii Hilali'nin kilit bölgelerinde kalıcı nüfuz oluşturma yeteneğini azaltmaktadır.²⁴⁷

Tüm bu faktörlerin bir araya gelmesi Şii Hilali için mükemmel bir meydan okuma fırtınası yaratır. İran'ın bölgesel hegemonyasını sürdürme ve Şii Hilali'nin bütünlüğünü sürdürme yeteneği, stratejinin temellerini çözmekle tehdit eden bu karmaşık zorlukların üstesinden ne kadar etkili bir şekilde gelebileceğine bağlı olacaktır.

4.5 Şii Hilali Projesinin Beklentileri

İran'ın şii ağırlıklı müttefik devletler ve gruplardan oluşan bir ağ aracılığıyla Ortadoğu'daki nüfuzunu genişletmeye yönelik iddialı stratejisi olan Şii Hilal Projesi'nin beklentileri, bölgesel dinamikler, uluslararası baskı ve iç zorlukların karmaşık etkileşimi tarafından şekillenmektedir. İran bu hilal içindeki konumunu sağlamlaştırmaya çalışırken, projenin geleceği belirsiz ve hem fırsatlar hem de önemli engellerle doludur. Şii Hilali projesi'nin geleceğini etkileyen temel faktörlerden biri Ortadoğu'nun değişen jeopolitik manzarasıdır. Bölge, birçoğu İran'ın hedeflerine doğrudan karşı olan yoğun rekabet ve ittifaklarla dikkat çekmektedir.²⁴⁸ Suudi Arabistan, İsrail ve Türkiye gibi her birinin kendi bölgesel emelleri olan ülkeler, İran'ın emellerine derin şüpheyile bakmakta ve nüfuzunu dengelemek için adımlar atmaktadırlar. Bu ülkeler, İran'ın erişimini kısıtlamayı amaçlayan, İsrail ile çeşitli Arap devletleri arasındaki İbrahim Anlaşması gibi stratejik ortaklıklar kurdular. İran'a karşı büyüyen bu koalisyon, Şii Hilal Projesi'nin devamı ve genişletilmesi açısından zorlu bir zorluk teşkil etmektedir.

Dahası, yeni bölgesel güçlerin yükselişi ve eski güçlerin yeniden dirilişi, İran'ın hırslarını karmaşıklştırmaktadır. Örneğin, Türkiye'nin Ortadoğu meselelerinde, özellikle

²⁴⁷ Zunes, S. 2020, s. 40.

²⁴⁸ Sönmez, Saraç, 2022, s. 67-68.

de Suriye ve Irak'ta artan iddiası ve genişleyen politik nüfuzu, İran'ın bu bölgelerdeki etkisine doğrudan bir meydan okuma teşkil etmektedir. Ayrıca, Rusya'nın özellikle Suriye'ye müdahalesi yoluyla bölgede kilit bir oyuncu olarak yeniden ortaya çıkması, İran'ın dikkatli bir şekilde yönetmesi gereken başka bir değişkeni daha ortaya çıkarmaktadır. Bu dinamikler kalabalık ve rekabetçi bir ortam yaratarak İran'ın rakipsiz bir şekilde hakimiyetini sürdürmesini zorlaştırmaktadır.

Özellikle ABD ve müttefiklerinden gelen uluslararası baskı da Şii Hilal Projesi'nin geleceğini önemli ölçüde etkilemektedir. Ekonomik yaptırımların dayatılması, diplomatik izolasyon ve askeri çevreleme stratejilerinin tümü, İran'ın sınırlarının ötesine güç yansıtma yeteneğini zayıflatmayı amaçlar. ABD, müttefiklerini destekleyerek ve Irak ve Basra Körfezi gibi İran'ın etkisine doğrudan karşı koyan operasyonlar yürüterek Ortadoğu'da güçlü bir askeri varlığını sürdürmüştür. Bu sürekli baskı, İran'ın bölgesel ağını genişletme ve sağlamlaştırma kapasitesini sınırlayarak Şii Hilal'in geleceğini giderek belirsiz hale getirmektedir.²⁴⁹

Bu zorluklara rağmen İran, büyük ölçüde devlet dışı aktörler ve vekil güçler ağı aracılığıyla hedeflerini ilerletme fırsatlarını bulmaya devam etmeye çalışmaktadır. Lübnan'daki Hizbullah, Irak'taki Halk Seferberlik Güçleri ve Yemen'deki Husiler gibi gruplar İran stratejisinin temel direkleri olmaya devam etmektedir. Bu gruplar yalnızca İran nüfuzunun araçları olarak hizmet etmekle kalmamakta, aynı zamanda İran'ın geleneksel devletlerarası diplomasiyi atlatmasına ve rakipleri üzerinde alışılmadık yollarla baskı kurmasına da yardımcı olmaktadır. Ancak bu grupların zamanla etkinliklerini azaltabilecek kendi iç ve dış baskılarıyla karşı karşıya kalmaları nedeniyle bu yaklaşımın sürdürülebilirliği sorgulanabilir.²⁵⁰

İran'ın iç durumu da Şii Hilali projesi'nin geleceğini belirleyecek bir diğer önemli faktör, daha önce de tartışıldığı gibi İran, bölgesel hedeflerini takip etme yeteneğini kısıtlayan önemli ekonomik ve siyasi zorluklarla karşı karşıya olmasıdır. Eğer iç durum kötüleşmeye devam ederse, İran liderliğini iç istikrarı dış politika hedefleri üzerinde

²⁴⁹ Kuoti, Wirya, 2022, s. 32.

²⁵⁰ Sönmez, Saraç, 2022, s. 54.

önceliklendirmeye zorlayabilir ve bu da Şii Hilal Projesi'ne olan bağlılığını zayıflatabilir. Öte yandan İran kendi iç durumunu istikrara kavuşturmayı başarırsa bölgesel stratejisini daha agresif bir şekilde takip etme kapasitesini yeniden kazanabilir.²⁵¹

ABD, Çin ve Rusya gibi büyük güçler arasında gelişen ilişkileri de içeren daha geniş küresel bağlam da Şii Hilal Projesi'nin geleceğini şekillendirmede rol oynamaktadır. Örneğin İran, Çin veya Rusya ile bağlarını güçlendirirse bölgesel hedeflerini güçlendirecek yeni kaynaklara ve desteğe erişebilir. Tersine, bu ilişkilerde bir gerileme veya artan küresel izolasyon, İran'ın Şii Hilalini ayakta tutma becerisini daha da engelleyebilir.²⁵²

Sonuç olarak, Şii Hilal Projesi'nin geleceği büyük ölçüde İran'ın kontrolü içinde ve dışında olan çeşitli faktörlere bağlıdır. Karmaşık bölgesel dinamikler, devam eden uluslararası baskı ve iç zorlukların tümü, bu projenin geleceği için oldukça belirsiz bir ortam yaratmaktadır. İran, hedeflerine ulaşmada dayanıklılık ve uyum sağlama yeteneği göstermiş olsa da Şii Hilal Projesi'nin sürdürülebilirliği ve başarısı hala sorgulanmaktadır. Önümüzdeki yıllar, İran'ın bu zorlukların üstesinden gelip gelemeyeceğinin ve Ortadoğu'daki uzun vadeli stratejik hedeflerine ulaşip ulaşamayacağının belirlenmesinde muhtemelen çok önemli olacak.

4.6 Düşmanca Çetin Siyasal Rekabet Ortamında Şii Hilalinin Yaşayabilmesi

İran'ın Ortadoğu'da şii ağırlıklı bölgeler üzerinden bir nüfuz alanı oluşturmayı amaçlayan stratejik girişimi olan Şii Hilalinin yaşayabilirliği, giderek düşmanlaşan bir ortamda önemli zorluklarla karşı karşıyadır. Bu ortam, Şii Hilal'in sürdürülebilirliğini ve etkinliğini tehdit eden bölgesel rekabetler, uluslararası muhalefet ve İran'ın iç zorluklarıyla şekillenmektedir.²⁵³

Şii Hilal'in varlığını sürdürmesinin önündeki başlıca zorluklardan biri, bölgesel güçlerin, özellikle de İran'ın hırslarını kendi güvenliklerine ve nüfuzlarına doğrudan bir

²⁵¹ Kuoti, Wirya, 2022, s. 223.

²⁵² Visser, 2009, s. 76.

²⁵³ Gasparetto, s. 12.

tehdit olarak gören Suudi Arabistan gibi sünni çoğunluklu ülkelerin artan direnişidir. Bu ülkeler, tamamı İran'ın Irak, Suriye, Lübnan ve Yemen gibi ülkelerdeki etkisini zayıflatmak için tasarlanmış askeri müdahaleler, siyasi ittifaklar ve ekonomik yaptırımlar da dahil olmak üzere çeşitli karşı önlemlere başvurumaktadırlar. Bu direniş İran'ın Şii Hilali üzerindeki nüfuzunu ve kontrolünü aynı ivmede devam etme yetenek ve kabiliyetini giderek giderek sınırlandırmaktadır.²⁵⁴

Uluslararası alanda Şii Hilali, İran'a ağır ekonomik yaptırımlar uygulayan ve hilal'in bir parçasını oluşturan ülkelerdeki muhalif güçlere destek sağlayan ABD ve müttefikleri başta olmak üzere batılı güçlerin ciddi baskısıyla karşı karşıya kalmıştır. Özellikle ABD, askeri varlığı, diplomatik çabalar ve ekonomik kısıtlamalar yoluyla nüfuzunu bölgede artırmaya çalışan İran'ın bölgesel emellerinin kararlı bir rakibi olmuştur. Bu uluslararası muhalefet, İran'ın bölgesel projeleri için kullanabileceği kaynakları ve siyasi sermayeyi sınırladığından, İran'ın hilal'i sürdürme yeteneğini önemli ölçüde baltalanmaktadır.

Dahası, İran'ın ekonomik zorluklar, siyasi huzursuzluk ve toplumsal hoşnutsuzluk gibi iç sorunları da Şii Hilalinin varlığını sürdürmesine yönelik ek tehditler oluşturmaktadır. İran hükümeti, dış hırslarını, sınırlarının ötesine güç yansıtma kapasitesini zorlayabilecek iç meseleleri ele alma ihtiyacı ile dengelemelidir. Ekonomik yaptırımlar ve kötü yönetim, ekonominin bozulmasına yol açtı ve bu da kamuoyunda memnuniyetsizlik ve huzursuzluğu artırmıştır. Eğer bu iç zorluklar büyümeye devam ederse, İran liderliğini odak noktasını içeriye kaydırmaya zorlayabilir ve böylece ülkenin Şii Hilal'ine olan bağlılığı zayıflayabilir.²⁵⁵

Ayrıca Şii Hilal ülkeleri içindeki karmaşık ve çoğu zaman istikrarsız ittifaklar da başka engeller ortaya çıkarır. İran'ın Irak, Suriye ve Lübnan gibi ülkelerde güvendiği siyasi ve askeri gruplar yekpare değil; her zaman İran'ınkilerle örtüşmeyebilecek kendi gündemleri ve öncelikleri var. Bu, parçalanmaya ve çıkar çatışmalarına yol açarak hilal'in genel uyumunu ve etkinliğini azaltabilir. Lübnan'daki Hizbullah ve Irak'taki Halk

²⁵⁴ Zalat, 2019 s. 105-106.

²⁵⁵ Calawy, 2016, s. 53.

Seferberlik Güçleri gibi devlet dışı aktörlere güvenmek, bir güç kaynağı olmakla birlikte, aynı zamanda bu grupların dış baskılara ve iç bölünmelere maruz kalması nedeniyle kırılganlıkları da beraberinde getirmektedir.²⁵⁶

Bu zorluklara rağmen Şii Hilali bir dereceye kadar dayanıklılık gösterdiği de bir gerçektir. İran, zorluklar karşısında bile nüfuzunu korumak için ideolojik, kültürel ve dini bağlarından yararlanma konusunda usta olduğunu kanıtlamıştır. Ancak Şii Hilali'nin böylesi düşmanca bir ortamda uzun vadede ayakta kalabilmesi belirsizliğini korumaktadır. Artan bölgesel ve uluslararası muhalefet, İran'ın kendi iç zorluklarıyla birleşince, bu projenin sürdürülebilir başarısının önünde önemli engeller oluşturmaktadır. Şii Hilalinin geleceği, İran'ın bu zorluklarla başa çıkma ve stratejisini sürekli değişen jeopolitik manzaraya uyarlama becerisine bağlı olacaktır.²⁵⁷

Şii Hilalinin düşmanca bir siyasi ortamda hayatta kalması, bölgesel zorluklar karşısında uyum sağlama yeteneğinin ve dayanıklılığının bir kanıtıdır. 2006'daki Hizbullah-İsrail Savaşı bu jeopolitik stratejinin önemli bir sınavına işaret ediyordu. Hizbullah'ın geniş çaplı bir İsrail askeri saldırısına dayanma yeteneği, asimetrik savaş taktiklerinin gücünün altını çizdi ve bölgesel bir direniş gücü olarak imajını güçlendirmiştir. Ancak çatışmanın maliyeti de yüksek oldu; Lübnan'da ciddi bir yıkım yaşandı ve ülke içindeki grupların Hizbullah'ı İran'ın bölgesel emelleri uğruna ülkeyi savaşa sürüklemekle suçladığı yönündeki eleştiriler artmıştır.²⁵⁸

Suriye İç Savaşı Şii Hilalinin dinamiklerini daha da şekillendirirken, İran'ın Beşar Esad rejimini desteklemek için müdahalesi Tahran'dan Beyrut'a uzanan stratejik koridoru sağlamlaştırmıştır. Savaş, İran'ın Hizbullah savaşçılarını ve diğer vekil milisleri Suriye'ye konuşlandırmasına ve böylece varlığını sağlamlaştırmasına olanak tanımıştır. Bu, hilal'in operasyonel sürekliliğini güçlendirirken, uzayan çatışma İran'ın kaynaklarını zorladı ve mezhepsel gerilimleri artırmıştır. Bölgedeki sünni Arap nüfus, İran'ın eylemlerini giderek

²⁵⁶ Zalayat, 2019 s. 111.

²⁵⁷ BELKHİR, A s. 4.

²⁵⁸ Reyhanoğulları, M., Özgen, N., 2023, s. 116-117.

daha geniş bir mezhepsel gündemin parçası olarak görür, bölgesel bölünmeleri derinleştirir ve hilal'in genişlemesi için daha düşmanca bir ortam yaratır.²⁵⁹

Lübnan, Irak ve Suriye'deki siyasi rekabet de hilal'in bütünlüğüne meydan okuyordu. Lübnan'da Hizbullah, özellikle Suriye savaşına müdahil olmasının ardından, İran'ın hedeflerini ulusal çıkarların önünde tuttuğu için eleştirilere maruz kalmıştır. Bu müdahale, Hizbullah'ın şii olmayan topluluklar arasındaki konumunu zayıflattı ve dış müdahaleye karşı ihtiyatlı olan gruplardan daha fazla siyasi özerklik talep edilmesine yol açtı. Irak'ta İran'ın nüfuzu, milliyetçi hareketlerin ve bağımsızlıklarını savunmak isteyen rakip şii grupların direnişiyle karşılaştı.²⁶⁰

Türkiye-İran ilişkileri hem işbirliği hem de rekabetin bir karışımı olmuş ve bu ilişkilerin İran'ın Şii Hilali stratejisi üzerindeki etkisi çok yönlü olmuştur. Ekonomik açıdan Türkiye, özellikle batının yaptırımları sırasında İran için önemli bir ticaret ortağı olmuştur. Ticari ilişkileri, İran'ın ekonomisine uygulanan bazı kısıtlamaları aşmasına olanak tanıdı ve dolaylı olarak bölgesel gücünü ve Şii Hilali için hayati önem taşıyan nüfuzunu sürdürme yeteneğini güçlendirmiştir. Bu işbirliği, İran'a dış politikasında belli bir düzeyde istikrar ve nüfuz kazandırmış, bölgedeki çıkarlarının ayakta kalmasına katkıda bulunmuştur.²⁶¹

Ancak iki komşu devletin ilişkileri, özellikle mezhepsel ve stratejik rekabet nedeniyle sorunsuz değildir. Türkiye'nin Suriye, Irak ve Lübnan gibi ülkelerdeki sünni gruplara verdiği destek, İran'ın bölgedeki emellerine doğrudan meydan okumak anlamına gelmektedir. Çünkü İran öncelikle şii milisler ve hükümetlerle ittifak halindedir. Suriye'de İran Esad rejimini koruma konusunda ısrarcı olurken Türkiye ise Suriye'nin toprak bütünlüğünü vurgulamaktadır. Bununla birlikte, Türkiye'nin Irak ve Suriye'deki sünni muhalif gruplara verdiği destek, İran'ın bu bölgeler üzerindeki kontrolünü

²⁵⁹ Hazir, T, 2019, s. 135.

²⁶⁰ Anatoly, K., Svetlana, G. 2022.

²⁶¹ Gurses, M., & Ozer, M. 2020, s. 60-61.

sağlamlaştırma çabalarını karmaşık hale getirerek mezhep ayrımını daha da derinleştirmiştir.²⁶²

İki ülke arasındaaki rekabet, hem Türkiye'nin hem de İran'ın nüfuz sahibi olmayı istedikleri Irak'ta da benzer şekilde devam etmektedir. Türkiye, Irak siyasi ortamında hakimiyet kurmak için İran'ın şii destekli gruplarıyla rekabet ederek sünni ve Türkmen gruplarını desteklemiştir. Bu rekabet, İran'ın Şii Hilal hırslarının önemli bir parçası olan Irak üzerinde tam kontrol sahibi olma yeteneğini zayıflatmıştır. Dahası, Türkiye'nin, geleneksel olarak İran'ın hasımları olan Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkeleriyle gelişen ilişkileri, özellikle Türkiye'nin güvenlik ve ekonomik konularda 7 Ekim 2023 tarihinde başlayan Gazze mücadelesine kadar, İsrail'le de temas halinde olması nedeniyle Tahran açısından durumu karmaşık hale getirmiştir. Bu değişen ittifaklar, İran'ın Ortadoğu'daki kapsayıcı stratejisine meydan okumaktadır.²⁶³

Ayrıca Kafkaslar ve Orta Asya'daki çatışmalar da Türkiye-İran ilişkilerindeki gerilimi daha da artırmaktadır. Türkiye'nin Dağlık Karabağ ihtilafında Azerbaycan'a verdiği destek, İran'ın bölgesel stratejisinde önemli bir oyuncu olan Ermenistan ile güçlü bağlarına doğrudan ters düşmektedir. Bu, zaten gergin olan jeopolitik ortama yeni bir rekabet katmanı daha eklemiştir. Türkiye, Orta Asya ve Kafkasya'da bağlarını güçlendirirken, bu bölgelerde nüfuz için 90'lı yıllardan beri İran'la da rekabet etmekte ve İran'ın nüfuz alanını genişletme kabiliyetini zayıflatmaktadır. Türkiye ve İran arasındaki ilişki, Şii Hilali stratejisi üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkiler yaratmıştır. Ekonomik ve siyasi işbirliği İran'ın bölgesel konumunu güçlendirirken, Suriye, Irak ve diğer bölgelerdeki rekabet İran'ın birleşik bir şii blok kurma çabalarını baltalamıştır. Zaman zaman işbirliği olsa da, iki ülke arasındaki jeopolitik rekabet İran'ın bölgesel emelleri için önemli bir zorluk olmaya devam etmekte ve Şii Hilali'nin geleceğini belirsizleştirmektedir.²⁶⁴

²⁶² Cagaptay, S. 2017, s. 23.

²⁶³ Mehrzad, A. 2018, s. 45.

²⁶⁴ Zartman, I. W. 2017.

4.7 Bölgesel Çatışmaların İran Ve Şii Hilali Üzerindeki Etkileri

2024'te Filistin, Suriye, Lübnan ve Irak'ta birbiriyle bağlantılı çatışmalar, İran'ın jeopolitik stratejisine ve Şii Hilali'ne yönelik uzun vadeli hedeflerine önemli zorluklar teşkil eder. Bu ayrıntılı analiz, bu çatışmaların İran'ın nüfuzu ve Şii Hilali projesinin hayatta kalması üzerindeki art arda etkilerini incelemektedir.

İsrail ile Hamas arasında devam eden savaş, İran için iki uçlu bir durumu temsil eder. Bir yandan İran'ın Hamas'ın destekçisi olarak oynadığı rol, İsrail'e karşı daha geniş bir direnişte lider konumunu güçlendirir ve ideolojik anlatısını ilerletir. Ancak çatışma aynı zamanda güvenlik açıklarını da ortaya çıkarır. Uzun süren savaş, özellikle uluslararası yaptırımlar ve ekonomik baskılar artmaya devam ederken, İran'ın mali ve askeri kaynaklarını tüketir. Ayrıca İsrail'in Gazze, Suriye ve Lübnan'daki İran bağlantılı varlıklara yönelik yoğun saldırıları, lojistik desteği ve tedarik hatlarını kesintiye uğratabilme ve İran destekli milisleri zayıflatabilme potansiyeline sahiptir.²⁶⁵ Nitekim İsrail'in Lübnan'a gerçekleştirdiği saldırılara çerçevesinde Lübnan Hizbullah müntesiplerine karşı gerçekleştirdiği çağrı cihazlarını patlatan elektronik saldırı ve ardından Hizbullahın yoğun bulunduğu bölgelere yapılan saldırılar karşısında İran doğrudan müdahale de bulunmamıştır.

İsmail Haniye'nin 2024'te Tahran'da öldürülmesi büyük bir olaydı Ortadoğu'daki siyasi dengeleri ve özellikle Şii Hilali'ni doğrudan etkilemektedir. Haniyeh, Hamas'ın siyasi lideri olarak, Filistin direnişinin önemli bir figürüydü ve İran ile yakın ilişkileri bulunmaktaydı. Onun ölümü, İran'ın bölgedeki nüfuzunu ve Şii Hilali stratejisini çeşitli şekillerde etkileyebilir. Şii Hilali, İran'ın Lübnan'dan Yemen'e uzanan bir etki alanı oluşturma stratejisini ifade etmektedir. Hamas, sünni bir örgüt olmasına rağmen, İran ile ideolojik ve stratejik işbirliği içindeymiştir. Haniyeh'in ölümü, bu işbirliğinde bir boşluk yaratabilir ve İran'ın Filistin'deki etkisini zayıflatabilir. Bu durum, İran'ın bölgedeki sünni direniş hareketleri üzerindeki nüfuzunu azaltarak, Şii Hilali'nin genişlemesini sınırlandırabilir. İran, Haniyeh'in ölümüyle birlikte bölgedeki en önemli müttefiklerinden birini kaybetmiştir. Bu suikast, İran'ın güvenlik açıklarını ve İsrail'in istihbarat

²⁶⁵ Anbarmou, M. 2023, s. 8-9.

kapasitesini gözler önüne sermektedir. Ayrıca, İran'ın Filistin politikalarında bir yeniden değerlendirme yapmasını gerektirebilir. Haniyeh'in yerine geçecek liderin İran ile ilişkileri, gelecekteki işbirliğinin seviyesini belirleyecektir.²⁶⁶

İsmail Haniye'nin öldürülmesinin ardından Yahya Sinvar Hamas'ın liderliğini üstlenmiştir. Sinvar, atanmasını memnuniyetle karşılayan İran'la yakın bağlarıyla tanınmaktaydı. Son görüntülerde Sinvar'ın Gazze'de yaşlı bir sivil kılığına girdiği görülmüş ve bu da onun tespit edilmekten kaçınma çabalarına işaret etmiştir. Sinvar'ın Hamas'ın liderliğini üstlenmesinden kısa bir süre sonra İsrail ile girdiği silahlı bir çatışmada öldürülmüştür. İran'ın sünni bir örgüt olan Hamas'la ittifakı ideolojik olmaktan ziyade pragmatik bir ortaklıktır. İran, İsrail üzerinde baskıyı sürdürmek için Hamas'ı bir araç olarak kullanır ancak savaşın tırmanması, İran'ın müttefik ağının aşırı gerilme riski taşır. Dahası, Hamas ciddi kayıplara uğrarsa İran'ın direniş gruplarının koruyucusu olarak güvenilirliği az Beşar Esad'ın devrilmesi Şii Hilal Projesine ciddi bir darbe indirmektedir. Esad'ın Suriye'si, Lübnan'daki Hizbullah'a köprü görevi görerek ve silah, personel ve kaynakların hareketi için lojistik destek sağlayarak İran'ın bölgesel stratejisinde bir mihenk taşı olmuştur. Suriye'de Esad yıkılması durumunda İran önemli bir müttefikini kaybetme ve buna bağlı olarak Suriye'deki kritik askeri ve ekonomik altyapıya erişimini kaybetmesi söz konusudur.²⁶⁷

İran'ın en güçlü bölgesel müttefiki Hizbullah giderek büyüyen zorluklarla karşı karşıya. İç siyasi istikrarsızlık, ekonomik krizler ve İsrail'le yeniden savaş ihtimali, Hizbullah'ın Lübnan'daki konumunu zayıflatmıştır. İsrail'in Hizbullah'ın altyapısını ve liderliğini hedef alan saldırıları, onun askeri ve siyasi yeteneklerini daha da zayıflatmış ve İran'ın bölgedeki birincil vekili olarak hizmet etme yeteneğini azaltmıştır. Ayrıca Lübnan'daki şii toplumunun Hizbullah'ın hakimiyeti ve İran'la olan bağları konusunda yaşadığı iç memnuniyetsizlik, örgütün meşruiyetini sorgulanmasına neden olabilir.

²⁶⁶ Le Monde, 2024.

²⁶⁷ Uri, R., 2023.

Zayıflamış bir Hizbullah, İran'ın gücünü batıya doğru yansıtma yeteneğini zayıflatır ve İsrail'in güvenliğini bozar.²⁶⁸

Hizbullah'ın lideri Hasan Nasrullah, 27 Eylül 2024'te İsrail'in hava saldırısında öldürülmüştür. Nasrullah'ın ölümünün Şii Hilali ve İran üzerindeki etkisi Kasım Süleymani'nin öldürülmesi kadar önemli bir iz bırakmıştır. Nasrullah bölgede önemli bir figürdü ve onun ölümü Şii Hilali için büyük bir darbe olmuştur. Hizbullah'ın lideri olarak onun yerine kimin geçeceği belli değil ve bu durum bölgede istikrarsızlığa yol açabilir. İran, Hizbullah'ın büyük bir destekçisi olmuştur ve Nasrullah'ın kaybı, İran'ın bölgesel emelleri açısından büyük bir başarısızlıktır. İran'ın Nasrullah'ın bıraktığı boşluğu Hizbullah'a desteğini artırarak doldurmaya çalışması da mümkündür. Hasan Nasrullah'ın ölümü Şii Hilali ve İran için geniş kapsamlı sonuçları olacak önemli bir olaydır. Ölümünün uzun vadeli etkisinin ne olacağını söylemek için henüz çok erken ama bunun önemli olacağı açık.²⁶⁹ Nasrullah'ın ölümünün ardından İsrail, Hizbullah'a karşı askeri operasyonlarını sürdürdü ve bunun sonucunda çok sayıda üst düzey yetkili hayatını kaybetmiştir. Özellikle, 4 Ekim 2024'te İsrail, Hizbullah'ın Beyrut'taki istihbarat karargahını hedef alarak örgüt içindeki çok sayıda üst düzey şahsın ölümüne yol açmıştır.

Bu gelişmeler Şii Hilalini ve İran'ın bölgesel nüfuzunu önemli ölçüde etkilemiştir. Nasrullah'ın liderliği Hizbullah'ın operasyonlarının ve İran'la stratejik uyumunun merkezinde yer alıyordu. Onun ölümü, diğer önemli komutanların kaybıyla birlikte Hizbullah içinde bir liderlik boşluğu yarattı ve potansiyel olarak Hizbullah'ın operasyonel yeteneklerini ve Şii Hilali'ndeki rolünü etkilemiştir.²⁷⁰ İran açısından Nasrullah'ın ölümü bölgesel stratejisine ciddi bir darbe anlamına gelmektedir. Hizbullah, İran'ın Lübnan'daki ve genel olarak Ortadoğu'daki nüfuzu için bir kanal görevi gören kritik bir müttefik olmuştur. Nasrullah ve diğer üst düzey komutanların kaybı, İran'ın bölgeye yaklaşımının

²⁶⁸ Naserirad, A., 2024, s. 18.

²⁶⁹ Al Jazeera, 2024.

²⁷⁰ BBC News, 2024.

yeniden değerlendirilmesini gerektirebilir ve potansiyel olarak nüfuzunu sürdürmeye yönelik ittifaklarda ve stratejilerde değişikliklere yol açabilir.²⁷¹

İran'ın bu zorluklara tepkisi muhtemelen gizli operasyonların artan kullanımı, siber savaş ve ideolojik destek de dahil olmak üzere bir dizi stratejiyi içerecektir. Tahran, özellikle bu çatışmalardan daha az etkilenen bölgelerde yeni ittifaklar kurmaya ve mevcut ittifakları güçlendirmeye de odaklanabilir. Bu çabalara rağmen Şii Hilali'nin düşmanca bir ortamda hayatta kalması garanti olmaktan uzaktır. Ekonomik yaptırımların, bölgesel muhalefetin ve uluslararası incelemenin eş zamanlı baskıları, İran'ı hırslarını sürdürmek için sınırlı kaynaklarla bırakmaktadır. Şii Hilalinin nihai kaderi, Tahran'ın hızla değişen bu dinamiklere uyum sağlama ve etkisine karşı artan direnişi yönetme becerisine bağlı olacaktır.²⁷²

Öte yandan, 2024 yılı itibarıyla Cumhurbaşkanı Beşar Esad liderliğindeki Suriye hükümetinin devrilmesi, Ortadoğu'nun siyasi ve güvenlik dinamiklerinde önemli bir değişime işaret etmiştir. Beşar Esad, İran, Hizbullah ve Rusya'nın yardımıyla Suriye'nin büyük bir kısmının kontrolünü elinde tutmayı başarsa. Ancak olaylarda büyük bir değişim yaşandı ve Esad rejimi, bir dizi kesin askeri yenilginin ve Rusya ile İran'ın desteğinin geri çekilmesinin ardından 2024 yılının sonlarında nihayet çökmüştür. Bu çöküş, yoğunlaşan uluslararası baskının, derinleşen ekonomik krizin ve Suriye genelindeki isyanların ortasında meydana gelmiştir.²⁷³

Esad rejiminin devrilmesinin ardından Suriye, rakip grupların kontrolündeki çeşitli bölgelere fiilen bölünmüştür. Ülkenin eski toprak bütünlüğü artık yok. Aralarında Türkiye, Suudi Arabistan ve ABD'nin de bulunduğu bölgedeki büyük güçler, bu parçalanmış alanlar üzerinde nüfuz sahibi olmak için stratejilerini değiştirdiler; bu da özerk Kürt, sünni ve milislerin liderliğindeki diğer bölgelerin oluşmasına yol açmıştır.

²⁷¹ The New York Times, 2024.

²⁷² al-Ghoneimi, A. M. 2024, s. 132.

²⁷³ Reuters, 2025.

Esad hükümetinin çöküşünün Şii Hilali üzerinde derin etkileri etkisi Suriye'deki Esat rejiminin İran nezdindeki stratejik öneminden daha sarsıcı olmuştur. İran'ın Şii Hilali vizyonunun kritik bir uzantısı olan Suriye'deki stratejik nüfuzu bitmiştir. Suriye'nin kaybı, İran'dan Lübnan'daki Hizbullah'a giden hayati önem taşıyan tedarik yolunu sekteye uğratarak İran'ın bölgedeki konumunu zayıflatmıştır. Ayrıca bu durum, İran'ın emellerine daha fazla meydan okuyabilecek olan Suudi Arabistan gibi sünni çoğunluklu ülkeleri cesaretlendirmektedir. Sonuç olarak, bu çöküş Şii Hilalinin daha geniş jeopolitik hedeflerini baltalamış ve potansiyel olarak bölgesel güçlerin yeniden düzenlenmesine yol açmıştır.²⁷⁴

Donald Trump'ın ABD'nin 47. Başkanı olarak göreve başlaması, İran'ı ABD'ye yönelik yaklaşımını yeniden değerlendirmeye yöneltti. Tahran, “azami baskı” taktiklerinin yeniden canlanma potansiyeline ilişkin endişelere rağmen, yeni yönetimle müzakerelere başlama olasılığını temkinli bir şekilde değerlendirme ihtimali söz konusu olabilir. Bu değişim, ekonomik zorluklar ve Ortadoğu'da gelişen güç dinamikleri de dahil olmak üzere İran'ın artan kırılganlıklarından etkilenmektedir.²⁷⁵

Başkan Trump yönetiminde ABD-İran nükleer anlaşmasının olasılığı belirsizliğini korumaktadır. İran Cumhurbaşkanı Masoud Pezeshkian, İran'ın ilerleyen nükleer faaliyetleriyle ilgili uluslararası endişeleri gidermek amacıyla nükleer müzakerelere desteğini ifade etmiştir. Ancak İran'ın, görünüşte potansiyel müzakereler öncesinde avantaj sağlamak amacıyla uranyum zenginleştirme kapasitesini artırma yönündeki son çabaları batılı diplomatlar arasında endişelere yol açmıştır. 2015 nükleer anlaşmasının sona ermesine ilişkin maddelerin sona ermesinin yaklaşması, olası BM yaptırımlarının ufukta görünmesiyle birlikte duruma aciliyet katmaktadır.²⁷⁶

Bu gelişmelerin sonucu, İran'ın Irak, Suriye, Lübnan ve Yemen'e yayılan nüfuz stratejisi olan Şii Hilalini önemli ölçüde etkileyecektir. Yenilenen bir nükleer anlaşma,

²⁷⁴ Reuters, 2025.

²⁷⁵ Financial Times, 2024.

²⁷⁶ New York Post, 2025.

yaptırımların kaldırılmasına yol açarak İran'a ekonomik rahatlama ve bölgesel ittifaklarını güçlendirecek kaynaklar sağlayabilir. Tersine, anlaşmaya varılamaması, İran üzerinde ekonomik ve askeri baskının artmasına ve Şii Hilali içindeki nüfuzunun potansiyel olarak zayıflamasına neden olabilir. Dolayısıyla gelişen ABD-İran ilişkileri Ortadoğu'nun gelecekteki dinamiklerinin şekillenmesinde önemli bir rol oynayacaktır.²⁷⁷

Sonuç olarak, İran'ın öngördüğü şekliyle Şii Hilalinin geleceği, artan bölgesel zorluklar karşısında giderek daha belirsiz hale gelir. Filistin, Suriye, Lübnan ve Irak'taki krizler İran'ın stratejik konumunu zayıflattı ve bölge genelinde güç gösterme yeteneğini engellemiştir. Gazze'deki çatışma, Tahran'a sünni gruplar arasındaki nüfuzunu artırma fırsatları sunarken, İsrail askeri operasyonlarının İran bağlantılı varlıkları hedef alması nedeniyle de riskler oluşturur. Suriye'de Beşar Esad rejiminin düşmesi, Tahran ile Hizbullah arasındaki kritik kara koridorunun bitmesi ve bu, İran'ın Lübnan ve ötesinde nüfuz sahibi olma becerisine büyük bir darbe indirme anlamına gelmektedir. Benzer şekilde, Hizbullah'ın Lübnan'da zayıflaması ve Irak'ın artan parçalanması, Şii Hilalinin tutarlı bir siyasi ve askeri varlık olarak etkinliğini daha da azaltır. Bu gelişmeler, İran'ı gizli operasyonlara dayanarak ve kalan sadık gruplarla ittifakları derinleştirerek stratejilerini yeniden ayarlamaya zorlar. Ancak bölgesel dinamikler değiştikçe Şii Hilal'in hayatta kalması, Tahran'ın uyum sağlama, büyüyen direnişi aşma ve daha parçalı ve rekabetçi bir ortamda jeopolitik dayanağını sürdürme becerisine bağlı. Nihai sonuç, İran'ın iç zayıflıkları azaltma kapasitesine ve hem bölgesel hem de uluslararası güçlerin artan muhalefetine bağlı olacaktır.

²⁷⁷ Associated Press, 2025.

SONUÇ

İran'ın Şii Hilalini stratejisi Ortadoğu'daki siyasi ve güvenlik dinamiklerini önemli ölçüde etkilemiştir. Şii Hilali, İran'dan Irak, Suriye, Lübnan ve Yemen'e uzanan, şii çoğunluklu ve şii ağırlıklı grupların oluşturduğu jeopolitik bir ittifak veya ağıdır. Çoğunluğu şii olan İran, bölgesel gücünü güçlendirmenin yanı sıra ideolojik ve stratejik hedeflerini de öne çıkaran bir etki alanı yaratmayı amaçlamaktadır. Bu strateji Ortadoğu'yu çeşitli şekillerde şekillendirmiş, bölgenin güç dengesini etkilemiş, mezhepsel bölünmeleri şiddetlendirmiş ve karmaşık vekalet çatışmalarına katkıda bulunmuştur.

İran'ın Irak, Suriye, Lübnan ve Yemen gibi ülkeler üzerindeki etkisine bakıldığında Şii Hilal'inin kurulması bu bölgelerdeki siyasi ve güvenlik dinamiklerini değiştirmiştir. Irak'ta Saddam Hüseyin'in devrilmesinin ardından İran'ın etkisi özellikle şii gruplar arasında artmıştır. İran, şii milisleri ve siyasi partileri desteklemiştir; bu da Irak'ın mezhep dengesinin değişmesine katkıda bulunmuştur ve sünni çoğunluklu gruplarla gerilimlerin devam etmesine yol açmıştır. Suriye'de İran'ın, şiiliğin bir kolu olarak kabul edilen Alevi mezhebinin bir üyesi olan Cumhurbaşkanı Beşar Esad'a verdiği destek, iç savaşın ortasında rejimini ayakta tutması açısından hayati önem taşımıştır. İran'ın desteklediği Lübnan'daki Hizbullah, Lübnan'ın iç ve dış politikalarını önemli ölçüde etkileyen, bölgede kilit bir oyuncu haline gelmiştir. Yemen'de İran'ın Husi isyancılara verdiği destek, devam eden çatışmanın merkezinde yer almakta ve Suudi Arabistan'ın Arap Yarımadası'ndaki etkisine meydan okumaktadır.

Hizbullah, Husiler ve çeşitli Iraklı milisler gibi İran'ın vekil grupları, Şii Hilalinin hedeflerinin ilerletilmesinde merkezi bir rol oynar. Bu gruplar İran'ın jeopolitik stratejisinin araçları olarak hizmet etmekte ve Tahran'a nüfuzunu genişletmeye yardımcı olabilecek bir müttefikler ve militanlar ağı sağlamaktadır. Örneğin Hizbullah, İran'ın en güçlü vekillerinden biri; Lübnan siyasetini ve güvenliğini önemli ölçüde etkilerken aynı zamanda İsrail'le de karşı karşıya gelmektedir. Yemen'deki Husiler, nispeten küçük bir şii azınlığın parçası olmalarına rağmen, Suudi Arabistan'ın bölgedeki liderliğine karşı kritik bir meydan okuma haline gelmiştir. Irak'ta bir kısmı İran'la bağlantılı olan şii milisler IŞİD'le mücadelede önemli bir rol oynamış ve önemli bir siyasi güç elde etmiştir.

Suriye'de Beşar Esad rejiminin devrilmesi, Şii Hilali için kritik bir dönemece işaret eder, İran'ın bölgedeki stratejik uyumunu bozmuş ve İran'ın bölgedeki nüfuzunu zayıflatmıştır. Esad'ın Alevi ağırlıklı hükümeti, İran için önemli bir müttefik olarak hizmet etmiştir; kaynakların, silahların ve personelin Lübnan'daki Hizbullah gibi vekil gruplara taşınmasını kolaylaştırmıştır. Esad'ın devrilmesiyle birlikte Şii Hilali parçalanmış bir ağla karşı karşıya kalırken, Suriye'nin muhtemelen sünni ağırlıklı olacak yeni liderliğinin Türkiye ve diğer körfez ülkeleriyle veya batılı güçlerle ittifaklar kurması beklenmektedir.

Ayrıca İran nüfuzunun koridoru olan Suriye topraklarının kaybı, Hizbullah'ın lojistik ve operasyonel desteğini zayıflatmıştır. Bu grubun askeri yeteneklerini azaltmakta bu da İran'ın Lübnan'daki hakimiyetinin sınırlandırılmasına sebep olabilir. Jeopolitik değişim Suudi Arabistan gibi sünni çoğunluklu ülkeleri de cesaretlendirir ve İran'ı daha da izole eder. Tahran, elinde kalan vekiller ve ideolojik bağlar yoluyla nüfuzunu yeniden inşa etmeye çalışsa da, istikrar sağlayıcı bir müttefik olarak Esad'ın yokluğu, bölgesel stratejisini karmaşık hale getirir ve potansiyel olarak Şii Hilalini küçültür.

Suriye'nin çöküşünden sonra bu, İran'ın Akdeniz'e ulaşma ve Suriye üzerinden kara yoluyla Lübnan'daki Hizbullah'a doğrudan yardım ulaştırma kabiliyetini ciddi şekilde sekteye uğratmıştır. Ancak İran'ın Hizbullah'a ve diğer bölgesel müttefiklerine desteğini sürdürmek için kullanabileceği birkaç alternatifi vardır. Seçeneklerden biri hava yollarıdır. İran, Hizbullah'a malzeme ve silah ulaştırmak için hava koridorlarının kullanımını artırabilmiştir. Bu, İran'dan Lübnan havaalanlarına veya hava sahasının daha kontrollü olduğu komşu ülkelere doğrudan uçuşları içerebilmiştir. Bir diğer yöntem ise deniz yolları olabilirdir. İran, Lübnan'daki limanlara veya Akdeniz'in diğer bölgelerine doğrudan veya İran'ın malzemeleri için geçiş noktası görevi görebilecek aracı ülkeler aracılığıyla sevkiyat göndermek için Basra Körfezi ve Kızıldeniz'i kullanabilirdi. Ayrıca İran, Irak ve Yemen'deki gruplarla ittifaklarını güçlendirebilir ve bu grupların topraklarını yardım ve kaynak taşımacılığında alternatif kanallar olarak kullanabilirdi. Özellikle Irak, İran'ın nüfuzu altındaki çeşitli şii milislerin faaliyet göstermesi nedeniyle İran için önemli bir müttefik haline gelmiştir.

İran'ın şii gruplar ve siyasi hareketlerle kurduğu ittifakların Ortadoğu'daki güç dengesi üzerinde derin etkileri olmuştur. Bu ittifaklar, Suudi Arabistan'ın başını çektiği

sünni çoğunluklu devletler ile İran arasındaki bölgesel mücadelede yeni bir cephe oluşturmuştur. İran'ın şii gruplara verdiği destek mezhep ayrımlarını artırmış ve Irak, Suriye ve Lübnan gibi ülkelerde süregelen istikrarsızlığa katkıda bulunmuştur. Bu, aynı zamanda İran ve Suudi Arabistan arasındaki daha geniş jeopolitik çatışmaya da katkıda bulunmuştur; her iki taraf da Arap dünyasında nüfuz için yarışır. İran'ın şii gruplarla büyüyen ittifakları, sünni çoğunluklu devletlerin Şii Hilalini kendi güçlerine ve nüfuzlarına yönelik bir meydan okuma olarak görmeleri nedeniyle rekabetin artmasına neden olmuştur.

Şii Hilali, bölgede devam eden çatışmalar nedeniyle çeşitli zorluklarla karşı karşıyadır. Suriye iç savaşı, Yemen'deki savaş ve İsrail-Hamas çatışmasının tümü İran'ın stratejisine önemli engeller teşkil eder. Örneğin Suriye iç savaşı, Şii Hilalinin önemli bir kesiminde istikrarsızlığa neden olmuş ve İran'ın müttefikleri Beşar Esad üzerindeki nüfuzunu tehdit etmiştir. Yemen'deki çatışma birden fazla bölgesel gücün ilgisini çekerek İran'ın hedeflerini daha da karmaşık hale getirmiştir. İsrail, Hizbullah ve Filistinli militan gruplar da dahil olmak üzere İran'ın müttefiklerinin birincil hedefi haline geldiğinden, İsrail-Hamas çatışması İran'ın bölgesel hedeflerine de tehdit oluşturmaktadır. Devam eden bu çatışmalar, artan bölgesel gerilimlerle birleştiğinde, İran'ın Ortadoğu'daki uzun vadeli stratejisini ve etkisini zayıflatır.

Şii grupların liderleri, özellikle Kasım Süleymani gibi isimler, Şii Hilalinin gelişimini şekillendirmede çok önemli rol oynamışlardır. İran'ın Kudüs Gücü'nün başı olan Süleymani, İran'ın bölgedeki vekil gruplarının denetlenmesinde ve yönlendirilmesinde merkezi bir rol oynamıştır. İran'ın nüfuzunu şii milisler ve gruplar aracılığıyla genişletmeye yönelik stratejik vizyonu, İran'ın Irak, Suriye, Lübnan ve Yemen'deki konumunu sağlamlaştırmaya yardımcı olmuştur. Süleymani'nin şii grupları destekleme çabaları, onu 2020'deki suikastten önce Ortadoğu'nun en etkili isimlerinden biri haline getirmiştir. Hizbullah'ın lideri Hasan Nasrullah gibi diğer şahsiyetler de bölgenin siyasi ve ideolojik dinamiklerini şekillendirmede ve Hizbullah'ın güçlerini hizalamada ayrılmaz bir rol oynamıştır. Hedefler İran'ın daha geniş stratejisinin hedefleriyle örtüşmektedir.

Şii Hilalinin ve İran'ın geleceği, İsrail saldırıları, ABD ve müttefiklerinin eylemleri, liderlik kayıpları, ekonomik sıkıntılar ve Beşar Esad hükümetinin düşmesi

nedeniyle artan baskılar nedeniyle önemli zorluklarla karşı karşıyadır. Bu birleşik faktörler, İran'ın bölgedeki vekil ve ittifak ağı aracılığıyla izlediği jeopolitik hırsları tehdit eder. Hasan Nasrullah ve İsmail Haniye gibi kilit isimlerin öldürülmesi, Hizbullah ve Hamas gibi örgütlerin liderlik yapısını zayıflatır, operasyonel kapasitelerini sekteye uğratır ve safları arasında belirsizlik yaratır. Bu kayıplar Şii Hilalinin bütünlüklü vizyonunu aşındırır ve İran'ın Lübnan ve Filistin'de nüfuzunu sürdürmesini zorlaştırır. İsrail saldırıları, silah stoklarını, komuta merkezlerini ve lojistik tedarik yollarını hedef alarak İran'ın vekil altyapısını daha da zayıflatır. Beşar Esad hükümetinin devrilmesi Şii Hilaline ciddi bir darbe indirildiğini gösterir. Suriye, Lübnan'a bir koridor sağlayan ve stratejik bir müttefik olarak hizmet veren İran'ın bölgesel nüfuzunda hayati bir bağlantı idi. Suriye'de Türkiye ve körfez ülkelerinden etkilenen mevcut geçiş gücü, İran'ın tutunma noktasını zayıflatır ve onu bölgesel stratejilerini yeniden ayarlamaya zorlar. ABD ve müttefiklerinin ekonomik yaptırımları ve askeri baskısı İran'ın karşılaştığı zorlukları daha da artırır. Kaynakları azalan Tahran, vekalet operasyonlarını ve iç istikrarı sürdürmekte zorlanır, bu da iç huzursuzluğun artmasına yol açar.

İleriye baktığımızda Şii Hilalinin geleceği belirsizliğini korumaktadır. Bölgesel çatışmalar, siyasi muhalefet ve uluslararası baskılar da dahil olmak üzere çok sayıda zorlukla karşı karşıya olmasına rağmen İran'ın bölgedeki nüfuzu dayanıklılık işaretleri göstermektedir. Hizbullah, Husiler ve çeşitli Iraklı milislerin siyasi ve askeri gücü, İran'ın stratejisinin Ortadoğu'nun jeopolitiğini şekillendirmede kilit bir faktör olmaya devam etmesini sağlamaktadır. Ancak Suriye, Irak ve Yemen'de istikrarsızlığın devam etmesi ve Lübnan'da değişen dinamikler, İran'ın Şii Hilalini daha da genişletme kabiliyetini sınırlayabilmektedir. Şii Hilalinin geleceği bu çatışmaların çözümüne, İran'ın şii gruplarla olan ittifaklarının gücüne ve önümüzdeki on yılda Ortadoğu'yu şekillendirecek daha geniş jeopolitik değişimlere bağlı olacaktır. İran'ın bu zorluklarla nasıl başa çıktığına ve bölgesel ve küresel güçlerin onun emellerine nasıl tepki verdiğine bağlı olarak Şii Hilali ya büyümeye devam edebilir ya da daralmayla karşı karşıya kalabilir.

KAYNAKÇA

Kitaplar ve Kitap Bölümleri

Abrahamian, E. (2018). A history of modern Iran. Cambridge University Press.

Ahmadian, H. (2023). Iran and the new geopolitics of the Middle East: in search of equilibrium. In Geopolitics of the New Middle East, Routledge.

Akbarzadeh, S. (2019). Proxy Relations: Iran and Hezbollah. In Routledge Handbook of International Relations in the Middle East, Routledge.

Alavi, S. (2019). Iran and Palestine: past, present, future. Routledge.

Alavi, S. A. (2023). Palestine and Iran. In Between Diplomacy and Non-Diplomacy: Foreign relations of Kurdistan-Iraq and Palestine, Cham: Springer International Publishing.

Amanat, A. (2017). Iran: A modern history. Yale University Press.

Ansari, A. (2019). Modern Iran since 1797: Reform and revolution. Routledge.

Arjomand, S. A. (1988). The Turban for the Crown: The Islamic Revolution in Iran. Oxford University Press.

Bakhash, S. (2019). Iran's Relations with Israel, Syria, and Lebanon. In Iran At The Crossroads, Routledge.

Bashiriyeh, H. (2011). The state and revolution in Iran (Vol. 27). Routledge.

Byman, D. (2020). Road Warriors: Foreign Fighters in the Armies of Jihad. Oxford University Press.

Cockburn, P. (2008). Muqtada: Muqtada al-Sadr, the Shia revival, and the struggle for Iraq. Simon and Schuster.

Cagaptay, S. (2017). The rise of Turkey: The twenty-first century's first Muslim power. W.W. Norton, Company.

Dabashi, H. (2017). *Theology of discontent: The ideological foundation of the Islamic revolution in Iran*. Routledge.

Daneshvar, P. (2016). *Revolution in Iran*. Springer.

Gurses, M., Ozer, M. (2020). Iran-Turkey Relations: The Strategic Competition in the Middle East. *International Journal of Political Science and Development*, 8 (3).

Hairi, A. H. (2023). *Shi'ism and Constitutionalism in Iran: A Study of the Role Played by the Persian Residents of Iraq in Iranian Politics*. Brill.

Kalout, H. (2022). The irreplaceable piece: Lebanon's strategic value in the Saudi-Iranian foreign policy chessboard. In *Saudi Arabia and Iran*, Manchester University Press.

Kramer, M. (2019). Sacrifice and fratricide in Shiite Lebanon. In *Violence and the Sacred in the Modern World*, Routledge.

Kurzman, C. (2004). *The unthinkable revolution in Iran*. Harvard University Press.

Lesch, D. W. (2012). The Iranian Revolution and its consequences. In *The Contemporary Middle East*, Routledge.

Lob, E. (2022). Iran's foreign policy and developmental activities in Africa: Between expansionist ambitions and hegemonic constraints. In *The Gulf States and the Horn of Africa*, Manchester University Press.

Louër, L. (2021). *Shiism and politics in the Middle East*. Oxford University Press.

Manfredi Firmian, F. (2024). When Militias capture the state: evidence from Lebanon, Iraq, and Sudan. *Small Wars, Insurgencies*, 35 (1).

Mason, R. (2021). Strategic depth through enclaves: Iran, Syria, and Hezbollah. *Middle East Policy*, 28 (2).

Mehrzaad, A. (2018). The geopolitical dynamics of the Middle East: Iran's role in regional stability. *Middle East Policy*, 25 (2).

Milani, M. M. (2018). *The making of Iran's Islamic revolution: from monarchy to Islamic republic*. Routledge.

Mousavian, S. H., Chitsazian, M. R. (2020). Iran's Foreign Policy in the Middle East: A Grand Strategy. *Middle East Policy*, 27 (3).

Murray, W., Woods, K. M. (2014). *The Iran-Iraq War: A military and strategic history*. Cambridge University Press.

Mabon, S. (2020). Iran and its proxies in the Middle East: The limits of the Shiite crescent. *International Affairs*, 96 (4).

Nasr, V. (2006). *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*. W.W. Norton, Company.

Naserirad, A. (2024). Shia crescent design; Opportunities and challenges facing Iran. *Journal of Politics and International Relations*, 7 (1).

Navazeni, B. (2010). Three Decades of Iran's Policy of Exporting the Islamic Revolution: Politics, Ends, and Means. *American Journal of Islam and Society*, 27(1).

Neo, R. (2020). Religious securitisation and institutionalised sectarianism in Saudi Arabia. *Critical Studies on Security*, 8(3).

Noorali, H., Ahmadi, S. A. (2023). Iran's new geopolitics: heartland of the world's corridors. *GeoJournal*, 88 (2).

Ostovar, A. (2018). Iran, its clients, and the future of the Middle East: the limits of religion. *International Affairs*, 94 (6).

Paunic, N. (2016). *The Rising Shi'a Crescent: Iranian Smart Power and Implications for the Middle East, Central Asia, and the Persian Gulf*. Carleton Review of International Affairs, 3.

Peace, P. W. S. (2018). How to Halt Yemen's Slide into Famine. *Middle East Report*, 21 (193).

Piwko, A., Sawicka, Z. (2024). Bahrain Forum for Dialogue Apostolic Journey of Pope Francis to Bahrain as a Step on the Path of Brotherhood Between Religions. Religions, 15(12).

Posch, W. (2017). Ideology and strategy in the Middle East: The case of Iran. Survival, 59(5).

Ram, H. (2013). Exporting Iran's Islamic Revolution: steering a path between pan-Islam and nationalism. In Religious Radicalism in the Greater Middle East. Routledge.

Sadeghi-Boroujerdi, E. (2017). Strategic depth, counterinsurgency, and the logic of sectarianization: The Islamic Republic of Iran's security doctrine and its regional implications. C. Hurst, Co. (Publishers) Ltd.

Tabarani, G. G. (2008). How Iran plans to fight America and dominate the Middle East. AuthorHouse.

Takeyh, R. (2018). The limits of Iran's ambitions in the Middle East. Washington Quarterly, 41(3).

Vasilenko, P. (2022). Between Religious Identity and Pragmatic Strategy: The Iranian Attitude towards the "Shia Crescent" Countries. In Rethinking the Religious Factor in Foreign Policy, Springer.

Weiss, M., Hassan, H. (2015). ISIS: Inside the Army of Terror. Regan Arts.

Zunes, S. (2020). The rise of Shiite militias and their impact on Iraq's sovereignty. Middle East Policy, 27 (2).

Zartman, I. W. (2017). The Middle East and North Africa: A Political Geography. Oxford University Press.

Dergi Makaleleri Makaleler, Gazete ve Dergiler

Abdul Jalil Abdul Wahab Abdul Razzaq, M., Raad Abdul Hussein Muhammad, A. D. (2022). A geographical analysis of the change in the distribution of the population of Iraq

for the period 1997-2017, and its impact on economic development and building the Iraqi state. *Uruk For Humanities*, 15 (1- (Part One-History Conference)).

Alabdulhadi, M. M. J. (2019). Religious tolerance in secondary Islamic Education textbooks in Kuwait. *British Journal of Religious Education*, 41 (4).

Al-Arabiya News (2018). Remarks on Iraq's independence and the influence of foreign powers. *Al-Arabiya News*.

al-Ghoneimi, A. M. (2024). The Potential Consequences of the US Military Withdrawal from Iraq. *Journal for Iranian Studies*, 8 (20).

Ali, O. O., Mohammed, N. A., Broeckerhoff, A. (2024). Demographic Change and Social Cohesion in Post-Islamic State Iraq. *Middle East Policy*.

Alvarez-Ossorio, I. (2019). The Sectarian Dynamics of the Syrian Conflict. *The Review of Faith, International Affairs*, 17 (2).

Amer, Y. Y. M., Katman, F. (2021). The Impact of the Religious Phenomenon on the Political Crisis in Yemen from 2011 to 2020: The Houthi Movement as a Case. *European Researcher. Series A*, (12).

Anatoly, K., Svetlana, G. (2022). The Role of the “Shiite Crescent” in the Present Situation in the Middle East (2000-2020). *Russia and the Moslem World*, 1 (315).

Anbarmou, M. (2023). Contextualization of the Sunni Crescent; Iran's Strategy to Balance Religious Unilateralism in the Shiite Crescent. *Middle East Political Review*, 6 (1).

Azizi, H. (2022). Integration of Iran-backed armed groups into the Iraqi and Syrian armed forces: implications for stability in Iraq and Syria. *Small Wars, Insurgencies*, 33 (3).

Azizi, H. (2021). Challenges to Iran's role in Iraq in the post-Soleimani era: Complex rivalries, fragmented alliances, declining soft power.

Azhar Al-Rubaie (2024)The preliminary results of the 2024 Iraqi census were published on November 25, 2024 (*Iraq Business News*, 2024).

Bayless, L. (2012). Who is Muqtada al-Sadr?. *Studies in Conflict, Terrorism*, 35 (2).

Bröning, M. (2008). Don't Fear the Shiites, The Idea of a Teheran-Controlled "Shiite Crescent" over the Greater Middle East is at Odds with Reality. *Internationale Politik und Gesellschaft*.

Çakmak, C. (2015). The Arab Spring And The Shiite Crescent: Does Ongoing Change Serve Iranian Interests? *The Review of Faith, International Affairs*, 13 (2).

Corboz, E. (2019). Shi'i clerical networks and the transnational contest over sacred authority: Dynamics in London's Shi'i Triangle. *Global Discourse*, 9 (4).

Dakhlallah, F. (2017). What it means to be Shiite in Lebanon: Al Manar and the imagined community of resistance. *Westminster Papers in Communication and Culture*, 3 (2).

Di Peri, R. (2014). Re-defining the balance of power in Lebanon: Sunni and Shiites communities transformations, the regional context and the Arab Uprisings. *Oriente moderno*, 94 (2).

Fanani, A. F. (2012). The export of Islamic revolution in Iran and its threat for the US, the Soviet Union, and Arab countries. *Afkaruna: Indonesian Interdisciplinary Journal of Islamic Studies*, 8 (1).

Farzaneh, M. M. (2007). Shi'i ideology, Iranian secular nationalism and the Iran-Iraq war (1980–1988). *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 7 (1).

Friedman, B. (2018). Iran's Hezbollah Model in Iraq and Syria: Fait Accompli?. *Orbis*, 62 (3).

Fuchs, M. M., Fuchs, S. W. (2020). Religious minorities in Pakistan: Identities, citizenship and social belonging. *South Asia: Journal of South Asian Studies*, 43 (1).

Ghadbeigy, Z. (2017). The discourse of Islamic Revolution in International Relations. *International Journal of Research in Social Sciences*, 7 (6).

Goodarzi, J. M. (2013). Syria and Iran: alliance cooperation in a changing regional environment. *Journal of Middle Eastern Studies/Ortadoğu Etütleri*, 4 (2).

Guzansky, Y., Lindenstrauss, G. (2013). The Emergence of the Sunni Axis in the Middle East. *Strategic Assessment*, 16 (1).

Haddad, R. Shifting from Consensus on Iraq to Agonistic Struggle over Syria: Lebanon Challenging the Encompassing Sectarian Divide Narrative. *Orient: German Journal for Politics, Economics and Culture of the Middle East*, 56.

Haji-Yousefi, A. M. (2009). Whose Agenda Is Served by the Idea of a Shia Crescent? Alternatives: *Turkish Journal of International Relations*, 8 (1).

Hazir, T. (2019). Şii Hilali Bağlamında Suriye İç Savaşı Ve İran. *Turan-Sam*, 11 (43).

Humud, C. E. (2018). Lebanon. *Current Politics and Economics of the Middle East*, 9.

Jacoby, T., Neggaz, N. (2018). Sectarianism in Iraq: the role of the coalition provisional authority. *Critical Studies on Terrorism*, 11 (3).

Jalalpoor, S., Paifard, K., Falah, M., Joudi, M. R. (2019). A Feasibility Study of the Greater Middle East Project and the Islamic Awakening in the Middle East. *Journal of Contemporary Research on Islamic Revolution*, 1 (2).

Khan, A., Zhaoying, H. (2020). Iran-Hezbollah Alliance Reconsidered: What Contributes to the Survival of State-Proxy Alliance?. *Journal of Asian Security and International Affairs*, 7 (1).

Khairi, H., Rahimi, M. E. (2024). Study of the Inter-generational Gap of Contemporary Shiites of Afghanistan. *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*, 11 (3).

Proctor, P. (2008). The Mythical Shia Crescent. *The US Army War College Quarterly: Parameters*, 38 (1).

Ram, H. (2013). Exporting Iran's Islamic Revolution: steering a path between pan-Islam and nationalism. In *Religious Radicalism in the Greater Middle East*, Routledge.

Ramazani, R. K. (1992). Who Started the Iraq-Iran War--A Commentary. *Va. J. Int'l L.*, 33.

Raouf, H. (2019). Iranian quest for regional hegemony: motivations, strategies and constraints. *Review of Economics and Political Science*, 4 (3).

Reisinezhad, A. (2020). Iran's Geopolitical Strategy in the West Asia: Containment of 'Geography' and 'History'. *Iranian Review of Foreign Affairs*, 11 (31).

Reyhanoğulları, M., Özgen, N. (2023). Suriye Krizi ve İran'ın İnşacı Politikaları: "Şii Hilali" Üzerine Bir Değerlendirme. *Ege Coğrafya Dergisi*, 32 (1).

Rezaei, F. (2019). Iran's Military Capability. *Insight Turkey*, 21 (4).

Russell, R. L. (2004). Iran in Iraq's shadow: Dealing with Tehran's nuclear weapons Bid. *The US Army War College Quarterly: Parameters*, 34 (3).

Siklawi, R. (2014). The social and political identities of the Shi'i community in Lebanon. *Arab Studies Quarterly*, 36 (4).

Sindawi, K. (2009). The Shiite Turn in Syria. *Current Trends in Islamist Ideology*, 8.

Smyth, P. (2023). The path to October 7: How Iran built up and managed a Palestinian 'Axis of resistance'. *CTC Sentinel*, 16 (11).

Sönmez, M. E., Saraç, Y. (2022). Iran's Inner Conflict Risk Status. *Asia Minor Studies*, 10 (1).

The New York Times. (2024). Iran's role in Hezbollah's operations and the broader Middle East influence. *The New York Times*. Retrieved from <https://www.nytimes.com>

Reuters. (2024, November 19). Iraq to hold first nationwide census since 1987. *Reuters*.

Reuters. (2025, January 19). Why Turkey is so influential in post-Assad Syria. *Reuters*. <https://www.reuters.com/world/middle-east/why-turkey-is-so-influential-post-assad-syria-2025-01-19>

Uri, R. (2023). Israel in the Middle East: A burgeoning "crescent of stability". *Вестник Санкт-Петербургского университета. Международные отношения*, 16 (2).

Visser, R. (2009). New Non-State Players and Implications for Regional Security: The Case of the Shiite Religious Establishment of Iraq. *SAIS Review of International Affairs*, 29 (2).

Visser, R. (2010). The territorial aspect of sectarianism in Iraq. *International Journal of Contemporary Iraqi Studies*, 4 (3).

Wang, B. (2011). Turkey-iran reconciliatory relations: internal and external factors. *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies (in Asia)*, 5 (3).

Rapor Makaleleri

Al Jazeera. (2024). Hezbollah leader Hassan Nasrullah killed in Israeli airstrike. Al Jazeera. Retrieved from <https://www.aljazeera.com>

Associated Press. (2025, January 27). Editorial Roundup: United States. AP News. Retrieved from <https://apnews.com/article/da9692fcd7157beb258cd90ca597e590>

Balanche, F. (2018). From the Iranian corridor to the Shia crescent. Hoover Institution.

Bar, S. (2009). Iranian terrorist policy and export of revolution. Interdisciplinary Center (IDC) Herzliya.

BBC News. (2024). Israel targets Hezbollah's leadership in military strike. BBC News. Retrieved from <https://www.bbc.com>

Crane, C. C. (2003). Reconstructing Iraq: Insights, Challenges, and missions for Military Forces in a post-conflict Scenario. Strategic Studies Institute, US Army War College.

Engelkes, S. (2014). The effects of Hezbollah's involvement in Syria. American University of Beirut, Research Paper.

Felter, J., Fishman, B. (2008a). Iranian Strategy in Iraq. Politics and Other Means. New York: West Point.

Felter, J., Fishman, B. (2008b). Iranian Strategy in Iraq: Politics and "Other Means". Combating Terrorism Center Military Academy, West Point, NY.

Filkins, D. (2013). The Shadow Commander. The New Yorker. Retrieved from <https://www.newyorker.com/magazine/2013/09/30/the-shadow-commander>

Financial Times. (2024, December 31). Iran rethinks confrontation with Donald Trump. Financial Times. Retrieved from <https://www.ft.com/content/b541826e-ab90-4b4d-b81c-fcecf3eea56f>

Ghamdi, G. M. S. Iran's Influence in the Red Sea Targets and Outcomes.

Hadji-Janev, M. (2014). Confronting Threats from Iran through Proactive Cooperation with Iraq: Objective Necessity.

Katzman, K. (2015). Iran's foreign policy.

Minority Rights Group International. (n.d.). Iraq. Minority Rights Group International. Retrieved from <https://minorityrights.org/country/iraq/?utm>

Mehr (2024) Gen. Soleimani turned Resistance into influential movement, Mehr news agency.

New York Post. (2025, January 27). Iran flinches at Trump's return, the electric buses farce and other commentary. New York Post. Retrieved from <https://nypost.com/2025/01/27/opinion/iran-flinches-at-trumps-return-the-electric-buses-farce-and-other-commentary/>

Pew Research Center. (2009). Mapping the global Muslim population. Retrieved from <https://www.pewresearch.org/religion/2009/10/07/mapping-the-global-muslim-population/>

Pew Research Center. (2009). The future of the global Muslim population. Retrieved from <https://www.pewresearch.org/wp-content/uploads/sites/7/2009/10/Shiarange.pdf>

Refworld. (n.d.). Iraq: The Kurds and Other Minorities. UNHCR. <https://www.refworld.org/docid/4954ce672>.

S. Department of State. (2019). 2019 Report on international religious freedom: Afghanistan. Retrieved from <https://www.state.gov/reports/2019-report-on-international-religious-freedom/afghanistan/>

U.S. Department of State. (2022). 2022 Report on International Religious Freedom: Iraq. U.S. Department of State. <https://www.state.gov/reports/2022-report-on-international-religious-freedom/iraq>

U.S. Department of State. (2023). 2023 Report on International Religious Freedom: Iraq. U.S. Department of State. <https://www.state.gov/reports/2023-report-on-international-religious-freedom/iraq>

Tezler

Al-Ellam, A. M. A. (2019). Iraqi foreign policy and ethnic-sectarian political identity since 2003. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ahrari, M. (2016). Iran's quest for regional hegemony: The future of the Shiite crescent. The Middle East Journal, 70 (2).

BELKHIR, A. Shiite political thought and authoritarian balances in the Middle East (Doctoral dissertation, Université d'Alger 3-Brahim Soltane Chaibout).

Byman, D. (2019). The Shiite crescent and its implications for U.S. policy. Foreign Affairs, 98 (6).

Corro, M. C. (2013). The Arab Uprisings and the Unveiling of the Shiite Crescent. Georgetown University.

Erstad, H. U. (2018). Transnational Mobilisation of Armed Resistance: How Iran has built a network of Iraqi Shi'a militias since 1979.

Motahhari Hamidreza, Chlonger Muhammad Ali. Persian title: Shiism and accusation of heresy (Factors of a heretic's affiliation with Shiites) (Arabic title: Shiism and accusation of heresy (Factors of affiliation of heretics to Shiites)).

Pehlivantürk, Ş. (2016). The Shia Crescent discourse: A critical geopolitical approach (Master's thesis, TOBB ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Pourali, P., Dehshiri, M., Ghaedi, M., Khodaverdi, H. (2022). A Comparative Study of Iranian and Turkish Cultural Diplomacy in Iraq (2003-2020).

Watson, J. A. (2016). The War for Yemen (Doctoral dissertation, Air Command and Staff College).

Konferans Tutanakları

Çetinsaya, G. (2008). The New Middle East, Turkey, and the Search for Regional Stability. The Atlantic Council.

Haddad, T. (2020, September). Religious welfare organizations, citizenship, and the state in Lebanon. In Nonprofit Policy Forum (Vol. 11, No. 3, p. 20190040). De Gruyter.

Paunic, N. (2016). The Rising Shi'a Crescent: Iranian Smart Power and Implications for the Middle East, Central Asia, and the Persian Gulf. Carleton Review of International Affairs, 3.

Shine, S., Zimmt, R. (2019). Iran: Facing a Year of Decisions and Changes. Strategic Survey for Israel.

ÖZGEÇMİŞ

